magazin istoric

SERIE NOUĂ FEBRUARIE 1990

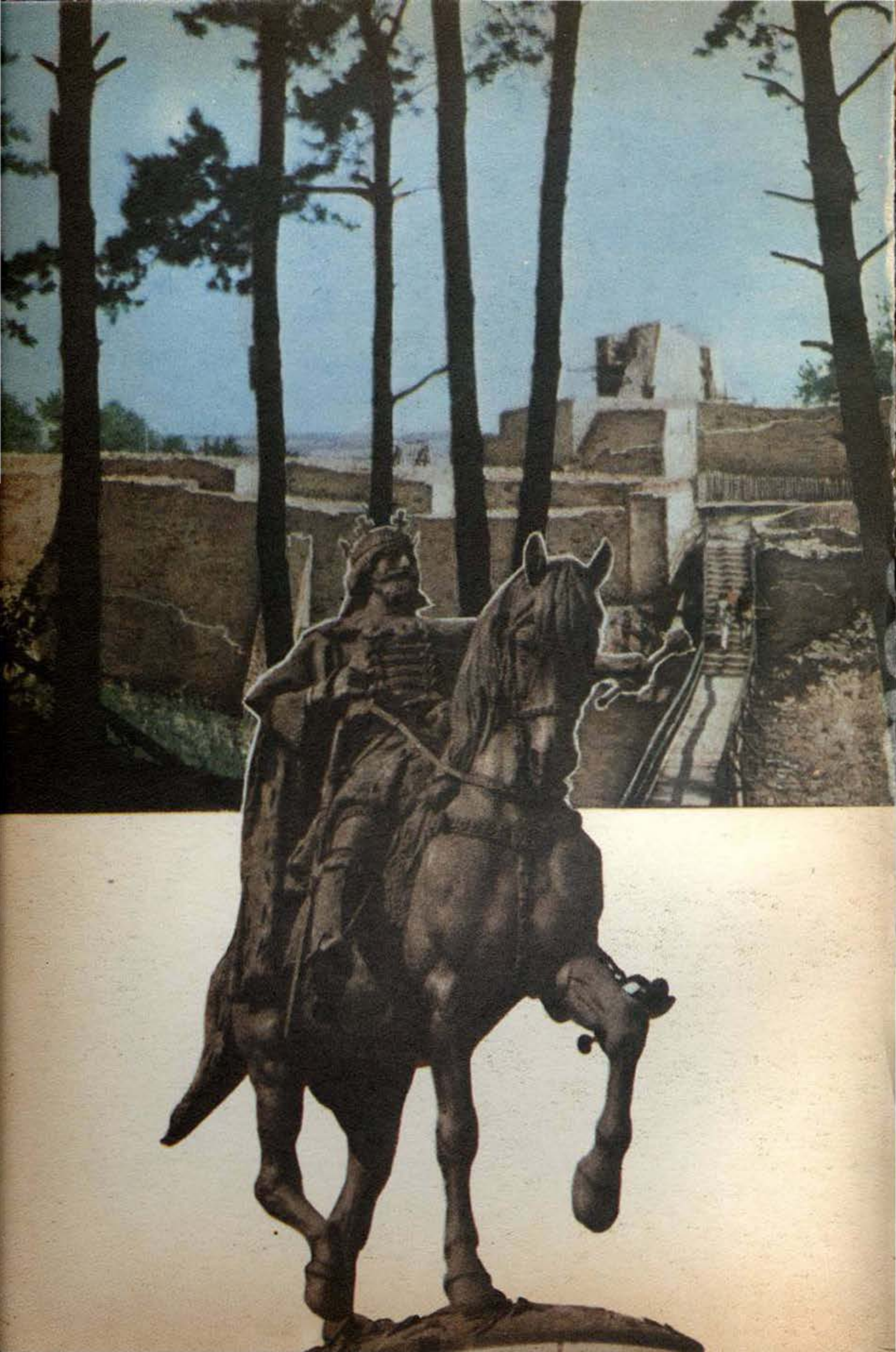

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 2 (275) februarie 1990

SUMAR

● **Istoria — o necesitate:** Nicolae Iorga...2 ● **Ei, tinerii, au făcut revoluţia...** 3 ● **Revoluţia şi durata istorică:** Alexandru Duţu...8 ● **Contra dictaturii ceauşiste: Un interviu al poetului Mircea Dinescu dat ziarului francez** Libération...9 ● **Grigore Ionescu, Dinu C. Giurescu, Răzvan Theodorescu, Vasile Drăguţ, Virgil Cândea denunţă dărîmarea monumentelor istorice şi de artă...13 ●O celebră biserică, ce nu mai este —„Sfînta Vineri":** Petru I. David...14 ● **Pe malul opus al Snagovului:** Ion Dumitriu-Snagov... 17 ● **1840. Dacia literară:** Paul Cornea...18 ● **„Mîndria lor atunci cînd îşi spun români":** Alexandru Duţu... 21 ● **Tiranii antice şi tiranii moderne:** Zoe Petre-Condurachi... 24 ● **Benjamin Franklin — ecouri în presa română din secolul trecut:** Paul Cernovodeanu...25 ● **Două kile buclucaşe:** Bogdan Murgescu, Dorin Matei...27 ●**Amintiri din vremea Unirii:** Al. Papadopol-Calimah...28 ● **De la Burebista la regatul lui Decebal:** Radu Florescu...33 ● **Cei trei Johannes Benkner:** Ion Hurdubeţiu...37 ● **De la Anschluss la München:** Viorica Moisuc...38 ● **1939-1945. Corespondenţă secretă Casa Albă-Downing Street 10 (XIV):** Eugen Preda...44 ● **Radu R. Rosetti — 1939: alte pagini de jurnal...** 54 ● **În Bucureşti, acum 50 ani...** 58 ● **Secretele crimelor lui Stalin:** Aleksandr Orlov...49 ● **Dialog cu cititorii ...** 62

COPERTELE NOASTRE

①④ Adăpostind un inestimabil tezaur de civilizaţie şi înţelepciune, lăcaşurile de artă şi cultură din ţara noastră au avut mult de suferit de pe urma furiei oarbe cu care au acţionat uneltele distrugătoare ale dictaturii înlăturate de la putere prin vrerea întregului popor. Ne exprimăm convingerea că marile biblioteci şi muzee vor redeveni, cu adevărat, făclii purtătoare de valori artistice şi de civilizaţie. În imagine, Constantinopolul (coperta 1), Alexandria şi Damasc (coperta 4) — gravuri reproduse după o valoroasă tipăritură, Incunabulul de la Nürnberg, din sec. XV, păstrată în fondurile Bibliotecii Academiei Române

② Proclamînd faptul că „istoria noastră are destule fapte eroice... pentru ca să putem la noi găsi sujeturi de scris", Introducţia-program a revistei Dacia literară a dat un puternic impuls dezvoltării istoriografiei naţionale. În imagine, statuia lui Ştefan cel Mare şi Sfînt, domnul Moldovei, ridicată la Iaşi, în anul 1883; pe fundal, ruinele cetăţii Suceava, martoră peste veacuri a unor importante evenimente de istorie românească (1840. Dacia literară: „Istoria să ne fie cartea de căpetenie", p. 18)

③ Falanga macedoneană — redutabilă formaţie militară organizată de Filip II şi Alexandru cel Mare — aici imaginată într-un tablou de Albrecht Altdorfer, a fost învinsă de geţii ce îşi apărau libertatea şi pămîntul lor, atît în timpul campaniei întreprinse la gurile Dunării de generalul Zopyrion, cît şi în înfruntările dintre Lysimah şi Dromihaites (De la Burebista la regatul lui Decebal, p. 33)

NICOLAE IORGA:

ISTORIA — O NECESITATE

Aprecierea aparţine celui mai mare istoric al neamului românesc, cel care a meritat cu adevărat titlul de Savant.

Pasajele reproduse aici sînt extrase din volumul Generalităţi cu privire la studiile istorice, **ediţia a III-a, Bucureşti, 1944, prefaţat de un alt mare istoric al românilor, Gheorghe I. Brătianu, prin aceste cuvinte: „...Studiile şi comunicările răzleţe pe care le leagă totuşi firul aceleiaşi rîvne de-a cuprinde, dincolo de îngrămădirea haotică a datelor şi faptelor, liniile generale de evoluţie şi «permanenţele» devenirii omeneşti, constituie un document unic în dezvoltarea istoriografiei româneşti.**

Ele alcătuiesc roadele unei munci şi unei experienţe istorice cum nici un alt cercetător al vremii sale, şi chiar al altor vremuri, nu le-a putut culege.

În ele se cuprinde şi singura definiţie a unui istoric român despre înţelesul şi scopul ştiinţei sale: «Istoria e expunerea sistematică, fără scopuri străine de dînsa a faptelor, de orice natură, dobîndite metodic, prin care s-a manifestat, indiferent de loc şi timp, activitatea omenirii», şi încheierea, ce numai pentru neiniţiaţi poate avea un aspect paradoxal, cu privire la expunerea ei: «Aş fi voit... să am mai mult talent poetic **pentru a fi mai aproape de adevăr». Nicolae Iorga a dezlegat într-adevăr una din marile taine ale istoriei, care trebuie să-şi caute mereu izvorul nu numai în litera moartă a trecutului, ci în apele vii ale vieţii".**

...Istoria, care se putea crede pînă acum că este o materie pe lîngă celelalte, se învederează din ce în ce mai mult că este o *necesitate*. Da, cunoştinţa ei este o necesitate *pentru conştiinţa umană:* şi pentru chibzuirea împrejurărilor şi pentru tragerea concluziilor şi pentru îndemnuri şi pentru mîngîieri, pentru că situaţia care se desemnează în momentul de faţă nu este corespunzătoare cu ce se găseşte în inimile noastre şi prin urmare, ca mîngîiere, pentru moment este singurul lucru de care ne putem prinde. La aceasta desigur că n-o să ajute fizica, chimia, sau alte materii foarte folositoare pe care le faceţi d-voastră şi care n-au a face cu suferinţele, cu încordările, cu imensul martiriu uman care se desfăşoară în momentul de faţă, ci istoria însăşi şi anume, nu prin cunoştinţele pe care le dă, care, acestea, cînd ajunge cineva la amănunte, sînt puţintel îndoielnice, ci însemnătatea istoriei stă în spiritul ei, în metoda pe care o reprezintă şi care se poate introduce cu folos în toate ştiinţele...

Am zis că Istoria este foarte folositoare prin sensul ei moral şi prin metoda pe care o întrebuinţează şi care se poate întrebuinţa oriunde aiurea. Este una din marile metode pe care le poate întrebuinţa spiritul uman pentru a ajunge la adevăr. În sens moral, Istoria este totuşi marea judecată a tuturor statelor şi naţiunilor; definiţia aceasta i se poate da. Nu este, cum spunea un roman, *magistra vitae*, adecă în toate împrejurările vieţii să te îndrepţi la Istorie dar cînd cercul acesta este foarte larg — eu cînd zic Istorie, nu înţeleg istoria cutărui oraş, cutăror provincii, stat sau naţiune, ci înţeleg Istoria în totalitatea ei, cu legăturile ei infinite, care merg de la o latură la alta şi trec peste milenii — Istoria aceasta este totuşi un mare tribunal, în care se judecă popoarele şi naţiunile...

În această şcoală [Academia de Comerţ], ca şi la Universitate, eu nu fac altceva, ca şi în conferinţele pe care le ţin la Liga Culturală despre problemele actuale, decît să încerc a lumina o naţiune, căreia ignoranta, reaua credinţă şi fel de fel de interese încearcă să-i zguduie această stăpînire de sine însăşi, care este puterea cea mai mare a oricărui neam. Iată la ce serveşte Istoria, iată marea învăţătură pe care o dă Istoria...

(Lecţie de deschidere la Academia de Comerţ, 1910)

EI, TINERII, AU FĂCUT REVOLUŢIA

EI, TINERII, SCRIU ISTORIA

Mai mult decît oricînd, istoria se făurește acum sub ochii noștri. Victoria Revoluției din decembrie 1989, declanșată și înfăptuită în primul rînd de minunații tineri ai patriei, a adus pe pămîntul românesc adevărata libertate și demnitate pentru poporul nostru, căruia regimul de dictatură și teroare ceaușist îi pregătise o jalnică scoatere din istorie.

Prin eroismul, curajul, dăruirea, entuziasmul și jertfa de sine a tineretului, în zilele de neuitat ale lui decembrie 1989, poporul român a reintrat demn în istorie, reînnoind firul unei glorioase tradiții. Așa cum s-au aflat permanent și la 1848, și la 1859, și la 1877, în primul și în cel de-al doilea război mondial, în inima evenimentelor care hotărau destinul țării, tinerii României au fost în zilele Revoluției din decembrie 1989 flacăra ei, inima ei neînfricată. Cu viețile lor curate, cu ardoarea credinței în biruință, tinerii țării au înscris, în acele clocotitoare zile, minunate fapte de eroism în cronica Revoluției. Omagiem memoria celor ce-au căzut în toiul sîngeroaselor lupte, cinstind totodată prezența tuturor celor ce s-au aflat pe baricadele Revoluției, fiind forța ei de șoc.

Prezentăm cîteva mărturii ale unor participanți la evenimentele Revoluției, cu precizarea că interlocutorii noștri nu au fost „selectați" după vreunul din criteriile de tristă amintire cu care regimul ceaușist manipula oamenii și cuvintele lor. Interlocutorii noștri — cu care am discutat în unități militare, în spitale, în fabrici, instituții, școli și facultăți — sînt doar cîțiva din imensa coloană a tineretului român care a înfăptuit Revoluția. Le-am transcris doar gîndurile — mărturii ale istoriei care se făurește acum pe pămîntul românesc. Iată-le!

Căzut la datorie

La sediul Ministerului Apărării Naționale, din Drumul Taberii, luptele crîncene au durat multe zile și, mai ales, nesfîrșite nopți. Discutăm cu doi dintre tinerii ofițeri care, în acele momente, s-au aflat la datorie chiar la punctul de control de la intrarea principală a Ministerului, peste drum de complexul „Orizont". Amîndoi fac parte din Regimentul de gardă, unitate care, în zilele de lupte și jertfe ale Revoluției, a apărat, împreună cu toți fiii țării, libertatea, demnitatea, prezentul și viitorul patriei, deschis la 22 decembrie 1989.

Locotenent-major Dorin Vișan: „Nu eram pregătiți pentru o atît de dură confruntare cu un inamic pe care regimul ceaușist, din «grija» personală a fostului dictator, îl instruise special în vederea războiului de gherilă în localități. Armata, cel puțin în ultimii ani, devenise orice altceva (stringătoare de porumb, constructoare de faraonice clădiri și canale, care mai de care mai «grandioase»), numai armată nu. În puținele ore și ședințe de pregătire ostășească pe care le aveam, atît noi, cadrele, cît și militarii în termen, căutam să ne însușim cît mai bine secretele artei militare. Știam că oricînd se putea ivi prilejul de a intra în luptă pentru apărarea țării. Și ne-a fost dat să intrăm, în zilele Revoluției. Ne-am pomenit în plin război, căci luptele, atît aici, la Minister, cît și în alte puncte din Capitală și din țară, s-au desfășurat în condițiile unui veritabil război. Un odios război, declanșat de fostul dictator împotriva populației.

Sînt multe faptele de adevărat eroism care s-au săvîrșit în acele zile de decembrie trecut pe cîmpul de bătălie (da, vă rog să consemnați chiar așa, cîmp de bătălie) de aici, de la Minister. Au murit mulți dintre ai noștri. Teroriștii trăgeau din toate părțile, din blocurile vecine, din cimitirul Ghencea, dinspre complexul «Orizont». Trebuia să-i nimicim, dar, în același timp, trebuia să cruțăm viețile și bunurile populației din zonă. Misiunea noastră, în aceste condiții, a fost extrem de dificilă. Am învins. Aceasta spune totul, cred. Nu-i vom uita niciodată pe cei care au căzut la datorie. Între ei, locotenentul-major Radu Dragoș, care, în noaptea de 24 decembrie 1989, în toiul luptelor, s-a avîntat spre a-și încuraja ostașii din subordine. A căzut ciuruit de gloanțele teroriștilor ceaușiști.

Ca întreg poporul, și eu, oștean al său, cred că Revoluția noastră, care a înlăturat odiosul regim, ne-a redat adevărata bucurie și mîndrie de a fi români. Vom ști să le apărăm cu adevărat".

Regăsirea fraților

Locotenent Teodor Popescu: „Pe 22 decembrie 1989, subunitatea noastră a primit ordin să intre în dispozitiv de luptă pe bulevardul Republicii. Era o mulțime de oameni, care își strigau dorința de libertate, de adevăr, ura împotriva dictaturii. Am primit ordin să tragem. Am tras în aer cîteva rafale de avertisment, cu inimile îndurerate. Ne era rușine de noi înșine. Ilabar n-aveam ce se întîmpla. Dementul dictator atît ne intoxicase — chipurile la Timișoara fuseseră agenți străini — încît, în primele momente, nu am știut concret ce s-a întîmplat, nu știam ce să credem și, mai ales, nu știam ce să facem. Și atunci am făcut ceea ce am simțit. Știți ce minune s-a întîmplat atunci în sufletul meu? Am simțit că sînt pe deplin solidar cu acea imensă mulțime de tineri, de femei, de bărbați, care scandau lozinci pe care noi toți le vroiam adeverite. Cum să tragi în tine însuți?

La fel gîndeau toți ostașii. Ca dovadă, imediat ofițerul, care preluase comanda, maiorul Amăriucăi, a ordonat să nu se mai tragă, să descărcăm armamentul și toată muniția să fie depusă în siguranță. Încă nu aflasem de sfîrșitul tragic al generalului Milea, unul dintre martirii Revoluției noastre.

Am văzut multe în acele zile. Am văzut militari murind aici, la punctul de control, cu mîna încleștată pe armă. Băieți minunați care, în cele mai cumplite momente, n-au cedat un pas din fața perfidului inamic.

O scenă care m-a impresionat pînă la lacrimi. Ne regrupasem în fața hotelului Intercontinental, spre a porni într-o nouă misiune («apărarea» palatului demențial de pe strada Primăverii). La un moment dat, văd un soldat din companie cum rupe rîndurile și se repede spre mulțimea grupată în jurul hotelului. Acolo îl aștepta un tînăr cu brațele deschise. S-au îmbrățișat, plîngînd. Mi-au dat și mie lacrimile. Erau frați. Și asta spune totul.

Ca român, sînt mîndru de tot ceea ce se înfăptuiește astăzi în țară. Revoluția ne-a redat încrederea în noi înșine. A fost necesară Revoluția. O așteptam. Am crezut în ea. Acum o apărăm".

La sediul Radiodifuziunii

George Strungaru, tîmplar sculptor: „Pe data de 21 decembrie am plecat de la așa-numita «casă a republicii», unde lucram, și m-am îndreptat spre Intercontinental, împreună cu mulți tineri. Aici am stat pînă dimineața. Între timp, m-am adresat de mai multe ori mulțimii adunate, pentru a o îmbărbăta, pentru a nu ceda fricii, în urma măsurilor represive luate de dictatură. În timp ce vorbeam, a venit o tanchetă care a intrat în noi. Doi colegi au fost striviți. Pe 22 decembrie, după o noapte puțin spus zbuciumată, o parte dintre noi ne-am îndreptat spre clădirea Radiodifuziunii. Intrînd în Radio am vorbit despre vitejia tineretului, a copiilor care nu s-au speriat și s-au jertfit pentru libertate, pentru înlăturarea tiranului, pentru o Românie liberă și democrată. Tot aici imediat s-au format grupe de gărzi patriotice.

Eu am făcut de pază pe acoperișul sălii de concerte, pentru a împiedica aterizarea elicopterelor teroriștilor. 24 de ore am stat pe poziție, tot timpul sub tirul de foc al acestor monștri creați de odioasa dictatură. Nu îmi mai era frică. Ei aveau poziții întărite pe străzile Temișana și Berzei. Am reușit să distrugem două astfel de grupe. Erau mulți care trăgeau, care au dat foc la case, făcînd numeroase distrugeri, atît materiale cît și umane. A fost o noapte de groază. Dimineața, lăsînd locul altora, am fost solicitat de un domn locotenent-colonel să-l ajutăm la verificarea unor case din împrejurimi. Am intrat în blocul de peste drum de liceul Tonitza, am urcat sus pe acoperiș și am reperat trei teroriști; am deschis focul, trăgînd în plin în ei. Dar, din dreapta, alți teroriști — neobservați de mine — au tras și ei, lovindu-mă din plin un glonte în stomac și altul în mîna stîngă. Ca sculptor, avînd de acum înainte mîna distrusă, îmi va fi foarte greu. Mă voi chinui cînd voi începe să lucrez, dar voi face lucruri minunate, frumoase, pentru că le voi face într-o țară liberă, democratică.

Fericirea noastră trebuie clădită cu răbdare, încet; să fim atenți cum o facem. Să fim atenți, căci multe slugi ale fostului dictator se vor infiltra printre noi. Doresc să fac următoarea propunere: toate locuințele familiei dictatorului să devină muzee, pentru a vedea întregul popor pentru ce era lăsat în frig, nemîncat, în ultimă instanță — îndobitocit".

Victimele de pe treptele Teatrului Național

Anastasia Stancu, din comuna Drăgoești, județul Ialomița, muncitoare la Întreprinderea „Industria lutei": „În ziua de 21 decembrie mă aflam întîmplător pe str. Edgar Quinet, la un atelier, pentru a mă fotografia. Lumea era strînsă grupuri, grupuri, după ultimul miting ceaușist din acea zi. Nu înțelegeam nimic. De-

odată, s-au apropiat de mine cîțiva tineri spunîndu-mi: «Dacă ești română adevărată, vino cu noi». Și au început să scandeze: «Jos cu regimul ceaușiștilor», «Jos cu analfabeta», «Vrem o Românie liberă». Ne-am îndreptat spre Palat, unde am fost împrăștiați de oamenii dictatorului. Atunci am pornit spre Intercontinental, cîntînd Deșteaptă-te, române! și făcînd o Horă a Unirii. În acest timp, securiștii ne loveau cu bastoanele, căutînd să ne împrăștie din nou.

Pe la ora trei, am plecat spre întreprinderea unde lucrez, pentru a spune tuturor muncitorilor ce se întîmplă. Dar la poartă am fost oprită. Atunci am mers spre Parcul Libertății, dorind să ajung la «centrul civic» (nu știu care vor fi denumirile noi). Aici era o dubă de poliție (fosta miliție) care ridica mai mulți tineri spre a-i duce la Jilava. Eu m-am salvat de arestare, refugiindu-mă într-un grup de manifestanți. Toată seara oamenii dictaturii au trimis contra noastră pompierii cu furtunuri de apă, gaze lacrimogene și altele. Cele mai multe victime au fost însă în orele următoare la Intercontinental și Universitate. M-a apucat groaza cînd am văzut cum o mașină a securității, virînd brusc, a trecut printre tineri, care stăteau curajoși și încrezători în dreptatea lupteî lor, făcînd numeroase victime. Sau cînd ne-am adăpostit în parcajul din fața restaurantului «Dunărea» și au tras în plin asupra noastră. Ne-am regrupat în față la Universitate. Dintre noi, îmi amintesc, ne-a vorbit un tînăr, Strungaru George, încurajîndu-ne și scandînd «ceaușescu nu uita, a venit și moartea ta», «Olé, olé, olé, ceaușescu nu mai e». În acea noapte, de 21 decembrie, alături de alți tineri, am ridicat baricade la Intercontinental, în timp ce gloanțele șuierau printre noi. În timp ce strigam «Timișoara» — în acel moment eram lîngă Teatrul Național — un glonte mi-a străpuns plămînul stîng. Pe moment nu mi-am dat seama și strigam în continuare, pînă cînd m-am înecat cu sînge. Am fost dusă la Spitalul Colțea, apoi la Urgență.

Acum, cînd sînt spre vindecare, îmi dau seama cît sînt de fericită pentru a-mi continua viața într-o țară fără dictatură, într-o țară liberă, democratică. Dorința mea este să mă reîntorc în satul meu natal, să trăiesc în mijlocul frumoaselor noastre obiceiuri și datini strămoșești".

Scut antiaerian pentru Revoluție

Locotenent-colonel Constantin Popescu: „Asemenea întregii oștiri române, și în sufletul personalului, cadrelor și militarilor în termen din unitatea și subunitățile din subordine ce au misiunea de apărare antiaeriană a Brașovului, clocotea supremă dorință — de a dobori dictatura ceaușistă. Această dorință s-a născut cu mulți ani în urmă, s-a accentuat după represiunea săvîrșită asupra populației brașovene care a avut curajul să protesteze public în noiembrie 1987, s-a amplificat în anii ce au urmat, a cunoscut și a făcut una cu conștiința revoluționară a celor ce trăiesc și muncesc aici.

În zilele premergătoare lui 22 decembrie 1989, cînd brașovenii s-au pronunțat în ordine și unitate, în disciplină și conștiință civică, pentru eliberarea de sub dictatura ceaușistă, ordinele tuturor comandanților către trupă au fost ferme: sub nici o formă, indiferent de natura provocării lor, nici un glonte să nu se tragă în oameni, să luăm sub protecție populația aflată în revoluție. Revoluția trebuie să triumfe.

De această dată, inamicul nu era din afara granițelor țării, a fost în interiorul țării, pregătit și instruit temeinic de clica ceaușistă, pentru a acționa asupra populației, cu armament și tehnică de luptă cu caracteristici nimicitoare deosebite, folosind forme de luptă specifice teroriste, atît în spațiul aerian, cît și terestru, cu precădere în localități și asupra obiectivelor militare.

Mobilizarea totală a făcut ca, zi și noapte, admirabilii militari, istoviți de nesomn, să fie prezenți cu ochii lor ageri pe ecranele radar, să cerceteze secundă de secundă spațiul aerian, care a fost întunecat de masiva mișcare a elicopterelor purtătoare de teroriști ce au folosit un puternic bruiaj de radiolocație în zonele Întorsura Buzăului-Covasna - Brașov-Bod - Zărnești - Postăvarul, lansînd în spațiu baloane dirijate mecanic, cu scopul inducerii în eroare și mascării țintelor reale. Tragerile de luptă executate de subunitățile în care lucrează ofițerii George Pușcă și Dorin Comșa nu au permis însă aterizarea ori parașutarea teroriștilor în localități sau cît mai aproape de acestea: «Nu trebuie să treacă spre localități, era deviza noastră în acele zile. Acolo sînt familiile noastre, părinți, copii, soții, frați și surori, prieteni, oameni ce au aprins flacăra Revoluției».

În punctul de comandă al unității s-a desfășurat o activitate intensă pentru stăpînirea deplină a situației aeriene și terestre, pentru coordonarea acțiunilor de luptă între unitățile militare din zonă și gărzile patrioti-

ce de la întreprinderile «Rulmentul» și «Tractorul» din Brașov, «6 Martie» Zărnești, «Colorom» Codlea. Informarea reciprocă asupra modului de acțiune al teroriștilor și mai ales asupra procedeelor de respingere și combatere a acestora a fost permanentă și de mare însemnătate practică. Intervențiile unor subunități constituite în sprijinul luptătorilor de la uzina «Rulmentul», din localitățile Sînpetru și Întorsura Buzăului au asigurat o calitate superioară organizării și ducerii luptei pentru respingerea agresiunii teroriștilor, acțiuni în care s-au evidențiat ofițerii: Alexandru Ghindea, Octavian Apostoiu, Teodor Păscuță și efectivele de militari aflate în subordinea acestora, ca și ofițerii Nicolae Ioniță, Tiberiu Iovănuț, Dumitru Gărgăricl și caporal Ion Oprea". [text apărut și în Orizonturi ostășești în Revoluție, supliment al revistei elevilor Școlii militare de ofițeri din Brașov].

În gara asediată

Despre ceea ce s-a întîmplat la Gara de Nord — această poartă-cheie a Capitalei — ne relatează căpitanul în rezervă Constantin Bădulescu, șef district T.T.R.I., comandantul formațiunilor de gărzi patriotice din cadrul Regionalei C.F.R. București: „Încă din primele ore ale Revoluției, s-au luat măsurile necesare apărării stației noastre, a asigurării siguranței trenurilor și pasagerilor care veneau sau plecau. Sînt multe de relatat. Cînd veți scrie istoria Revoluției, vă vom prezenta pe larg situația de la Gara de Nord.

Acum, vreau să evoc doar cîteva momente. Mai întîi, faptul că, spontan, mulți tineri din cadrul stației noastre s-au prezentat voluntari, solicitînd imediat arme pentru apărarea gării. Amintesc dintre ei pe Mircea Vlăduți, Iulian Furtună, Andrei Petrescu, Crinuța Stan, Dan Ilie, Vasile Gheroaie. Am organizat apărarea gării ca în starea de război. Eram, de fapt, asediați. Se trăgea din toate părțile, din clădiri, din autoturisme, de pe stradă. Și noi trebuia nu numai să ripostăm, dar să apărăm și viețile celor care veneau sau plecau din gară. Între altele, s-a asigurat paza diplomaților care soseau în acele zile în Capitală, a ziariștilor străini, a trenurilor cu ajutoare venite din străinătate etc.

Prin sistemul nostru de legături radio-telefonice, păstram contacte permanente cu întreaga țară, ceea ce ne-a permis rezolvarea rapidă a unor situații extrem de dificile. Amintesc una singură. Pe 23 decembrie am fost avertizați că în accelseratele 222 (dinspre Ardeal) și 826 (din Dobrogea) erau strecurați teroriști ceaușiști. Am luat măsuri ca trenurile să fie garate pe liniile 13 și 14, cele dinspre Calea Griviței, mai puțin populate, spre a preveni o eventuală vărsare de sînge, deoarece, în aceleași momente, intra în gară și personalul 3 042, de la Brașov, care aducea copii dintr-o tabără montană. 3042 a fost garat la prima linie, iar copiii au fost luați imediat sub ocrotirea oamenilor noștri. Totul s-a desfășurat în cea mai deplină ordine.

Am cooperat în această acțiune, cît și în toate celelalte, cu Poliția T.F. (coordonată de maiorul Ion Filipescu) și subunități ale Brigăzii C.F. (comandate de căpitanul Popa — care a și fost rănit în timpul luptelor — și de locotenentul major Cristian Dobranu).

Bineînțeles, aceste măsuri, și multe altele, s-au luat fără a alarma călătorii.

Mai menționez, dintre atîtea altele, și faptul că la noi s-au prezentat multe persoane, atît din București, cît și din alte localități, care au ținut să comunice unele informații în sprijinul Revoluției. Astfel, un fost ofițer de securitate (nu a vrut să-și declare numele, din motive de siguranță personală), s-a prezentat și ne-a indicat adresele a 14 case conspirative din București ale teroriștilor.

Poate nu e momentul să spun și asta acum, dar să știți că noi, în focul luptelor, am apărat și un «obiectiv» mai puțin obișnuit: ceasul electric din turnul Gării. Este un ceas cu „memorie", fabricat și instalat prin anii treizeci și care este astfel alcătuit încît arată întotdeauna ora exactă. Chiar și atunci cînd erau nenorocitele de întreruperi ceaușiste de curent electric, ceasul nostru, datorită mecanismului său, își «regrupa forțele» și indica ora exactă. L-am apărat ca pe un bun de preț al poporului. Și ca pe un simbol al gării și al Capitalei noastre".

Fotografii mărturii

Doru Iordache: „22 decembrie 1989, ora 9.15. Gara de Nord. Soseam din deplasare, neștiind de întîmplările petrecute cu o seară înainte, în București. De cum am pășit pe peron, am auzit strigăte îndepărtate. Mi-a fost foarte clar. Ceea ce trebuia să se întîmple s-a întîmplat. Bucureștiul era pe străzi, învingîndu-și în sfîrșit frica. De fapt, în urma evenimentelor de la Timișoara, simțeam plutind în aer ura, revolta, indignarea, frica, fericirea, bucuria — într-un cuvînt Revoluția.

Văzînd și auzind «Jos ceaușescu», «Jos tiranul», «Libertate! Libertate!», cuvinte care ne stăteau pe buze de atîția ani, mi-a fost destul de greu să scot aparatul să fotografiez. Mi-era frică. Teamă că s-ar fi putut interpreta altfel fotografierea mulțimii în acele momente. Îmi mai era frică și de securiștii care, știam bine, nu s-ar fi dat la o parte de la un măcel la fel cu cel de la Timișoara. În apropierea Hotelului „București", am văzut camioane blindate și tot felul de alte vehicule militare gonind înfricoșător. Cred că de data asta «tătucu» s-a supărat de-a binelea și a hotărît exterminarea tuturor românilor pînă la unul, mi-am spus. Dar, stupefacție! «Armata e cu noi!». Și din acea clipă m-am pomenit în Piața Palatului, cu bradul — adus cu greu din deplasare — într-o mînă și aparatul de fotografiat în cealaltă.

«Pot să rup o creangă din bradul dvs.? Aș vrea să am și eu ceva în mînă!». Fericită, femeia a ridicat crenguța de brad și striga, cum nu strigase niciodată: «Libertate! Libertate!». Uitîndu-mă în jurul meu, nu-mi venea să-mi cred ochilor. Era atîta sufiare omenească, încît aveam senzația că oxigenul din aer nu ne va ajunge la toată lumea. Greu de crezut, dar am reușit în scurt timp să ajung cu brad cu tot în fața sediului fostului comitet central. Le-am spus oamenilor că sînt de la Agerpres și că trebuie să fotografiez[1]. Au înțeles. Se scanda într-o sincronizare aproape perfectă «Libertate! Jos ceaușescu!». Din spatele clădirilor din jurul Pieței Palatului își făcuseră apariția «mușchii» prezidențiale ale dictatorului. Toate privirile se îndreptau către cer. Mulțimea huiduia. Ne era cald. Ne era foarte cald. Expresia fețelor nu mai avea importanță, ochii și mîinile spuneau totul. Stop cadru.

După încercarea nereușită a dictatorului de a se adresa mulțimii — moment pe care l-am scăpat, întrucît chiar atunci îmi schimbam teleobiectivul —, evenimentele s-au desfășurat cu o rapiditate extraordinară. «Domnule, vă rog să mă ciupiți, cred că visez!». Mîini ridicate, ochi, guri, parcă așteptau cu nerăbdare să apară culoarea verde a unui semafor imaginar, pentru a putea pune capăt pentru totdeauna acelui regim dictatorial. Și culoarea verde apăru. Atunci aș fi vrut să mă împart în mii de bucăți, să pot fi prezent peste tot. Am lăsat bradul acasă, mi-am luat filmele păstrate de săptămîni parcă special pentru această revoluție și am plecat să nu scap o clipă din cele ce se întîmplau. Cu toate că evenimentele se petreceau cu o rapiditate uluitor de mare, am avut senzația că de fapt această revoluție ținea de săptămîni întregi. Pierdusem efectiv noțiunea timpului. Tragerile erau în toi, alergam de zor, împreună cu colegul meu, Ovidiu, ca să putem imortaliza cît mai mult din grozăvia din jurul nostru. «Scuzați-ne, doamnelor gloanțe, avem de lucru, lumea nu trebuie să uite și trebuie să știe ce s-a întîmplat». Din păcate, foarte mulți dintre noi n-au fost «scuzați». Și-au murit.

Eroii de neuitat ai Revoluției din decembrie 1989".

[1] În zilele Revoluției din decembrie 1989, Doru Iordache a executat multe fotografii, dintre care unele, inedite, le publicăm și noi în paginile revistei.

Apărînd facultatea

Fratele lui Doru, Viorel Iordache, ne spune: „21 decembrie 1989, dimineața, prima zi de vacanță. Plec la serviciu. Lume multă pe străzi. «Se organizează un miting, vorbește neanicu», gîndesc eu. Se simte tensiunea pe chipurile oamenilor. Aceștia merg hotăriți, fără pancarte. Desigur, toată lumea știe ce se întîmplă la Timișoara. În jurul orei 11.00, plec cu un coleg, Dan, la A.D.I.R.I., pe Șoseaua Kiseleff. După A.D.I.R.I. ne gîndim să cumpărăm cîte un brad (de fapt — cîte un molid), luăm «moliftul» din Piața 1 Mai și ne suim în metrou la Piața Victoriei. Mergem pînă la Universitate. Ieșim pe scările dinspre «Société Générale» și auzim vuiet, țipete. Ieșim la suprafață, auzim strigîndu-se: «Timișoara! Timișoara!». Moment de buimăceală: a început! Femei plîngeau. De ce? După cîteva secunde, am auzit împușcături: se trăgea cu petarde. Apare o femeie cu un copil în brațe care îl strigă pe Dan, disperată biata femeie. Dan o conduce acasă. Eu duc brazii acasă, unde era mama, sosită de cîteva minute de la țară. «Mamă, a început, se strigă la Universitate». Mama nu m-a luat în serios. Luăm mașina și o ducem la garaj. Mă întorc spre Universitate, pe Bulevardul Magheru. Cordoane U.S.L.A. barau bulevardul și toate căile de acces spre Sala Palatului. Băieți vînjoși, cu scuturi, căști, bastoane de cauciuc.

Ajung la serviciu. Pe culoare: «Te-ai întors, bine că te-ai întors». Nu pu-

tea ieşi nimeni din clădire. Comentăm cu un coleg, tot student: «A început mă, îţi dai seama!». «Ce, o fi rău!», «Ssst, să nu te audă cineva!». Se simţea o tensiune peste tot. Căutăm să ieşim din birou ca să putem comenta. Se pleacă în sfîrşit acasă. Mama era de gardă la şcoală. Stabilesc cu ea să mă duc să o iau. Cînd ne apropiem de casă, spun mamei: «De aici nu-ţi dai seama de nimic, hai la Universitate!». Acolo, lume multă, se striga «Libertate!». Am strigat şi noi, am strigat din suflet, dar cu teama că poate ne vede cineva, ne recunoaşte cineva. Pe jos, era foarte multă apă: se trăsese cu tunurile de apă. Moment de panică: lumea fuge, se îmbrînceşte. Plecăm şi noi. Ora 23.00. O rafală de mitralieră sfîşie văzduhul. Dinspre Universitate se văd zburînd gloanţele trasoare. Te înfiori: «Oare chiar se trage în lume!». Nu cred, se trage în sus ca să-i împrăştie! Dar uite că se aud rafale şi nu se mai vede nimic... Au tras în ei!... Se aşază pe nesimţite un nod în gît. Noaptea a fost un coşmar, numai răpăielile mitralierelor.

22 decembrie, dimineaţa. Plec la serviciu, luînd-o prin Piaţa Rosetti — vitrine sparte —, citesc pe un zid: «Nu plecăm acasă, morţii nu ne lasă!» Văd transportoarele antiblindate (T.A.B.-urile), văd o groază de soldaţi adunaţi în faţa Teatrului Naţional. Mă uit la ei: nişte copii, îmbrăcaţi în haină militară. Se aude o voce: «Mă, să nu tragi în popor! Mă, să nu tragi!». Bieţii soldaţi, simţeam că ei nu ar putea să tragă niciodată. Cobor cîteva trepte ale pasajului de la Universitate. Calc într-o baltă de sînge. Lacrimile se adună gata să izbucnească. Înghit nodul din gît. Ajung la serviciu. Se încuie uşa după mine. Aflu că în faţa instituţiei au fost omoriţi doi oameni. Elicopterele se învîrt deasupra zonei centrale a Bucureştiului. Aud veşti că au plecat masiv muncitori de pe platformele industriale şi se îndreaptă spre centru.

Nici nu mai ştiu exact în ce zile s-a petrecut totul. Ştiu că sîmbătă seara (23 decembrie) eram acasă, nu aveam stare, mă rugase mama să stau acasă pentru că se auzeau numai împuşcături. Dar auzind apelul A.S.E.-ului, i-am spus mamei: «Nu pot sta acasă! Cînd începe şcoala or să mă întrebe colegii: ce făceai tu, unde ai stat cînd noi eram aici la facultate?». Am plecat la facultate, am stat acolo de sîmbătă noaptea pînă luni dimineaţa. Era apăsător gîndul că noi păzeam clădirea A.S.E.-ului, fără a avea totuşi arme. Pentru a înlătura teama, ne-am organizat pentru apărarea clădirii. În nopţile acelea, l-am văzut pe colegii mei, colegele mele, care au luat foarte în serios problema apărării. Curajul şi tenacitatea colegilor au fost remarcabile. Duminică am aflat despre moartea unui prieten, împuşcat la Televiziune cu gloanţe «dum-dum». Avea 21 ani".

Chirurgie sub rafalele gloanţelor

Maior doctor Vasile Cucui, Spitalul Militar, Timişoara: „Situaţia din Timişoara a fost diferită faţă de cea din Bucureşti şi din alte oraşe ale ţării. Am trăit perioada de început a revoluţiei populare, cînd nu se ştia situaţia tactică exactă, nu se cunoşteau exact beligeranţii, datorită dezinformării şi confuziei întreţinute intenţionat de către dictator, de oficialităţi şi securişti. Ni se spunea că trebuie să ne apărăm spitalul, să ne baricadăm, să ne înarmăm, să asigurăm paza Spitalului Militar cu forţe interne. În plus, ne-au venit întăriri de la o unitate de grăniceri din Arad care să ne apere în exterior de atacul teroriştilor (infiltraţi în rîndul demonstranţilor). În această atmosferă de confuzie generală şi de nesiguranţă ne-am transformat spitalul dintr-o unitate medicală într-o fortăreaţă, fiind încartiruiţi în spital încă din seara zilei de 15 decembrie, iar legăturile cu exteriorul fiind fragmentare şi numai oficiale, de la eşaloanele superioare (Direcţia Medicală şi Comandamentul Diviziei din Timişoara). În această perioadă asistenţa medicală a fost redusă la maximum, fiind asigurate doar urgenţele medicale şi chirurgicale pentru militari. O situaţie critică şi de maximă confuzie a fost în seara şi noaptea de 17 spre 18 decembrie, cînd trupele de securitate au tras în mulţimea de demonstranţi, lăsînd multe victime într-un lac de sînge pe treptele şi în faţa Catedralei (morţi care ulterior au fost strînşi în maşini de către securitate şi îngropaţi în locuri încă necunoscute, iar cei care au fost duşi la morgă de către demonstranţi au fost furaţi peste noapte, tot de securişti, şi îngropaţi în locuri necunoscute, tocmai pentru a-şi ascunde ororile săvîrşite).

În zilele ulterioare, au început să se limpezească lucrurile şi situaţia să ne devină din ce în ce mai clară, armata retrăgîndu-se în cazărmi împreună cu tehnica militară, iar în 21 decembrie, la ora prînzului, fraternizînd cu demonstranţii. Scandările «Nu vrem violenţă», «Fără violenţă» şi «Armata e cu noi» au fost edificatoare. În 22 decembrie, cînd s-a anunţat la radio că «trădătorul Milea» s-a sinucis, am înţeles cu toţii, chiar şi noi, chirurgii, care lucram în sala de operaţie, dar cu radioul deschis în permanenţă, că generalul Milea s-a opus dictatorului dejucîndu-i intenţia criminală de a da ordin ca armata să tragă în demonstranţii paşnici şi că nu s-a sinucis, ci a fost ucis mişeleşte.

A urmat apoi altă perioadă cînd ciracii plătiţi ai tiranului încercau cu orice preţ să destabilizeze situaţia, să terorizeze populaţia nevinovată, să tragă asupra militarilor, să atace unităţile militare şi obiectivele economice şi strategice (poşta, telefoanele, staţia de radio, spitalele). Aveau arme sofisticate, cu lunetă şi infraroşii, şi ochean în cap şi în inimă. Bravii noştri militari au apărat cu vitejie obiectivele, chiar cu grele jertfe. Victimele terorismului — militari şi civili —, cu plăgile cele mai diverse prin împuşcare, au umplut spitalul. Asupra Spitalului Militar, aflat în centrul oraşului, înconjurat de importante obiective economice, culturale şi strategice (Centrul de calcul, Centrofarm, Comandamentul Diviziei, Sinagoga) se trăgea din toate părţile zi şi noapte. Datorită faptului că sălile de operaţie aveau geamuri mari de sticlă şi teroriştii trăgeau din apartamente, din poduri şi de pe acoperişurile clădirilor din jur, am luat decizia să operăm pe holul blocului operator, fiind apăraţi astfel de zidurile groase ale clădirii spitalului.

Printre multele cazuri rezolvate atunci sub şuierul gloanţelor reţin pe cel al unui civil, pe nume Simion Ion, care conducînd spre casă o cunoştinţă, în apropierea Spitalului a fost împuşcat în abdomen cu un glonţ cu putere de distrucţie. Acum este în afară de pericol. Un tînăr ofiţer (locotenentul major — acum avansat la gradul de căpitan), Gheorghe Constantin a fost rănit, în timp ce urmărea, împreună cu soldaţii, un grup de terorişti care încercau să pătrundă într-o grădiniţă de pe Calea Lipovei şi să ia ostateci copii. Alt militar — soldatul Budugan Manuel — a fost împuşcat pe cînd apăra un obiectiv economic, glonţele trecînd prin plămîn foarte aproape de inimă. A fost operat de urgenţă de către echipa chirurgicală şi acum evoluează bine. Un alt tînăr ofiţer, detaşat de la o unitate din Vinju Mare, a fost rănit pe cînd urmărea teroriştii strecuraţi pe un şantier de construcţii.

Întregul personal al spitalului a fost de veghe în aceste zile la căpătîiul bolnavilor şi răniţilor, făcîndu-şi cu prisosinţă datoria nobilă de medici şi militari, de patrioţi". ■

Mărturii culese de: Ioana URSU, Florentina DOLGHIN, Ioan LĂCUSTĂ

Pentru o arhivă a Revoluţiei

Spaţiul restrîns de care dispunem a determinat limitarea numărului interlocutorilor ale căror mărturii le-am publicat în aceste numere de revistă. Ne adresăm însă cu apelul către toţi cititorii noştri tineri, către militari, către toţi participanţii la Revoluţia din decembrie 1989, să ne trimită în continuare, pe adresa revistei *Magazin istoric*, **crîmpeiul lor de adevăr privind evenimentele pe care le-au trăit, la care au fost martori, să ne scrie despre tot ceea ce s-a întîmplat semnificativ pentru ei în acele zile, să ne povestească faptele de arme şi de eroism, să amintească jertfele prietenilor şi camarazilor lor de luptă.** *Aceste mărturii-document vor alcătui arhiva istoriei Revoluţiei.*

Vă mulţumim dumneavoastră, celor ce ne-aţi vorbit despre faptele dumneavoastră, şi aşteptăm cu încredere cuvîntul tuturor participanţilor la Revoluţie din Bucureşti şi Timişoara, din Sibiu şi Braşov, din Constanţa şi Galaţi, din întreaga ţară. Scrieţi-ne deci pe adresa: *revista* Magazin istoric, *căsuţa poştală 1-702, oficiul poştal nr. 1, Bucureşti, România.*

Revoluția și durata istorică

Revoluția care a răsturnat dictatura în țara noastră, la sfîrșitul lui decembrie, ne-a dezvăluit brusc forțele profunde care pun în mișcare viața socială: aspirațiile spre dreptate, libertate, șanse egale, cu un rol determinant în lumea contemporană. Pe măsură ce ne distanțăm de zilele eroice în care tineretul a înfruntat gloanțele în numele purității și al demnității dobîndim posibilitatea de a înțelege cu un plus de claritate cum și de ce a fost declanșată revoluția din decembrie.

Primul fapt care se impune atenției este apariția și adîncirea unei falii între cercul puterii și membrii societății. Este ceea ce constatăm și în cazul revoluției engleze din secolul 17 și în cazul revoluțiilor americană și franceză, mai limpede parcă în cazul revoluției de la 1848 sau al revoluției ruse din octombrie 1917. Propunînd un program pe care societatea nu-l mai accepta, cercul puterii s-a refugiat într-o viziune înghețată, tot mai detașată de ceea ce se petrecea în lume. În al doilea rînd, această progresivă separare de interese, aspirații, atitudini a dizolvat „cultura comună" — acel ansamblu de idei și sentimente reflectate în opere și în fapte culturale care ține laolaltă pe membrii unei societăți. În momentul în care apar „microculturi" într-o societate, semnele unei restructurări pot fi depistate în viața cotidiană sau în cea de durată: în timp ce, de exemplu, cercul puterii organizează festivități care glorifică pe cei care conduc, alte grupuri din societate îndreaptă antenele televizoarelor spre țări străine sau își organizează serbările cu muzică și filme de altă inspirație. Coeziunea este, în aceste condiții, întemeiată pe alte realități culturale decît cele difuzate de cercul puterii.

Foarte grăitor este faptul că în jurul programului propus de cercul puterii nu s-a mai realizat o aderiune colectivă. Orice putere, scrie Bronislaw Baczko, se vede silită să facă față arbitrariului său și să-l domine reclamîndu-se de la o legitimitate. Această legitimitate propune colectivității o serie de imagini sintetice, capabile să satisfacă năzuințe și mari întrebări, precum: de unde venim, unde mergem, ce model de umanitate acceptăm. Or, atît imaginea trecutului, cît și cea a lumii și a omului ideal au fost simplificate pînă la rudiment de cercul puterii în anii dictaturii. Trecutul a devenit linear, fără nuanțe, fără contradicții, înfățișînd un șir de lupte „eroice" duse de voievozi care apăreau ca strămoși ai dictatorilor: accentul cădea pe bătălii, pe confruntări armate și nicidecum pe înfăptuiri culturale. Era sugerat faptul că eroismul apărea numai pe cîmpul de luptă și nu pe un mare șantier, într-un atelier de pictură sau la masa de scris: istoria politică menținea atenția asupra cercului puterii, contribuind voit sau inconștient la glorificarea lui. Istoria simplificată care putea fi prezentată, într-un gen de „digest". La spectacole insipide în care chipuri de voievozi prevesteau apariția noului Führer, impunea o metodă cît mai simplistă în nararea faptelor. De aici ostilitatea față de noile metode care puteau turbura tabloul convențional propus colectivității: istoria demografică, a climei, a igienei (cum să vorbim despre ciumă într-o lume care a fost mereu fericită?), a mentalităților (ce rost are să răscolim convingerile profunde sau să ascuțim spiritul critic?), a marginalilor sau a antropologiei au fost tolerate cu condiția să nu tulbure serbarea permanentă din jurul conducătorilor: Ceea ce nu a împiedicat Cercul de istoria mentalităților din cadrul Universității București să organizeze, în 1988, o amplă dezbatere despre „plictiseală".

Convingerile și aspirațiile profunde au fost sistematic obturate de o propagandă agățată doar de două chipuri. La o discuție cu un grup de parlamentari din Turcia, o persoană „oficială" declara că Partidul Comunist Român a făcut un pariu cu Biserica, întrucît i-a dat libertate deplină, dar știind că nu va avea ce să facă cu ea de vreme ce problemele religioase nu mai interesau decît pe „deficienții" mintali. Persoana aceasta oficială, care avea grijă să scoată toate ilustrațiile cu teme religioase din cărțile publicate în țara noastră, „uita", în același timp, să adauge că frecventarea bisericilor nu era permisă tineretului și nici oamenilor maturi, salariați ai statului. Pariul era o cacialma. Mai mult, s-a pretins că drepturile fundamentale ale omului au dobîndit un colorit special în țara noastră, datorită condițiilor locale sau „tradiției": ca și cum românul avea inima în dreapta și creierul în stomac. Drepturile individului au fost înlocuite cu peroroții despre „lupta" colectivă, mișcarea masei de anonimi care nu aveau ce face cu libertatea și dreptatea. Propaganda cercului puterii a intrat aici în conflict direct cu aspirațiile colective.

În sfîrșit, imaginea lumii s-a îngustat treptat pînă ce orice temă: de istorie universală, de pildă, nu mai putea fi abordată dacă nu era vorba și despre țara condusă de cei care cereau ca totul să se sfîrșească prin glorificarea lor. Împuținarea cărților cu teme de istorie universală s-a însoțit cu blocarea sistematică a dialogului internațional: România a început să iasă din circuitul de informații științifice și să fie ignorată de sintezele recente. În acest sens, efortul de recuperare va fi considerabil și de durată, deoarece munca intelectuală are nevoie de timp pentru a da roade.

Analiza imaginilor false și a argumentelor voit eronate sugerează faptul că revoluția este, în primul rînd, o întoarcere la adevăr, o revenire la firesc, o recucerire a dimensiunilor profunde ale omului. Revoluția nu este o proiectare în visare sau în utopie, cum au încercat să ne convingă ideologi lipsiți de cultură sau exaltați iresponsabili: revoluția este o revenire la convingerile profunde și o voință de a înfăptui o lume nouă în care să nu mai apară aberațiile trecutului. Revoluția se întemeiază, aparent paradoxal, pe durată, atunci cînd izbîndește. De aceea revoluția noastră a fost făcută de tineri în numele adevărului și al dreptății, mereu aceleași. ■

Alexandru DUȚU

UN INTERVIU AL POETULUI

MIRCEA DINESCU ÎN ZIARUL FRANCEZ

„LIBÉRATION"*

Cum se simte un intelectual într-un stat de dictatură a proletariatului?

Acum vreo 20 de ani circula la noi un banc despre experienţa făcută în socialism cu şoricelul intelectual, şoricelul muncitor şi şoricelul ţăran. Ţinuţi în condiţii identice de laborator şi cercetaţi după o vreme s-a constatat că şoricelul ţăran şi cel muncitor se împliniseră şi dădeau semne de optimism, în timp ce intelectualul părea slăbănog şi nevricos. Întrebat dacă lui i s-a dat cumva mai puţină hrană decît celorlalţi a răspuns: mi s-a dat la fel, numai că mie din cînd în cînd mi se arată pisica.

Ei bine, la această oră situaţia s-a democratizat; pisica li se arată tuturor.

Alergia la intelectuali nu mai e la modă. Prin 1950 cine purta pălărie era etichetat drept burghez şi risca să fie trimis la reeducare. Conform dialecticii marxiste lucrurile au evoluat şi aşa cum în România nu se mai poartă cafeaua ci „înlocuitorii" de cafea, astfel au apărut şi înlocuitorii de intelectuali. Complexele de odinioară s-au transformat în complexe de superioritate: acum „tovarăşii" au colecţii de pălării englezeşti, colecţii de doctorate, colecţii de diplome universitare şi sînt mai docţi în istoria fotbalului decît în marxismul pe care-l propovăduiesc. Mulţi dintre aceşti colecţionari îşi închipuie că *Manifestul Partidului Comunist* al lui Marx era un soi de foaie clandestină pe care bărbosul o lipea noaptea pe ziduri. Fiind specialişti în toate domeniile noii *iluminişti* dau sfaturi ţăranilor cum să ţină sapa, le explică muncitorilor la ce cap trebuie bătut cuiul şi îi învaţă pe scriitori să scrie de la stînga la dreapta.

Şi în timpul ăsta adevăraţii intelectuali stau pe margine paralizaţi de şocul stupefiantei substituiri.

Dacă nu sînt atît de sigur că luptînd pentru socialism proletariatul n-a avut de pierdut decît lanţurile, în schimb n-am nici o îndoială că intelectualitatea şi le-a cîştigat cu vîrf şi îndesat.

Se vorbeşte de o anumită somnolenţă a intelectualităţii în ţara dumneavoastră. Cum se explică ea?

Fiind condiţii optime pentru hibernare se hibernează profesional în toate domeniile. N-ar fi de mirare dacă într-o bună zi ar apare la mica publicitate următorul anunţ: „Pierdut Academia română pe Calea Victoriei, găsitorului bună recompensă". Din 1969 nu

---

* Interviul a fost luat de Gilles Schiller şi publicat în *Liberation*, 17 martie 1989, pp. 32-33; reprodus în vol. Mircea Dinescu, *Moartea citeşte ziarul*, Amsterdam, 1989 (*International Journal of Romanian Studies*, vol. 7/1989, nr. 16, pp. 69-76). O nouă ediţie a volumului se află în pregătire la Editura Cartea Românească, căreia îi mulţumim pentru permisiunea de a reproduce acest text.

În prefaţa volumului, prof. *Sorin Alexandrescu* consemnează, între altele: „În 1988 Mircea Dinescu trece Rubiconul, părăseşte rezervaţia eticului şi a ficţiunii şi intră în lumea *politicului*. Declaraţiile de la Radio Moscova şi de la congresul de la Berlin sînt acţiuni, fapte politice şi nu literare [...]. În 1989, Mircea Dinescu devine un dizident. Scrisorile şi interviurile publicate aici [volumul conţine, pe lîngă poezii şi texte publicistice] arată rapida radicalizare a poetului în 1988 şi 1989. Ele duc la o creştere a represiunii, dar şi la proteste publice împotriva ei în România şi în Occident. Mircea Dinescu devine un caz şi, alături de Doina Cornea, un simbol al rezistenţei. [...] Pe *14 martie* [1989] Dinescu este concediat din redacţia *României literare* pentru motivul că ar întreţine relaţii prieteneşti cu ambasade occidentale fără acordul prealabil al Uniunii. [...] *17 martie: Libération* publică un interviu luat lui Dinescu un rechizitoriu al sistemului din România. Autorul este pedepsit cu arest la domiciliu, izolat complet de lumea exterioară. Se produce însă un fapt neaşteptat: mai mulţi scriitori de vază ai României scriu pe *9 aprilie* preşedintelui Uniunii o scrisoare în care îi cer să apere pe colegul lor comun. Autorilor scrisorii li se retrage dreptul de publicare. *10 aprilie:* peste 60 de scriitori români în exil se declară solidari cu Dinescu şi cu ceilalţi scriitori români protestatari. Curînd după aceea, urmează o scrisoare asemănătoare semnată de mari nume din literatura franceză. *21 aprilie:* poeme de Dinescu sînt publicate în Basarabia. *2 mai:* ambasadorul Marii Britanii protestează împotriva interdicţiei de a-l vizita pe Dinescu acasă. *21 iunie:* Dinescu primeşte premiul festivalului internaţional de poezie de la Rotterdam".

s-au mai primit noi membri în Academia R.S.R., cu două mici excepții (nu spun cine, persoane importante!). În 20 de ani aproape jumătate dintre nemuritori s-au dus să moară puțin. Restul s-au cam retras pe la casele lor și-și pun galoșii numai de două ori pe an, la ședințe festive. Uniunea Scriitorilor lucrează în ilegalitate. Ultima Conferință națională a scriitorilor a avut loc în anul 1981 deși statutul ei specifică obligativitatea întrunirii majorității scriitorilor din patru în patru ani, pentru alegerea prin vot secret a unei noi conduceri. Dar dacă scriitorii profesioniști n-au voie să se întrunească, în schimb poeții țărani amatori sînt adunați anual să joace sîrba în căruța Cîntării României, apretați și telegenici, spre a se demonstra că amatorismul a devenit cheia de boltă a acestei epoci. În 1981 Uniunea noastră avea o mie trei sute de membri. Acum numărul lor e aproximativ o mie: cam 150 au emigrat și 150 au răposat. Situație cu atît mai dramatică, cu cît primirea de noi membri a fost stopată, tinerele speranțe îmbătrînind la poarta Uniunii Scriitorilor. Cenzura, „desființată" de secretarul general al partidului într-un moment de euforie, s-a transformat, prin decapitare, într-un balaur cu trei capete, fiind astăzi mai vigilentă și mai hulpavă ca oricînd. Dialogurile scriitorilor români cu colegii de breaslă din alte țări sînt permise numai într-o cameră special amenajată la sediul Uniunii, poreclită de noi camera Philips. Bursele oferite Uniunii noastre de forurile internaționale sînt respinse în bloc, ca un pericol de contaminare a scriitorilor cu ideologii străine. Schimburile tradiționale între scriitori, inclusiv cu Uniuni din țări socialiste, s-au redus la minimum. Și atunci sigur se poate vorbi de o somnolență a acestor instituții. La rîndul lor, Cinematografia, Televiziunea, Presa gătesc toate după un rețetar unic, oferind marelui public aceeași porție de demagogie zilnic reîncălzită. Conducătorii politici nu vor să știe că ziarele sînt bune numai la împachetat și că pădurea de antene de deasupra Bucureștiului e îndreptată spre Sofia și Moscova. Biblioteca din Alexandria nu pare să fie o obsesie a pompierilor. Pompierii culturali încazarmați în Ministerul culturii n-au decît o singură obsesie: salvarea propriilor scaune. Drept pentru care sînt gata să stîrpească orice scînteie de liberalism, stopînd cărțile adevărate și scenariile de film autentice, îngroziți de ideea că firescul s-ar putea reinstaura în viața cotidiană.

De ce nu se reacționează la toate acestea?

Lașitatea a fost, într-un anume fel, instituționalizată. În numele persoanelor particulare vorbesc instituțiile prin conducătorii oficiali, mari specialiști în trucarea realității. Opinia particulară a fost abolită. Orice tentativă de rostire a adevărurilor neplăcute (căci adevărurile plăcute au migrat în țările calde) e socotită drept erezie și sancționată prompt. Faptul uluitor că pînă și neutra Elveție a reacționat la planurile de demolare a cîtorva mii de sate nu scutește intelighenția românească de un gest asemănător. Tăcerea noastră de pînă acum probează motivații diverse, subsumate totuși unui sentiment general de paralizie și frică. Constituția țării, citită astăzi, pare o poveste ireală, desprinsă din cele o mie și una de nopți ale Șeherezadei, fiindcă drepturile fundamentale ale omului nu numai că nu au viză de ședere în România, dar înseși organele menite să le apere, justiția și presa, nemaivorbind de poliție și securitate, s-au transformat în instrumente de intimidat și terorizat populația. Ieșirea din neutralitate a românilor comportă riscuri de care un elvețian e scutit, exprimarea liberă a opiniilor fiind considerată un gest de trădare a patriei, iar simpla conversație cu un cetățean străin — etichetată drept spionaj. De aici provin revolta mută a străzii, apatia nespecifică acestui popor sudic, vestit cîndva prin exuberanța și umorul cu care își îndulcea existența.

Există o soluție pentru criza ce-a cuprins România?

Pare curios, dar stalinismul a priit cel mai bine socialismului, fiindcă omul era desființat ca personalitate de sine stătătoare și se putea lucra cu el în turmă, mult mai rentabil și mai eficient. Vreți să știți secretul piramidelor cu care-și bat capul de atîta amar de vreme istoricii, arhitecții, matematicienii? Ei bine: s-a dat ordin să fie construite. Și ordinul s-a executat. Atîta tot. Exista și pe atunci un soi de socialism de cazarmă, numai că se numea altfel. Stalinismul a dat o replică pe măsura sclavagismului: au murit oameni de foame și mizerie, generații întregi au avut parte de o copilărie alienată, s-au călcat în picioare demnități și conștiințe, au fost împușcați inocenții și geniile, s-au sinucis artiștii — prețul fiind fabricarea bombelor atomice, ridicarea barajelor de hidrocentrală, săparea unor canale în deșert, mutarea dealurilor la cîmpie și toate astea fiindcă Tătuca a ordonat și ordinul s-a executat.

Convalescența socialismului după viroza stalinistă, adică tentativele de revenire la normalitate, care se manifestă în cîteva țări vecine, n-au cum să placă staliniștilor de profesie, care văd un pericol și o ineficiență de tip burghez în faptul că oamenii nu mai vor să lucreze ca vitele, că au pretenții la sindicate independente, că vor haine mai viu colorate, sîmbetele libere și dreptul de a spune Nu, atunci cînd chiar trebuie spus Nu. Polemizînd cu Geneza, conducătorii Partidului au proiectat nu de mult apariția unui om de „tip nou" pe teritoriul României, numai că din păcate majoritatea covîrșitoare a populației e alcătuită din oameni de „tip vechi", sensibili încă la foame și frig și incapabili să facă față condițiilor austere și gla-

ciale de laborator, necesare întrupării acestui „homo ceaușisticus" îngrășat cu ideologie și costumat în retorica grosieră a propagandei de partid.

Redescoperirea de către conducător a simțurilor pierdute: simțul măsurii și simțul realității, precum și renunțarea la misticismul de partid — iată o soluție pentru ca lumina să se întoarcă pe chipurile oamenilor de tip vechi ce se vor încă locuitori ai bătrînei Europe.

Se vorbește tot mai des despre o casă comună a Europei. Ce părere aveți despre asta?

Cînd la Paris ca și în îndepărtata Moscovă arhitecții politici schițează o eventuală casă comună a Europei, putem paria de pe acum că acestei case îi va lipsi cu siguranță una dintre ferestre: România. În locul prezumtivei ferestre vă veți izbi de zidul în spatele căruia 23 de milioane de locuitori așteaptă nedumeriți momentul alipirii oficiale la un nou continent. Dacă revoluționarii de la 1848 conversau franțuzește, dacă după o sută de ani cei care au pus la cale abdicarea regelui Mihai o rupeau binișor pe rusește, se pare că a sosit clipa unei noi cotituri dialectale: limba română cu accent nord-coreean. Dacă socotim că o scrisoare trimisă din Paris ajunge la București, în mîna destinatarului, gata citită, după 45 de zile (atunci cînd ajunge) — e cazul să ne întrebăm: ne mai aflăm oare în Europa?

România despre care se spunea pe vremuri că e o insulă de latinism într-o mare slavă, a devenit într-adevăr o insulă în toată puterea cuvîntului, dar de data aceasta situată nu într-o geografie lingvistică ci într-una existențială. O insulă scăldată de jur împrejur de valurile neliniștite ale reformismului politic, cu băștinași dornici să guste măcar o picătură din miraculosul elixir cu etichetă de perestroika și glasnost, capabil, pare-se, să învie cadavrul socialismului, dar de care sînt păziți cu strășnicie, cum eram pe vremea copilăriei feriți de diabolicul Coca-cola, prezentat drept drog american. România e de fapt o insulă pe uscat, întrupare perfectă a bulversantului antagonism dintre politică și geografie, căci ruperea României din contextul european și cuplarea ei la carul părăsit al revoluției culturale maoiste, precum și la noile formule de faraonism nord-coreean, demonstrează pe deplin ideea că hărțile lumii sînt depășite de realitate, că nu mai e valabilă sintagma „spune-mi cu cine te învecinezi, ca să-ți spun cine ești", căci imaginația terifiantă a puterii poate înălța peste noapte un zid mai serios decît cel berlinez între români și lumea civilizată, poate demola un oraș de tradiție europeană spre a se fuduli apoi cu plăcintele de beton ale unor pagode staliniste, poate otrăvi aerul, apa și pămîntul prin pîrjolul unor gigantice combinate chimice, pentru ca în sfîrșit să recunoaștem, după aproape o jumătate de secol de avînt socialist, că am căpătat ceva din paloarea asiatică: copii gălbejiți de subnutriție, părinți cu ochii micșorați de ură și de disperare.

Este Gorbaciov o speranță pentru România?

Românii au privit întotdeauna cu teamă spre răsărit, sentiment explicabil istoric la un popor aflat la marginea unui imperiu. Stalinismul apoi n-a fost importat din Honolulu ci din hambarele cu ideologie de la Kremlin. Colectivizarea forțată și celebrul Canal, în care intelectualitatea și-a săpat propriul mormînt — iată numai două fructe exotice care au strepezit dinții românilor pentru multă vreme.

Ani de zile ni s-a spus, mai pe șoptite, mai pe ocolite, că sistemul din România s-ar liberaliza, dar nu poate din cauza „ursului din răsărit". Și populația a crezut. „Trupele sovietice fac manevre la granițele României" — aceasta este fraza pe care ne-o cîntau oficialitățile la ureche, ori de cîte ori încercam să ne mișcăm puțin. Apariția lui Gorbaciov cu uluitoarele sale reforme a scos la lumină faptul că pretextul bau-bau-ului moscovit convenea de minune conducătorilor dogmatici din celelalte țări socialiste, pentru ținerea în frîu a oricărei opoziții și conservarea propriului lor stalinism. Nu știu dacă Gorbaciov e sau nu considerat un țar bun de către popoarele de dincolo de Prut, dar pentru milioane de oameni care au tăcut în umilință zeci de ani în Polonia, Ungaria, Bulgaria. Cehoslovacia. R.D. Germană și România, el este un vestitor de bine, un mesia al socialismului cu chip uman. Dacă va ține cont de teoria acelui fizician care spunea că un ou nu fierbe în zece tone de apă călduță ci într-un ibric cu apă clocotită, adică va avea curajul să-și ducă pînă la capăt ardenta sa viziune asupra istoriei, vom vedea lumi renăscînd, oameni reînviind.

Revolta de la Brașov de pe 15 noiembrie 1987 nu a fost urmată de vreun efect. De ce?

„Ai grijă să nu te calce vreo mașină", „Gîndește-te că ai copii", „Vezi să nu fii zvîrlit peste graniță!" — acestea sînt expresiile pe care cei mai buni prieteni ți le oferă ca variantă la ideea de a trimite un simplu memoriu oficialităților în legătură cu situația dezastruoasă a culturii. Un venerabil prozator, autorul unor romane de o invidiabilă popularitate, la invitația de a fi părtaș la un asemenea memoriu a răspuns transfigurat: „L-aș semna cu dragă inimă dar la anii mei mi-e teamă că n-am să rezist la bătaie în beciurile poliției". De ce un artist de optzeci de ani își poate imagina o asemenea sinistră consecință nu într-o țară fascistă ci într-una socialistă? Îmi puteți răspunde dumneavoastră? De ce cîteva milioane de oameni au ajuns să vorbească în șoaptă în propriile lor case?

Puține popoare au vocație de martiri. După Brașov s-a lansat zvonul că inițiatorii revoltei ar fi fost iradiați. Cine poate ști? Presa a tăcut. Justiția nu e legată numai la ochi ci și la gură. Frica de moarte e mai de-

grabă omenească decît animalică. Chiar şi în Occident circula nu demult şlagărul: „Mai bine roşu decît mort". Noi sîntem fraţi cu Iona aici, în burta tovarăşului Chit şi nimeni nu are dreptul să ne judece din afară. Într-o ţară în care nici morţii din cimitir nu pot fi siguri de poziţia lor, fiind anual comasaţi şi organizaţi, ar trebui să vă închipuiţi că viii sînt cercetaţi şi ţinuţi sub un control ceva mai sever...

M-am întrebat totuşi de ce tac artiştii? Pe aceste meleaguri n-au prea existat fanatici sau sinucigaşi. Chiar şi poeţii au fost familişti şi gospodari, ce-i drept într-o perioadă cînd, în plină monarhie, puteau să scrie liniştiţi articole sau versuri antimonarhice. Se mai întîmplă însă ca unii dintre noi să fim pozitivi şi curajoşi în vremuri bune şi să ne cuprindă laşitatea şi cicăloşia cînd şi vremurile s-au ticăloşit. Oamenii s-au obişnuit să vegeteze în aşteptarea dărîmării statuilor fiindcă asta a cam fost şi continuă să fie socialismul: o continuă dărîmare de statui. Prin anii '50 s-a aruncat în aer statuia principelui Carol, întemeietorul României moderne, capodoperă a sculptorului Mestrovici, prin '58 a dispărut într-o noapte uriaşa statuie a lui Stalin, prin '68 s-au topit busturile lui Gheorghiu Dej, prin '70 Vasile Roaită, eroul tinerilor comunişti, a fost şi el scos din parcurile publice fiindcă s-a descoperit în arhive că figura pe statele de plată ale poliţiei. În România se pare că există multă marmură dar şi multă, foarte multă răbdare.

Ce ăţi face dacă într-o bună zi Ceauşescu ar dispare?

Aşa ceva e imposibil. Nu poate dispare deoarece Domnia Sa e nemuritor.

Consideraţi exilul o soluţie salvatoare pentru un artist din România?

Materia primă a artistului e libertatea. Şi nu ştiu cum se face dar criza petrolului, a energiei, precum şi a altor produse de larg consum a atras după sine şi criza de libertate.

Scriitorul a început să fie considerat din principiu un delicvent care trebuie să-şi declare anual maşina de scris la poliţie, să raporteze ce-a discutat cu colegul dintr-o ţară vecină, să-şi dea manuscrisele la studiu unor comisii calificate în citirea printre rînduri, sau să-şi întîlnească proprii cititori numai cu aprobări speciale. Luarea amprentelor mai lipseşte, să fie cazierul complet.

Nevroza colectivă ce a cuprins populaţia face ravagii în rîndul artiştilor, marginalizaţi, umiliţi, împinşi spre duplicitate, condamnaţi la o sinucidere lentă.

În România adevărul umblă, cum se spune, cu capul spart — dar scriitorii nu mai pot fi numiţi chirurgi ai realităţii, fiind transferaţi la secţiile de cosmetică ale Puterii, întru împopoţonarea Urîtului, întru fardarea Minciunii, întru proslăvirea Mediocrităţii. Complexele specialiştilor în compromisuri s-au reactivat, devenind agresive la adresa celor ce se distanţează de corul lăudătorilor plătiţi. Pentru supravieţuire nu există decît două soluţii — acceptarea unei vieţi de privaţiuni la umbra unor prezumtive manuscrise de sertar sau emigrarea. Exilul exterior e cel mai adesea ultima consecinţă a exilului interior. Nimic mai tragic însă ca depopularea spaţiului românesc de proprii artişti care au fost şi sînt sarea acestui pămînt.

Ce credeţi despre acei oameni, unguri sau nu, care părăsesc ţara de cîteva luni încoace?

Nu există discurs prezidenţial în care cuvîntul fericire să nu fie pomenit şi răspomenit. Ori e deajuns să priveşti membrii guvernului român veşnic îmbufnaţi şi mohorîţi, neatinşi de adierea acestui cuvînt, pînă la oamenii simpli dintr-o gară, cu aerul lor neliniştit şi preocupat, cu sacii lor burduşiţi cu pîini, cu îmbrăcămintea lor cenuşie ce exprimă atît de bine stările sufleteşti prin care trec, sau călătorii încordaţi din autobuze, sau pietonii măcinaţi de gînduri ascunse —pentru a trage concluzia că poporul român nu este totuşi un popor fericit. Asistăm parcă, de douăzeci de ani, la un film mut în care cîteva milioane de figuranţi interpretează roluri pentru care nu au nici o vocaţie. Noi nu sîntem nordici, la noi se rîdea din toată inima, ba chiar eram acuzaţi de „balcanism", fiindcă am cheltuit prea mult simţ al umorului, uneori pe lucruri tragice. Zîmbetul însă a ajuns marfă rară în România.

O ambianţă mediteraneană făcuse posibilă coexistenţa românilor cu maghiarii, evreii, germanii, sîrbii sau ţiganii. Această ambianţă din păcate s-a evaporat. Omogenizarea forţată nu poate provoca decît tragedii şi dezastre. Nu cu metafore-slogan de genul: „În România se vorbeşte o singură limbă — limba muncii" poţi rezolva neliniştile naţionalităţilor conlocuitoare legate de conservarea limbii materne în familie, în biserică sau în şcoli. Zgîndărirea în presa cotidiană a vechilor răni istorice legate de convieţuirea în comun nu vindecă ci mai degrabă catalizează resentimentele.

Tocmai faptul că alături de români populaţiile maghiare şi germane şi-au păstrat nealterate propriile vaduri şi culoarea specifică într-o înmănunchiere armonioasă a diverselor structuri, vocaţii şi temperamente — dă o mireasmă de sîmbure al Europei acestui teritoriu cuprins între Dunăre şi Carpaţi. Golirea satelor şvăbeşti şi ungureşti, exodul evreilor îmi par lucruri la fel de alarmante pentru matca acestei ţări ca şi golirea satelor româneşti sau emigrarea românilor.

Vîntul naţionalismului usucă tot ce întîlneşte în cale. Dincolo de ţopăiala şi kitch-ul folclorizant al festivalului naţional *Cîntarea României* se ascund dramele reale ale culturii române: faptul că operele clasicilor noştri nu apar încă în ediţii complete, că profesorii de limba română au devenit specialişti în culesul porumbului, că vechi monumente de artă, biserici înălţate de voievozi pămînteni sînt

(Continuare în p. 32)

Protestul unor oameni de știință și cultură contra dărîmării monumentelor istorice și de artă

Cum precizam în extrasele din lucrarea d-nului profesor Dinu. C. Giurescu, The Razing of Romania's Past **(Raderea trecutului României), publicată în ediția specială de la finele lui decembrie 1989 în numărul din ianuarie 1990 al noii serii a** Magazinului istoric, **campania de distrugere a patrimoniului istoric, cultural și religios al țării, declanșată și aplicată cu perseverență diabolică de dictatura ceaușistă, a determinat o seamă de reacții și luări de poziție din partea unor reprezentanți de frunte ai vieții noastre cultural-științifice: arhitecți, istorici de artă, arheologi ș.a. Dintre memoriile și protestele amintite reproducem textul memoriului întocmit de** prof. dr. arh. Grigore Ionescu, Dinu C. Giurescu, Răzvan Theodorescu, Vasile Drăguț și Virgil Cândea **și înaintat la 21 octombrie 1985 secretarului de atunci al C.C. al P.C.R. cu probleme de propagandă, Petru Enache. Este de prisos să mai spunem că memoriul a rămas fără răspuns ca atîtea și atîtea alte proteste, direct sau mai puțin direct exprimate.**

„În lunile decembrie 1984 și ianuarie 1985, ICRAL-Berceni, interpretînd probabil grăbit dispozițiunile primite, a început dărîmarea complexului arhitectonic de la Văcărești. Între altele au fost distruse cele 3 turle ale ctitoriei și s-a aruncat molozul rezultat în interiorul monumentului, lăsînd astfel ca ninsoarea și ploaia să cadă fără opreliște asupra picturilor murale.

În urma repetatelor întîmpinări scrise și orale adresate conducerii de partid și de stat de către specialiști din diferite sectoare, operațiunile de demolare au fost temporar oprite.

Faptele din ultimele luni arată că nu s-a renunțat totuși la distrugerea acestui monument istoric și de artă, întrucît:

a) În intervalul ianuarie-octombrie 1985 nu s-a luat nici o măsură de protejare; prin golurile create artificial și voit, în urma dărîmării celor trei turle, apa ploilor pătrunde nestingherit și atacă un ansamblu de pictură de o excepțională valoare istorică și artistică, unul din cele mai vaste din aceste părți ale continentului.

b) Încă din vara anului 1985 specialiștii monumentaliști au primit dispoziția să scoată din perete picturile socotite reprezentative.

c) Cu cîteva zile în urmă, organe ale consiliului popular municipal București au făcut demersuri pentru scoaterea coloanelor sculptate din interiorul ctitoriei.

d) În săptămîna dintre 14 și 19 octombrie, conducerea consiliului popular municipal a comunicat echipei care lucrează la decaparea picturilor murale să-și încheie operațiunile cel mai tîrziu la 30 octombrie, deoarece, la această dată, va începe dărîmarea construcțiilor existente.

Ansamblul de la Văcărești este o creație arhitectonică și de artă de prim rang și care încheie șirul marilor lăcașuri voievodale început în secolele XIV și XV prin ctitoriile de la Curtea de Argeș, Tîrgoviște și Putna. Asupra valorii de excepție a Văcărețtilor s-au pronunțat personalități reprezentative ale istoriei și istoriei de artă românești: Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu, N. Ghika-Budești...

Recent, în pictura murală a fost descoperită stema dublă a Țării Românești și a Moldovei. Așezată chiar în centrul monumentului, această dublă stemă atestă, în anii '20 ai secolului al XVIII-lea, legăturile organice dintre cele două Principate române, cît și ideea continuității statale. Recenta descoperire se adaugă celorlalte elemente de arhitectură, sculptură și pictură care fac din acest monument unul din cele mai importante în întreaga arie sud-est europeană.

Distrugerea acestui monument înseamnă o pierdere ireparabilă pentru cultura și creația românească, înseamnă o știrbire gravă adusă istoriei și identității noastre naționale. O astfel de distrugere apare cu atît mai inexplicabilă și de o extremă gravitate cu cît, în ultima perioadă, s-au înmulțit încercările de a se contesta identitatea națională a românilor și aportul lor la istoria europeană. Or, tocmai complexe arhitectonice de felul Văcărețtilor arată cu prisosință conștiința independenței, a continuității și a creației statale românești, într-o vreme în care restul popoarelor Europei Sud-Estice se aflau sub o dominație străină ce nu le permitea edificarea unor asemenea monumente reprezentative.

Dată fiind răspunderea ce ne revine în mod imperativ ca istorici și istorici ai culturii românești, ca membri ai Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Național, subsemnații vă adresăm un apel solemn de a se opri de îndată dărîmarea complexului arhitectonic de la Văcărești și de a se trece neîntîrziat la restaurarea întregului ansamblu. Precizăm că există toate condițiile de bază ca restaurarea să poată fi efectuată în mod deplin.

„București, 21 octombrie 1985"

Dacă voi tăceți, pietrele vor vorbi (Luca XIX,40)

O CELEBRĂ BISERICĂ, CE NU MAI ESTE:

„SFÎNTA VINERI"

Printre profundele mîhniri produse de tiranie sufletului de român și de creștin a fost și acela al demolării bisericii „Sfînta Vineri-Hereasca" și complexului muzeal al acesteia. De fapt, locașul respectiv a fost ultima jertfă din Capitală — a 25-a — a nelegiurii distrugerii patrimoniului creștin-național.

Biserica Sfînta Vineri din Capitală a avut o istorie aparte, așa cum are fiecare sanctuar închinat binelui, frumosului și adevărului. Locașul a avut mai multe etape de construcție, refaceri și restaurări, unele știute, altele intrate în anonimat. Biserica, așa cum arăta și cum o știau toți credincioșii din țară și din străinătate, era refăcută, după cutremurul din 1977, din inițiativa inimosului tînăr preot Gheorghe Bogdan.

Cunoscută — mai ales — sub numele: *Sfînta Vineri-Hereasca*, biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", era așezată la încrucișarea Uliței „Sf. Vineri" — azi Lăpușna — și Calea Călărașilor. Locașul a fost ridicat între 1641 și 1645 pe o veche temelie — biserică de enorie, sau, mai de grabă, un schit — în vremea lui Matei Basarab (1632-1654), de către Nicolae vel aga, de unde și numele de „Aganita" purtat pînă în jurul anului 1749. După numele ctitorilor, rămase în datina pomenirii, biserica a primit ocrotirea Elinei (Elena-Doamna), soția voievodului Matei Basarab și a fratelui acesteia Udriște Năsturel-Herăscu.

Schitul sau bisericuța de la izvor (sec. XIII-XIV?) pe temelia căreia s-a ridicat noul locaș, avea hramul „Cuvioasa Paraschiva". Probabil aici Mircea cel Bătrîn (1386-1418) a adus moaștele celor două sfinte românce (Cuvioasa Paraschiva, † 1050 și Sfînta Filofteia, † sec. XIII) din sudul Dunării după desființarea Patriarhiei de Tîrnovo (1393). Însuși arhimandritul Grigore Țamblac a însoțit relicvele sfinte. El a plecat la Neamț, ajungînd stareț și apoi la Kiev, unde a fost ridicat la treapta de mitropolit. El a introdus în mineiul slavon slujba Cuvioasei (Piatnița-Sf. Vineri-postitoarea). Nu este exclus ca moaștele să fi fost ocrotite, o vreme, și la Silistra, unde Mircea era, cum o spunea în hrisov „...al Dîrstorului stăpînitor..." și unde se află și astăzi biserica „Sfintei Paraschiva". După înfrîngerea cruciadei de la Nicopole (1396), aceste moaște au fost dăruite de Bayazid prințesei Anghelina a Serbiei, ajungînd ulterior din nou la Constantinopol.

În 1641, Vasile Lupu al Moldovei, care fusese născut în sudul Dunării, le-a readus pe pămînt românesc, în ctitoria sa „Sfinții Trei Ierarhi" din Iași. În cinstea acestui eveniment s-a ridicat și ctitoria Herăștilor din București. În sec. XVIII, protectorii locașului au devenit, prin hrisovul lui Grigore Ghica din 1735, boierii Băleni. Ei au adăugat noi clădiri și chilii pentru sărmani și bolnavi. Arhiereul Ioanichie (Stratonichias), cu ajutorul enoriașilor parohiei, a reconstruit biserica, în 1839, la dimensiuni deosebite. Noul ctitor a așezat icoana Sf. Paraschiva în tîmpla bisericii. În același timp s-au ridicat noi clădiri în care, pe lîngă spital, a fost organizată întîia brutărie pentru populația orașului. Însuși Anton Pann a înființat aici o școală de cîntări și o mică librărie.

Ultimul ctitor al familiei Năstureilor, genealul Constantin Năsturel-Herăscu (1798-1874) „din neam vechi de Romani", cum se scrisese pe blazonul familiei sale, a refăcut incinta cu „Marele azil", a consolidat biserica și clopotnița, aducînd osemintele strămoșilor săi ardeleni de la 1370 și pînă la el, depunîndu-le în mausoleul respectiv. Participant la Revoluția din 1848 și aflat în primele rînduri ale Unirii Principatelor, 1859, el a fost în mare cinste în vremea lui Alexandru Ioan Cuza și a domnitorului Carol I. Constantin Herăscu a răposat în 1874 și a fost introdus în cripta familiei din biserică. Chipul său a strălucit în tabloul votiv al ctitorilor în partea dreaptă pînă în ziua apocaliptică de vineri, 19 iunie 1987.

În timpul războiului pentru independență (1877-1878) Sfînta Vineri a ajutat răniții armatei române, iar chiliile și azilul de pe lîngă ea au adăpostit pe cei în suferință și apoi văduvele și orfanii. Pentru toate aceste acte de caritate și iubire de patrie a slujitorilor, epitropilor și enoriașilor, între 1882-1890 regele Carol I, regina Elisabeta, prințul Ferdinand, mitropolitul-primat Iosif Gheorghian au dispus refacerea încăperilor clădirii, mărind capacitatea și amenajînd cimitirul alăturat.

În 1896 s-a consolidat biserica, prin ridicarea a șase coloane de susținere în interior. S-a construit, în 1897, încă o clădire pentru femei sărace și personalul ajutător al complexului. Și pentru că venea multă lume la biserică, din toată țara, în 1903, s-au ridicat, în spatele azilului, încă patru clădiri și separat o infirmerie pentru „străini, osteniți și împovărați care au trebuință de mila și ajutorul lui Dumnezeu și mijlocirea Cuvioasei Paraschiva...". De asemenea, s-a amenajat o cameră pentru cor, o orgă etc.

În anii primului război mondial, biserica și întregul complex al Sfintei Vineri au fost puse în serviciul armatei și Crucii Roșii. Între cele două războaie, însuși Nicolae Iorga s-a ocupat în diferite lucrări de acest locaș, iar pictorul Belizarie a zugrăvit întreaga biserică.

Cutremurul din 1940 a afectat grav biserica și incinta. Sfînta Vineri ajunsese în ruină, ca toată țara. În timpul războiului, Epitropia bisericii aproape s-a desființat. La neglijență, s-a adăugat dărîmarea clopotniței bisericii, pentru „a se face o stație de tramvai"! Patriarhul Justinian a inițiat reparații capitale, dar cutremurul din 1977 a distrus începutul cel bun.

Misiunea grea de a reface complexul istoric-bisericesc a fost preluată de preotul Gheorghe Bogdan, care a reușit să consolideze totul cu răbdare, cu pricepere, cu insistență și cu mari riscuri. Pictura a fost refăcută și completată de arhitectul-pictor Cristian Samoilă. S-a reparat și întregit catapeteasma și mobilierul, s-au consolidat clădirile incintei, s-au spălat icoanele și candelele, s-a introdus încălzire centrală, s-a organizat asistența religioasă și s-a constituit corul bisericii. Numeroase odoare bisericești, vase liturgice lucrate în țară sau în străinătate, cărți de cult, lucrări sau manuscrise pe diferite teme, în limba română sau

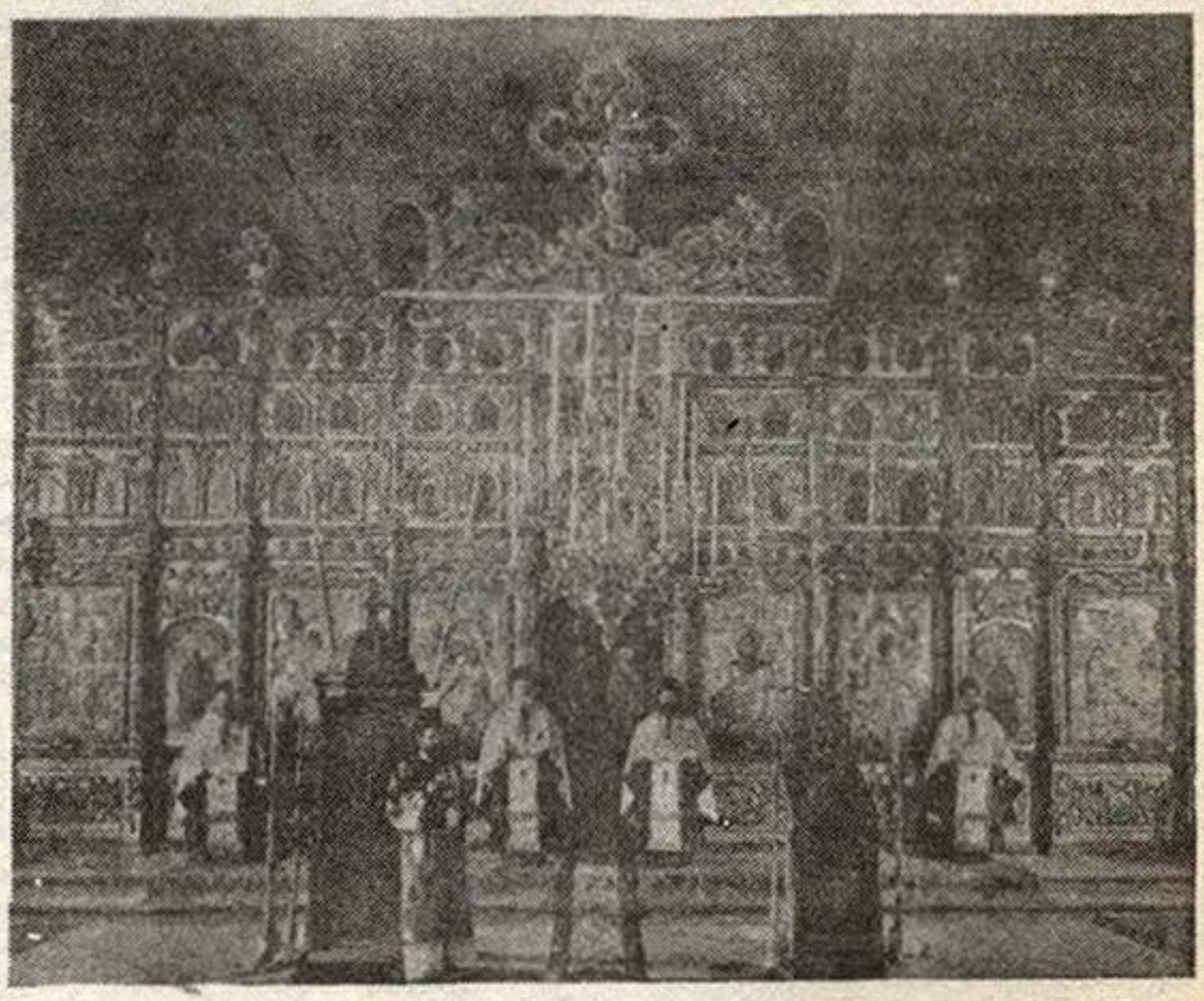

O impunătoare construcție a Bucureștilor; Biserica Sf. Vineri-Herăsca

Vedere interioară a edificiului

16 iunie 1987. Buldozere și utilaje gata să intre în acțiune pentru dărîmarea monumentului

în limbi străine ce au împodobit sanctuarul bucureştean al Sfintei Vineri au fost aşezate la loc de cinstire sau în muzeu. Nu trebuie trecuţi cu vederea nici slujitorii de-a lungul veacurilor (monahi sau de mir) cu aleasă vocaţie şi cultură, inclusiv Pr. Gheorghe Bogdan — ultimul paroh; ei au transmis credincioşilor români mesajul Evangheliei, nădejdea în mai bine, precum şi istoria zbuciumată a Patriei noastre. Totul era pregătit. Se aştepta tîrnosirea. Specialiştii din ţară şi străinătate, toţi oamenii iubitori de frumos aveau cuvinte de laudă şi admiraţie.

Diabolicul plan de „sistematizare" a Capitalei viza şi Sf. Vineri, cu toate că alte locaşuri din jur construite mult mai recent erau ocolite. Căzuseră cinci complexe istorice şi de artă pur românească (mănăstirile Cotroceni, Mihai-Vodă, Văcăreşti Pantelimon şi Schitul Maicilor) şi încă douăzeci biserici ortodoxe. Protestele n-au fost auzite... Sf. Vineri era în pericol. Istorici şi literaţi au scris pretutindeni, în zadar. Trei ani, demolarea s-a tot amînat (1984-1987). S-a propus şi soluţia translării..., dar venind familia apocaliptică să viziteze „complexul comercial Unirii", ochiul fiarei s-a oprit asupra sfinţitului locaş... Nu se ştie care au fost „indicaţiili". Cert este că peste cîteva zile buldozere, maşini devorante au îmbucat fără milă din clădirile istorice ce înconjurau biserica. În grabă, s-au scos obiectele de inventar patrimonial, apoi s-a demontat catapeteasma, s-au smuls icoanele sfinte, s-au împachetat vasele liturgice, obiectele cultice, s-au demontat clopotele; toate au luat drumul mănăstirii Cernica.

Blazonul şi piatra de mormînt a ctitorilor au fost ridicate, monumentul profanat. Unele pietre cu inscripţii au fost custodiate la Muzeul de istorie al Capitalei, iar altele transportate la Palatul Năstureilor din Herăşti. S-a interzis sub ameninţare accesul slujitorilor şi credincioşilor în incintă. Mulţi au fost reţinuţi, închişi, bătuţi, urmăriţi şi li s-au confiscat şi distrus aparatele foto. (Cu atît mai valoroase sînt imaginile pe care le prezentăm, luate evident ilegal din punctul de vedere al fostelor autorităţi). Toţi cei cu simţire românească oftau şi blestemau pe „Cain" ucigasul.

Şi a venit ziua plînsului şi scrîşnirii dinţilor. Sub colbul judecăţii de apoi, în vara fierbinte a lunii iunie (16-19) 1987 au bătut în zidurile pline de istorie ale Troii româneşti berbecii metalici şi în noaptea de joi-vineri, totul a fost prefăcut în ruină! Lumea cu lumînări aprinse plîngea în hohote şi blestema pe demonizaţi. Nopţi în şir, copii, tineri şi bătrîni îngenuncheau şi se închinau, sărutau cărămizile şi resturile zidurilor, se ridicau şi plecau acasă cu cîte o bucată sfinţită din dărîmături. Posturile de radio străine au anunţat doliul naţional al bucureştenilor şi credincioşilor ortodocşi de pretutindeni şi au denunţat crima împotriva istoriei şi culturii.

Escavatoare puternice au fost aduse la faţa locului săpîndu-se adînc pentru ridicarea unui bloc nou. Nenumărate oseminte din biserică şi din cimitir au fost împrăştiate fără nici o pietate sau strivite de şenilele utilajului greu! Sub temelia bisericii dărîmate s-au ivit urmele altor locaşuri: al bisericii lui Matei Basarab şi, probabil, al schitului din vremea lui Mircea cel Bătrîn. Dar, aşa cum spuneam încă de sub tirul gloanţelor teroriştilor (ziarul *Tineretul liber* nr. 6, din 27 decembrie 1989), monumentul Sfînta Vineri trebuie de urgenţă refăcut şi redat culturii româneşti şi evlaviei străbune. Locul potrivit este vizavi, unde s-a pus temelia unei noi construcţii. Aici trebuie ridicat noul locaş cu anexele sale ca un act de dreptate împotriva crimei demolării şi ca o dovadă a nobleţei poporului român — cel mai mare ctitor de locaşuri sfinte, raportat la populaţie —, ca o supremă grijă din partea Consiliului Frontului Salvării Naţionale şi a Conducerii Bisericii Ortodoxe Române faţă de patrimoniul cultural-naţional atît de pîngărit, vitregit şi ruinat de către tirania răpusă. ■

Conf. dr. Petru I. DAVID

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• I. Dumitriu-Snagov — LE SAINT-SIÈGE ET LA ROUMANIE MODERNE. 1866-1914.

Roma, Editrice Pontificia Universita Gregoriana, 1989, 1027 pp.: o carte sosită la redacţie şi pe care, pînă la 22 decembrie 1989, nu am fi putut să o prezentăm. Lucrarea face parte din colecţia Miscellanea Historiae Pontificiae, vol. 57, editată de Facultatea de istorie ecleziastică a Universităţii Pontificale Gregoriene. Este un al doilea volum, ce îl continuă pe primul, cu acelaşi titlu, publicat în 1982 şi care îmbrăţişa perioada 1850-1866. Între anii limită ai cărţii — 1866 şi 1914 — autorul distinge, pe de o parte, calea urmată de Sfîntul Scaun, pentru organizarea puterii spirituale şi împiedicarea izbucnirii primului război mondial; pe de altă parte, calea urmată de România pentru a obţine, mai întîi, independenţa de stat şi, apoi, realizarea unităţii sale statale.

Aceste aspecte sînt analizate în cinci capitole: *Spre sfîrşitul secolului XIX: noi ţeluri politice; În căutarea timpurilor noi — între tradiţie şi reformă; Roma — vocaţia unităţii României moderne; Mişcările interne ale ierarhiei, consolidare şi contraste; În ajunul primului război mondial*. Lucrarea mai cuprinde un capitol de concluzii, anexe, două hărţi şi indici. Trebuie subliniat în mod deosebit faptul că volumul include şi 340 documente inedite, reproduse — cele mai multe — din Arhivele Vaticanului, un loc unde cercetătorii români au pătruns extrem de rar.

„Studiul epocii discutate — conchide autorul — răspunde întrebărilor mai generale, vehiculate de sceptici, care au gîndit că relaţiile Sfîntului Scaun cu România au fost lipsite de vitalitate din cauza unei «incompatibilităţi» între centrul catolicismului şi o ţară ortodoxă. Dar observatorul atent poate remarca cum «incompatibilitatea» era depăşită deja în contradicţia sa aparentă, care părea ireductibilă, încă din punctul de plecare."

D.M.

PE MALUL OPUS AL SNAGOVULUI

PENSIE DE ASIGURĂRI SOCIALE C.A.P.

DECIZIA Nr. 10067 din 31 martie 19 87

PRIVIND ACORDAREA PENSIEI PENTRU INVALIDITATE

Urmare a examinării actelor din dosarul de pensionare inregistrat la numărul 126 din : ziua 25 luna II anul 1987 comisia de pensii, în baza Legii nr. 4/1977, admite cererea de pensionare a cooperatorului (oarei) Pavel Maria din c.a.p. Gruiu şi stabileşte următoarele drepturi :

— pensie suplimentară ..... 10 lei

— Total drepturi ..... 10; lei

Ani în şir, de cîte ori intram în curte, acasă, la Siliştea Snagovului, trebuia să-mi opresc privirile la brîul de copaci din malul lacului. Sătenii, opriţi de paza armată să ieşim pe lac, ne-am izolat cu sălcii pletoase. Trăiam teroarea gestului de tiran, căruia, oricînd, îi cădeau sub tentaculele de caracatiţă codri, grădini şi gospodării. Ele înghiţiseră luciul apei, opriseră clopotul mănăstirii, înălţaseră ciclopice alhambre, săpaseră labirinte etajate şi se lăţiseră de la cele 25 de hectare ale pălăţelului rămas de la Casa de Hohenzollern, la mai mult de 35 de kilometri pătraţi. Aici orice zvon, oricît de prăpăstios, devenea imediat realitate: toţi la un loc nu însumam însă atîta fantezie ca să bănuim opulenţa sfidătoare a sultanului — cum i se zicea şoptit în sat —, încărcînd cu lux patologic noul lui Escurial.

Batjocura ne era însă aruncată de acel venetic, cînd îşi invita clica la „casa de ţară" sau „vilă", să joace cărţi, să tragă cu arcul sau cu arma, ori la măceluri de căprioare.

Cochetele sate de pe malurile Snagovului (zece la număr, astăzi rămase nouă prin raderea unuia de pe faţa pămîntului, Vlădiceasca!), sărăcite şi „modernizate" (două — Ghermăneşti şi Dobroşeşti „urbanizate"), sufocate la limita sărăciei. În cursul iernii acesteia 200 de familii de la noi trebuiau să-şi dărîme singure casele şi să se mute la Dobroşeşti, lăsînd locul pentru cheiul a două... iachturi. Locuitorii, cărora două milenii de istorie strămoşii nu ne-au lăsat avere decît palmele şi cîmpul, deveniseră acum „şobolanii" în ochii sultanei.

De cîte ori intram în curte, acasă, fiecare ne întrebam cînd ne vine rîndul la dărîmare! Cine să se gîndească la cît aur se adună în palate şi tunele pe malul opus al Snagovului?! Grijile sătenilor sleiţi de foame erau acum de supravieţuire. Nu se gîndea nimeni la acumulările tiranului care dicta mizeria cu legea. Viaţa, nu mai avea expresie nici cantitativă nici calitativă. Dar, ca un pălmaş al istoriei, ca mînuitor al documentului ori ca cercetător al arhivelor, nu pot rămîne la vorbe: proba ştiinţifică este mai puternică decît orice vorbă.

Dintre numeroasele acte emise de Comisia de Pensii a Sectorului Ilfov şi ajunse la vecinii mei, îmi este greu să aleg. Am acum dinaintea mea, deşi sînt multe mai grăitoare, două zguduitoare mostre, care cuprind în ele drama existenţei a zeci şi zeci de mii de ţărani. Primul: Decizia nr. 10067, din 31 martie 1987, prin care vecinei mele, cooperatoarea Pavel Maria, i se aproba ca pensie pentru invaliditate gr. II şi în baza contribuţiei personale de 720 lei, incredibila sumă de... 10 lei lunar!

Al doilea document: Decizia nr. 10 587 din 22 ianuarie 1988, prin care „Se suspendă plata pensiei suplimentare deoarece la verificarea din teren s-a constatat că titulara nu a depus cel puţin 600 lei contribuţie". Dar nu numai atît! Beneficiara „exorbitantei" pensii de 10 (zece) lei lunar era obligată la restituirea sumei primite pînă atunci: „Debit 130 lei pentru perioada 1.01.1987-01.02.1988", iar în încheiere se menţionează: „Cu data de 1.02. 1988 încetează valabilitatea deciziei 10 067/31.III. 1987".

În acest timp, pe malul opus al Snagovului...

Orice comentariu este de prisos.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

Menţiuni: Se suspendă plata pensiei suplimentare deoarece la verificarea din teren s-a constatat că titulara nu a depus cel puţin 600 lei contribuţie. Debit 130 lei pentru perioada 1.01.1987-01.02.1988. Cu data de 1.02.1988 încetează valabilitatea deciziei 10067/31.III.1987.

Cu drept de apel în termen de 30 zile de la comunicare, la Comisia Centrală de Pensii, la Ministerul Muncii.

PREŞEDINTE
D.Raicu

Şeful oficiului de asigurări sociale şi pensii,
E. Gorgonetu

I. P. „Filaret" III c. 17033 34-4-2/b A4 t2

1840. DACIA LITERARĂ: „ISTORIA SĂ NE FIE CARTEA DE CĂPETENIE"

La începutul anului 1840 își începea apariția, la Iași, una dintre cele mai importante publicații din țara noastră: Dacia literară.

O apariție ce a căpătat de mult investitura simbolică a unui prag de epocă. Ea exprimă conștiința de sine a celei mai dinamice și influente grupări pașoptiste, hotărîtă, în pofida vitregiilor istoriei, să clădească România pe temelia neclintită a unității naționale, a dreptății sociale și a culturii moderne.

În comparație cu alte publicații importante de mai tîrziu, Dacia literară **a avut o existență meteorică: autoritățile au suprimat-o după numai trei numere. Or, într-un interval atît de scurt, e, de obicei, imposibilă manifestarea deplină a unei îndrumări înnoitoare, fără a mai vorbi de dificultatea ilustrării ei prin opere de creație cu adevărat valoroase. Dar cu toate că a dispărut înainte de a-și fi dat întreaga măsură,** Dacia literară **a deschis un drum și a cristalizat o atitudine, care aveau să marcheze puternic epoca. Nu e exagerat să afirmăm că puține publicații de prestigiu ulterioare — deși dispunînd de condiții infinit mai favorabile — au izbutit să-i egaleze influența. Spiritul** Daciei **n-a putut fi înăbușit de cenzorii de la 1840, el a rămas viu și fecund, însuflețind și inspirînd decenii de-a rîndul activitatea intelectuală românească.**

Glasul unei aspirații obștești

Ce urmărea *Dacia literară?* A spus-o, în stilul limpede și incisiv ce-i era caracteristic, M. Kogălniceanu, principalul ei animator, în editorialul primului număr. „Cele mai bune foi ce avem astăzi", *Curierul românesc, Albina românească, Foaia pentru minte, inimă și literatură* — constata *Dacia* — păstrează un caracter local și un profil mai mult gazetăresc decît cultural. În consecință, *Dacia* își propunea să se adreseze tuturor românilor și să se îndeletnicească *numai* cu literatura (luînd firește termenul în accepția lui cea mai largă).

Punctul central al programului îl constituia afirmarea hotărîtă a ideii că originalitatea națională, deci ceea ce e specific și inconfundabil în ființa spirituală a poporului român, trebuie să constituie baza necesară a creației, „însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi". De aici, condamnarea severă a imitațiilor și traducerilor, care „s-au făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național". Cu toată aparența exclusivității, formularea nu se împotrivea, în fapt, asimilării culturii europene. După cum avea să clarifice într-un număr ulterior al *Daciei*, Kogălniceanu lupta împotriva abuzurilor, nu a principiului însuși, combătea maimuțărirea Apusului, nu preluarea cărților și a ideilor folositoare! În plan pozitiv, vizînd ceea ce se cuvenea promovat și nu eliminat, el adresa cărturarilor celebrul apel de a valorifica realitățile autohtone: „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre destul de pitorești și de poetice, pentru ca să putem găsi și la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte națiii". Deși în aceste rînduri nu e utilizat cuvîntul „folclor", Kogălniceanu avea în vedere, printre sursele de inspirație, și poezia populară. De notat iarăși că, îndreptînd atenția spre aspectele particulare și specifice ale realității locale, *Dacia* deschidea perspectiva unei literaturi întemeiate pe observație, cultivînd „adevărul" și „naturalul" — îndrumare cum nu se poate mai binevenită într-o ambianță sufocată de declamație și sentimentalism afectat.

Un alt punct programatic declara că revista va milita pentru ca „românii să aibe o limbă și literatură comună pentru toți", făcînd astfel vizibil și situînd într-o ordine a urgenței idealul unității politice a națiunii. În fine, era avansată ideea necesității spiritului critic, dîndu-se a se înțelege că faza aprobărilor binevoitoare și a indulgenței tactice se încheiase. În operația de a discerne binele de rău se făgăduiau criterii obiective, selectarea valorii peste orice interese ori resentimente particulare: „Critica noastră va fi nepărtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmași ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare".

Acest program concis, admirabil prin adecvarea la nevoile imediate și de durată ale culturii românești, punea capăt unei perioade de pionierat și căutări febrile ce marcaseră cultura română în cele două decenii scurse de la revoluția lui Tudor Vladimirescu, perioadă în care însă bunele intenții nu fuseseră totdeauna servite de criterii limpezi. Extraordinara influență a publicației demonstra totodată că, departe de a exprima o inițiativă izolată sau incidentală, ea a dat glas unei aspirații obștești, adînc resimțite. În orice caz, făcînd

din ideea specificului național, dar și din adeziunea la valorile spiritului critic și ale adevărului, resortul esențial al noii culturi, Kogălniceanu și prietenii săi au meritul nepieritor de a fi deschis vieții intelectuale românești perspective dintre cele mai rodnice.

Temelia reînnoirii vieții naționale

Spiritul promovat de *Dacia literară* i-a împins pe cărturarii pașoptiști să exploreze cu ardoare trecutul, atît în planul cunoașterii științifice, cît și în cel al ficțiunii artistice, cu alte cuvinte, și ca „adevăr" faptic și ca „spectacol". Cercetătorii și poeții au utilizat deopotrivă istoria ca „armă politică"; i-au atribuit rostul de a legitima dreptul la Unire, independență, reorganizarea democratică a societății și s-au servit de ea ca de o pildă, menită să-i impulsioneze pe contemporani.

De altfel, procesul era mai vechi. Începutul îl făcuseră încă învățații luminiști ai Ardealului — Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu — dar luase amploare odată cu lupta revoluționară a lui Tudor Vladimirescu. Îndeosebi în deceniul al patrulea asistăm la o adevărată explozie a istoriografiei. Cărturarii încep acum să cutreiere țara, în căutare de vestigii arheologice, vechi inscripții și documente. Presa, aflată de-abia la primii pași, publică numeroase articole de popularizare: în *Curierul românesc* din 1829 apare o *Idee repede despre istoria românilor* de Grigore Pleșoianu[1], *Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi dă în 1834 o suită de biografii ale unor mari domnitori, în *Muzeul Național* din 1837 se vorbește despre daci, combătîndu-se părerea vechilor autori greci și romani că aceștia ar fi fost barbari. Evenimente editoriale majore au loc în 1834 și 1835-1836, cînd se tipăresc două opere celebre, articulînd noile elanuri spre autodeterminare cu tradiția luptei pentru afirmarea identității naționale: *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* de D. Cantemir și *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior. Înregistrăm — lucru remarcabil — apariția unei sinteze de istoria românilor (1835-1838), datorată lui Florian Aaron, care, concomitent cu *Histoire de la Valachie* a lui Kogălniceanu, scoasă la Berlin în 1837, dar independent de ea, se distanțează de modul cronicăresc al expunerii, adoptînd o formă narativă modernă. În fine, deosebit de semnificativ, deși puțin cunoscut, este apelul lui Simion Marcovici[2], din 1837, propunînd înființarea unei societăți care să se ocupe de tipărirea de manuscrise și cărți privitoare la istoria românilor: „Acum dar, cînd toate au început a lua un zbor spre desăvîrșire și sentimentul național a reînviat — se arată în apel —, acum a venit vremea să întoarcem privirea noastră și înapoi și să ne întrebăm mai cu dinadinsul cine sîntem, de unde ne tragem, cu ce s-au însemnat veacurile trecute, cine a întemeiat acest stat, la ce prefaceri a fost supus, prin ce fazuri a trecut românul și în ce stare se află: adică acum este vremea să adunăm manuscriptele și cărțile ce s-au scris românește pentru noi, să le obștim în limba noastră, să le consultăm, să alegem dintr-însele ca albina din flori și să înlesnim mijloacele de a se compune cu vremea istoria națională pe temeiuri adevărate cercetate și primite de o critică sănătoasă și nepărtinitoare".

Din apelul lui Marcovici, ca și din celelalte date ilustrative, spicuite dintr-o listă cu mult mai întinsă, se poate trage concluzia că în domeniul istoriografiei, ca de altfel și în cel al creației beletristice, *Dacia literară* nu introduce o schimbare de direcție, ci una de strategie; obiectivele luptei rămîn aceleași, se modifică însă mijloacele de a le înfăptui. Kogălniceanu și prietenii săi dau o formă programatică unor tendințe preexistente, dar manifestate dispersat, șovăitor ori fără vlagă. De altă parte, ei acționează de pe poziții sincrone gîndirii europene avansate.

Și totuși, dacă ideile grupului de la *Dacia literară* ar fi fost doar proclamate, fără ca exemple palpabile și convingătoare să le demonstreze rodnicia, e probabil că influența lor ar fi fost sensibil mai redusă, iar faza găsirii de sine a culturii moderne ar fi întîrziat cu unul sau mai multe decenii. A fost însă o mare șansă că strălucita pleiadă a pașoptiștilor, care a știut să evalueze atît de lucid calea înfăptuirii Unirii și a cuceririi independenței de stat, a dat din rîndurile ei nu

M. Kogălniceanu și cîteva dintre publicațiile de istorie ale vremii

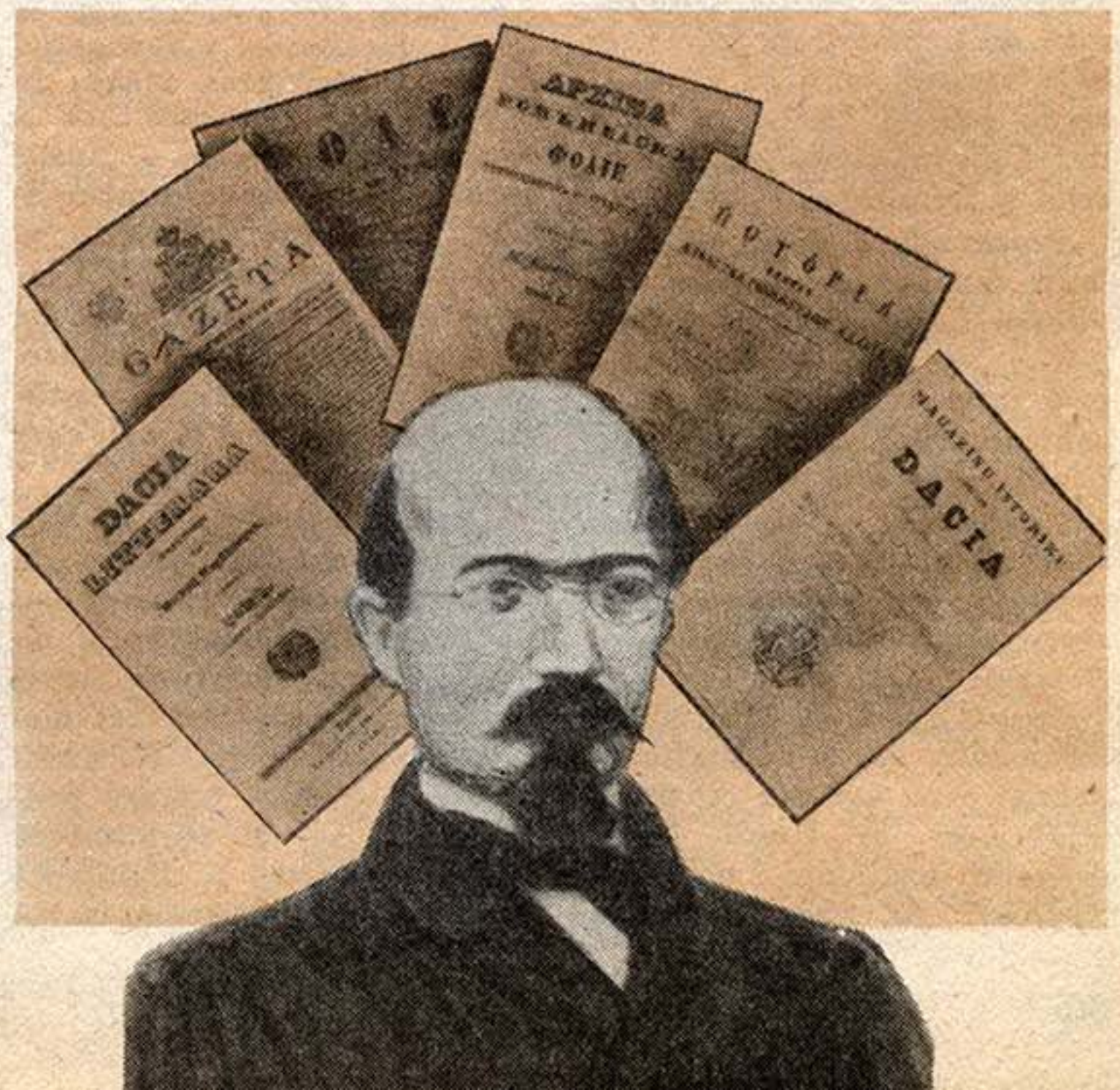

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1984; 12/1988.

numai bărbați de stat destoinici ori erudiți plini de elan, ci și creatori de netăgăduit talent. În acest fel, îndemnurile au putut fi traduse în fapt, ideile s-au încorporat în opere, iar programul *Daciei* a devenit, într-un ceas de răspîntie pentru poporul român, temelia unei reînnoiri a vieții sale intelectuale.

Adevărul — caracterul principal al istoriei

Pe plan literar, scriitorii însuflețiți de spiritul *Daciei literare* se apleacă asupra trecutului într-o intenție pedagogic recuperativă, ca să-i extragă învățămintele, „lecția", dar nu mai puțin ca să-i pună în lumină, asemenea tuturor romanticilor, valorile de culoare și mit. Astfel, Grigore Alexandrescu îl evocă pe Mircea în decorul de o sălbatică splendoare al Coziei, Costache Negruzzi înfățișează în cel dintîi poem epic din limba noastră *(Aprodul Purice)* un episod din glorioasa domnie a lui Ștefan cel Mare. Dimitrie Bolintineanu descoperă o specie lirică nouă — amestec de baladă și legendă — destinată unui imens succes printre contemporani. În versuri sculpturale, de o sonoritate gravă, el își confruntă eroii cu adversitățile soartei, făcîndu-i să-și dezvăluie înălțimea morală, vitejia și fermitatea.

Proza aduce două realizări ieșite din comun: nuvela *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi — reușită exemplară prin intensitatea dramatică a confruntărilor, aptitudinea restituirii obiective a situațiilor și oamenilor, dimensiunea shakespeariană a personajului central — și monografia neterminată a lui N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, operă de întinsă documentare, dar și de înaripată poezie, care face din cel dintîi înfăptuitor al Unirii însuși simbolul destinului național. Negruzzi va avea numeroși imitatori, între care Al. Odobescu, cu *Mihnea Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna*, iar pe urmele lui Bălcescu va păși B.P. Hasdeu, cu patetica biografie a lui *Ion Vodă cel Cumplit*. Dramaturgia istorică, după dibuirile începutului, cu G. Asachi *(Petru Rareș*, din 1837) și N. Istrati *(Mihul)*, va obține adevăratele performanțe prin *Răzvan și Vidra*, de B.P. Hasdeu și *Despot Vodă*, de V. Alecsandri, opere care interiorizează elanul patriotic, integrînd obiectivele civice ale scriitorilor în structuri artistice viabile.

În planul cunoașterii depline și autentice a trecutului, a explorării lui prin luminile științei și nu prin mirajele ficțiunii, opera grupului de la *Dacia literară* e tot atît de importantă: fruntașilor săi, lui M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, le datorăm o contribuție hotărîtoare în construirea istoriografiei române moderne. Așa cum o învederează *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (1837) și *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* (1843) ale celui dintîi și *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valachiei pînă acum* (1844), a celui-lalt, istoria nu mai este pentru cei doi pașoptiști o cronologie seacă a domnitorilor, „un șir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate, fără nici o coloare, fără nicí un adevăr local". În centrul investigației ei așază societatea însăși, în cuprinderea interconectată a tuturor laturilor sale — „instituțiile soțiale, ideile, simțimintele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală" —, iar poporului îi atribuie rolul de principal actor al evenimentelor („izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvelor și fără de care stăpînitorii n-ar fi nimic").

Deși Kogălniceanu și Bălcescu se investesc afectiv în ceea ce relatează, ei nu-și iau dorințele drept realități și nu acceptă nici o mărturie, oricît de avantajoasă, fără cel mai sever control critic. Recunoscîndu-și „o mică plecare pentru nația sa" și afirmînd că „iubirea patriei îi îndreaptă condeiul", Kogălniceanu își lua în același timp angajamentul în celebrul său *Cuvînt* că va respecta în totul obiectivitatea, că va spune „adevărul fără slăbiciune și fără amărîre", fiindcă adevărul este „caracterul principal al istoriei". La rîndul său, Bălcescu socotea că „treaba agerii critice a istoricului" este să discearnă între „daturile" materiale „adevărul de falsitate".

De altă parte, dacă în trecut un Șincai sau — cum am văzut — un S. Marcovici se străduiseră să adune ori să alarmeze opinia în vederea strîngerii și a tipăririi de documente, Kogălniceanu și Bălcescu sînt cei care trec de la declarații de intenție la faptă, inițiind primele publicații de izvoare. Prin *Arhiva românească* (1841-1845) și *Magazin istoric pentru Dacia* (1845-1848)[1] sînt date la iveală și editate, cu un scrupul profesional încă neîntîlnit pînă atunci, o serie de cronici, hrisoave domnești, acte diplomatice etc. de o importanță excepțională pentru luminarea trecutului nostru.

Înscrise în matca tradiției prin obiectivele generale urmărite, dar înnoitoare prin metodă, organizarea și interpretarea faptelor, prin dialogul permanent cu ideile avansate ale vremii, lucrările istoriografice ale lui Kogălniceanu și Bălcescu ilustrează admirabil îmbinarea de elan patriotic și sete de cunoaștere caracteristice *Daciei literare*. Ele impun prin perspicacitate și siguranța diagnosticului, prin claritatea arhitecturii și forța incitativă a formulării, prin valențele educative și largile orizonturi deschise cugetului.

Încît, rămîne evident că prin spiritul, încă mai mult decît prin litera programului ei, *Dacia literară* a dat aripi creativității românești, atît pe terenul istoriografiei, cît și pe cel al literaturii; ea a reușit să inspire, în egală măsură, cercetarea trecutului sub semnul cunoașterii critice și reprezentarea lui sub faldurile sclipitoare ale mitului. ■

Paul CORNEA

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1967.

Acest articol fusese pregătit de redacţie să apară în grupajul consacrat sărbătoririi bicentenarului Revoluţiei franceze din anul 1789. Din dispoziţia expresă a regimului dictatorial, articolul, ca multe altele ce evidenţiau influenţa deosebită pe care evenimentele de acum două veacuri au exercitat-o asupra istoriei universale, inclusiv a istoriei noastre, a fost amînat sine die **în urma interdicţiei transmise de la fostul cabinet 2, care, între altele, ajunsese să creadă că e de ajuns „indicaţia" sa, pentru ca marea Revoluţie franceză să nu mai existe[1]. Iată că o nouă revoluţie — Revoluţia populară din decembrie 1989, din România — l-a scos de sub obrocul interdicţiei, redîndu-l luminii tiparului.**

„MÎNDRIA LOR

ATUNCI CÎND ÎŞI SPUN ROMÂNI"

Locotenent într-un regiment din Alsacia la izbucnirea Revoluţiei franceze, Emile Claude Gaudin a avut, ca mulţi dintre participanţii la evenimentele revoluţionare de acum două veacuri, o viaţă aventuroasă. În 1791 se afla la Istanbul, unde a cîştigat repede încrederea „cetăţeanului" Descorches, căruia însă Poarta refuza să-i recunoască calitatea de ambasador. În 1795, după reluarea relaţiilor franco-otomane, Gaudin a fost trimis de noul ambasador, Robert Verninac, în calitate de consul la Bucureşti. Astfel îşi făcea apariţia în capitala Ţării Româneşti primul consul al Franţei revoluţionare!

Gaudin a rămas în ţările române ceva mai puţin de un an — suficient însă pentru a-şi face o imagine asupra acestora —, deoarece în vara anului următor a trebuit să se reîntoarcă în Franţa, unde intrigi de culise îi aduseseră acuzaţia de... emigrant.

Şi-a dovedit loialitatea faţă de regimul republican după care a fost reintegrat în activitatea diplomatică, fiind trimis în Italia, cu misiune însă numai pentru Grecia. Admirator al străvechii culturi elene, dar şi al efortului grecilor de a-şi recîştiga libertatea, a scris în anul 1822, o broşură cu caracter clar filo-elen, dar cu aluzii la situaţia generală din sud-estul Europei, vădite chiar din titlu: Du soulèvement des nations chrétiennes dans la Turquie européenne **(Despre ridicarea naţiunilor creştine din Turcia europeană), cuprinzînd o seamă de informaţii despre români, obţinute de la principele Alexandru Moruzi şi marele spătar Dumitrache Manu.**

Deosebit de semnificative erau observaţiile sale privitoare la atitudinea popoarelor faţă de dominaţia otomană ce se făcea simţită în sud-estul continentului: „Abuzurile şi excesul unei puteri [otomană]... nu sînt suficiente pentru a conferi drepturi inatacabile acestei superiorităţi politice, militare sau civile... Dacă cei către care sau mai curînd împotriva cărora s-au exersat pînă acum ajung să constate că aceste baze nu există şi că singurul drept în virtutea căruia ele au fost impuse este... al celui mai puternic, ascultarea lor [a popoarelor asuprite de otomani] va înceta curînd".

Gaudin observa, aşadar, caracterul specific al mişcărilor izbucnite în Grecia, Serbia şi Ţara Românească, sesizînd că ele nu erau nici răscoale de tip medieval şi nici simple revolte cu obiective uşor de satisfăcut. I se părea, de asemenea, firesc să fie încadrate în lanţul revoluţiilor care se declanşaseră după 1789, în Europa.

Fostul consul al Franţei în Ţara Românească nu era singurul care remarca influenţa pe care ideile revoluţionare franceze o exercitaseră asupra locuitorilor din acest perimetru al continentului. Din Iaşi, consulul Parant scria, cam în aceeaşi perioadă, despre faptul că tinerii boieri ascultă cu atenţie ceea ce li se spune despre Revoluţie şi că este de aşteptat ca „principiile franceze să exercite şi aici, ca şi aiurea, influenţa lor dulce şi binefăcătoare". Alte rapoarte consulare franceze, din Bucureşti, Raguza sau Travnik, în Bosnia, vădesc răspîndirea ideilor Revoluţiei în medii dintre cele mai diverse.

Receptarea acestor idei a fost rezultatul unui proces îndelungat şi treptat, care s-a întins pe cîteva decenii, atingînd un punct culminant în 1848.

---

[1] Revista noastră a reuşit să publice, totuşi, în cinstea marelui eveniment al istoriei universale de acum două secole, un număr de opt articole (vezi *Magazin istoric*, nr. 3,4,6,7/1989), inclusiv o cronologie a Revoluţiei franceze, realizată şi pe baza lucrărilor puse la dispoziţie de Ambasada Franţei.

Supplexul și revoluția

Urmărind căile de pătrundere a ideilor Revoluției în mediul românesc, constatăm că aceasta s-a făcut atît pe cale intelectuală, prin cărți și cărturari (fie francezi veniți în țările române, fie români ajunși în diverse împrejurări pe tărîm francez), dar și prin veștile ce circulau oral, în rîndul populației.

Erau în primul rînd relatările soldaților transilvăneni participanți la războaiele dintre Austria și Republica franceză, unii dintre ei căzuți în prizonierat; întorși acasă, aceștia au povestit despre transformările din Franța; este cazul căpitanului Petru Meheși, care, cum rezultă din memoriul înaintat împăratului de el și de capelanul Ioan Nemeș, cerea Curții habsburgice să se acorde drepturi politice celor care își făcuseră datoria pe front, „pentru răsuflarea neamului nostru". Dar cel mai explicit ecou al stărilor de lucruri din Franța republicană îl întîlnim în Supplexul alcătuit în 1804 de reprezentanții națiunii române din Transilvania: „ostașii care au venit din prinsoarea frantozului — se arată în acest important document — multă descoperire au făcut fraților săi și neamurilor sale despre starea Țării frîncești, de unde se culege a crede că de nu se va face îndreptare și ușurare acestui neam asuprit [al românilor], cu anevoie se va ține, fără pericol, îndelung sub jugul greutăților în care se află". Napoleon a devenit curînd un erou legendar în imaginația soldaților români sau sud-balcanici, reveniți din campanii. Alte contacte cu noile idei au fost realizate prin intermediul militarilor francezi internați în lagăre de prizonieri în porțile Banatului.

Știri despre Franța au fost aduse și de tineri care „hălăduiseră" (după termenul folosit de cronicarul bănățean Nicolae Stoica de Hațeg) prin Europa sau de emisarii (unii dintre ei cu evidente scopuri de informatori) trimiși de guvernul francez atît în Imperiul otoman, cît și în cel habsburgic. Cronicile române cuprind tot mai frecvent informații despre activitatea unor asemenea agenți francezi, cum e cazul „unui frînc, anume Linț, care intrase în rîndul boierilor", din Moldova, și care avea să-și piardă viața la Istanbul. Acest François-Thomas Linchoult, ca și Pierre de la Roche — dovedeau că Franța încerca să obțină sprijin și simpatie în zonă. Nu o dată acțiunea unor asemenea agenți devenea prea bătătoare la ochi și deci riscantă, ceea ce explică refuzul lui Constantin Stamati de a deveni reprezentant neoficial al Franței în principatele dunărene: „Trebuie să observ, cetățene — îi scria el ambasadorului Verninac —, cu toată sinceritatea unui republican și ca om care a trăit un bun răstimp în străinătate, că sistemul agenților secreți trimiși de Paris a devenit prea strigător, prea ușor de mirosit, dacă-mi permiteți expresia trivială, pentru ca un francez să poată servi sub acest titlu în străinătate, oricît zel și inteligență ar avea".

Teama autorităților, habsburgice și țariste, față de creșterea influenței ideologiei revoluționare franceze răzbate din numeroasele broșuri, foi volante și tipărituri răspîndite în rîndul maselor, cuprinzînd informații deformate despre

Țăran român — desen de George Hering, unul dintre călătorii care au străbătut Principatele în prima jumătate a sec. XIX — și coperta lucrării Despre ridicarea națiunilor creștine din Turcia europeană *de Emile Gaudin*

DU SOULEVEMENT

DES

NATIONS CHRÉTIENNES

DANS LA TURQUIE EUROPEENNE;

SES CAUSES, SES RÉSULTATS PROBABLES, SON INFLUENCE PRÉSUMABLE

SUR LES INTÉRÊTS PRÉSENS ET FUTURS

DE

L'EUROPE EN GÉNÉRAL,

ET SUR CEUX DE LA FRANCE EN PARTICULIER.

PAR EMILE GAUDIN, ancien Tribun.

francezi: autoritățile ruse și austriece pretindeau că francezii vin să subjuge popoarele; broșuri tipărite la Budapesta duceau o campanie sistematică împotriva lui Napoleon și a ideilor pe care le reprezenta el. Știrile au pătruns la sate, unde asemenea foi volante erau obligatoriu citite la întrunirile de la biserici și din tîrguri, întrucît făceau propagandă pentru înrolarea tinerilor în armatele ostile lui Napoleon. Numai că, deseori, aceste acțiuni aveau un efect opus celui scontat. În Transilvania, înrolarea se făcea cu mijloace violente, prin prinderea tinerilor care veneau duminică la horă.

Patriotismul ca expresie națională

Dar și Franța revoluționară desfășura o vastă activitate de informare și influențare — prin diverse tipărituri — a popoarelor din această parte a continentului, un adevărat război al pamfletelor declanșîndu-se pentru cîștigarea opiniei celor cărora li se adresau. Și dacă autoritățile habsburgice au provocat, de pildă, confiscarea voluminosului transport de publicații cuprinzînd *Declarația drepturilor omului* și *Constituția Statelor Unite*, numeroase alte lucrări au fost răspîndite prin diverse mijloace. La Ljubljana, scriitorul Charles Nodier tipărea ziarul *Le Télégraphe officiel* pe care-l considera „un mijloc de înțelegere progresivă și amicală între ocupanți [Slovenia fusese luată în stăpînire de armata napoleoneană] și țară".

Și mai amplă era activitatea desfășurată la Istanbul. Aici apăreau două publicații franceze, *Gazette Française de Constantinople* și *Bulletin de la Légation de la République Française près la Porte Ottomane*, care și-au asigurat o largă audiență în rîndul intelectualității și tinerilor din sud-estul continentului, încît ambasadorul Marii Britanii în Imperiul otoman, J. Spencer Smith, aprecia, într-un raport către superiorii săi, că Poarta va trebui să ia măsuri pentru a stăvili alianța ce se forma între „principiile pariziene și răsculații din Levant".

Sub influența periodicelor Ambasadei franceze se vor fi aflat cărturari români, ca acel anonim traducător al apelului revoluționar păstrat la Biblioteca Academiei Române (sub cota Mss. 573), ori ca Ion Budai-Deleanu, care în celebrul lui poem evoca dezbaterile din Adunarea Franceză și figura de eliberator a lui Napoleon.

Spiritul de revoltă împotriva dominației otomane, manifestat și anterior, atît în conștiința populară cît și în gîndirea unor cărturari și oameni politici din țările române — așa cum reiese dintr-o serie de texte ale lui Dimitrie Catargi, Gavril Callimachi, Grigore Rîmniceanu (acesta din urmă autor al unui elogiu al Europei inspirat de articolul *Europe* din *Enciclopedia* franceză) și alți tineri cu vederi mai largi, progresiste, căpăta tot mai accentuat valențe revoluționare.

Evoluția gîndirii românești spre forme novatoare de organizare a statului și societății este evidentă mai cu seamă în diferitele proiecte, cum era cel al lui Ioan Cantacuzino (privind acordarea de drepturi în viața publică și celei de-a treia stări) sau în proiectul de „republică aristo-dimocratică", alcătuit tot în această perioadă.

Important este, de asemenea, că unele concepte și stări de spirit înnoitoare s-au cristalizat în acest răstimp: patriotismul întemeiat pe legăturile firești dintre oameni a devenit un suport al programelor politice și al acțiunilor revoluționare. Acest patriotism s-a opus celui invocat de principii fanarioți în hrisoavele lor, în care cereau supunere în numele „Dragostei de patrie". Acum, sub impulsul principiilor propagate de Revoluție, patriotismul organic a devenit stare de spirit și aspirație a unui întreg popor. Exemplul cel mai grăitor îl reprezintă memoriul redactat în 1807 (se presupune de către I. Budai-Deleanu) în care se afirma limpede că în rîndurile românilor din Transilvania, lipsiți de drepturi politice de către autoritatea habsburgică și nobilimea ungară sub motivul că erau un „popor de țărani", fără conștiință politică, „ura lor față de robie este imensă, [iar] mîndria lor de neîngenuncheat, atunci cînd își spun români de lege și de sînge".

Prin asimilarea noilor idei, patriotismul organic a început să inspire programe politice și proclamații revoluționare ce puneau accent — ca în cazul Proclamației de la Padeș a lui Tudor Vladimirescu, sau în cazul „constituției cărvunarilor", a lui Ionică Tăutu — asupra „patriei", „slobozeniei", „dreptății".

Dar țările române erau nu numai un teren prielnic pentru încolțirea sentimentelor revoluționare; statutul de autonomie față de Imperiul otoman, largile libertăți de inițiativă interne ale Principatelor, precum și rolul lor în raporturile internaționale au făcut ca mulți dintre luptătorii progresiști din teritoriile aflate sub stăpînirea nemijlocită a Porții și multe dintre acțiunile inițiate de aceștia să afle teren prielnic în țările române. Ne referim nu numai la faptul că multe memorii ale conducătorilor revoluției sîrbe din 1804 au avut autonomie asemănătoare celei române, nu numai la faptul că Eteria s-a bucurat de sprijin material și moral, atît la Iași cît și la București, ci mai ales, la condițiile favorabile pe care cărturari ca Dionisie Fotino, Daniel Phillippide[1] ori revoluționari ca Rigas Velestinul[2] le-au găsit în țările române, pentru a lucra la consolidarea sentimentului patriotic și revoluționar din țara lor de origine.

Mișcările populare din sud-estul european — între care se înscrie și Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu — nu au fost și nu puteau fi un simplu efect al evenimentelor revoluționare din apusul continentului. Ele au fost în primul rînd consecința evoluției și a condițiilor interne din respectivele țări — înscriindu-se însă, prin program și obiective, în îndelungatul proces revoluționar ce debutase peste Ocean, în 1776, continuase cu Revoluția franceză în 1789 și cuprinsese în deceniile următoare întreaga Europă. ■

Alexandru DUȚU

1-2 *Magazin istoric*, nr. 8/1988; 3/1981

TIRANII ANTICE ŞI TIRANII MODERNE

Cuvîntul „tiran" şi derivatele lui s-au folosit în ultimele săptămîni cu o excepţională frecvenţă în publicistica românească. Lozincă a demonstranţilor din zilele eroice — *Jos tiranul!* — formulă spontană a primilor vorbitori publici liberi, din sufletele cărora cuvintele de oprobriu ţîşneau cu violenţa cu care fuseseră reprimate atîta vreme, sau sleite deja pe buzele celor recăzînd iar în limba de lemn a formulelor — vă amintiţi, desigur, de noaptea aceea crispată cînd am aşteptat cu toţii să vedem cu ochii noştri că s-a făcut dreptate, măcar atîta cîtă se putea, şi cînd crainicul televiziunii, la capătul puterilor şi el, recăzuse în stereotip şi repeta mereu, ca pe un exorcism, „odiosul tiran şi sinistra lui soţie"... Pe scurt, cuvîntul *tiran*, împreună cu întregul cîmp semantic pe care îl generează, are toate şansele să păstreze încă multă vreme un indice de frecvenţă foarte ridicat în limba literară a României eliberate.

Or, dacă somnul raţiunii naşte, cum bine ni se aminteşte azi ce gîndeam cu Goya împreună ieri, tot felul de monştri, nu trebuie să uităm că, ostenită de ea însăşi, orice revoluţie riscă să aţipească în legănarea noilor stereotipe verbale, atît de vehemente acum o clipă doar şi tocindu-se deodată într-o liniştitoare, reparatoare, cvasi-maternă redundanţă. Sîntem sau nu sîntem fidelii cititori ai subversivului Caragiale?

Cred că este de datoria noastră să fim, fiecare cu mijloacele lui, şi să nu lăsăm redundanţei decît atîta loc cît i se cuvine pentru a da loc vigilenţei să-şi tragă sufletul. Semioticieni şi lingvişti, istorici şi publicişti, poeţi şi filosofi, să ne simţim convocaţi cu toţii, de gardă în jurul limbajului public românesc!

Între cele cîteva cuvinte susceptibile să denoteze o guvernare represivă şi unipersonală, — tiranie, dictatură, despotism — infailibilul instinct al limbii vorbite a ales pentru invectivă mai degrabă *tirania* şi pentru definirea regimului politic mai degrabă *dictatura*. Cum ambii termeni provin din arsenalul conceptual al antichităţii greco-romane — în care au pătruns din practica politică a cetăţii antice — cred că se cuvine, ca istoric al acelei lumi, nu atît de departe de a noastră cît poate părea la prima vedere, să încerc să lămuresc, dintr-o perspectivă de istorie, hai s-o numim comparată, de ce s-a întîmplat aşa, ce a însemnat tirania şi ce a însemnat categoria mentală şi de limbaj a *tiranului;* care este, deci, genul proxim şi care este diferenţa specifică a tiraniilor antice în raport cu alte realităţi politice ale antichităţii şi în ce relaţie se află ele cu noi.

În teoria politică greacă a veacului lui Platon şi al lui Aristotel, tirania desemna o formă prin excelenţă abuzivă, corupătoare şi coruptă, de rechiziţionare a puterii în cetate de către o singură persoană. Tirania era faţă de monarhie ceea ce oligarhia era faţă de aristocraţie şi *ochlocraţia*, puterea mulţimii informe şi haotice faţă de democraţie, variante ale nelegitimităţii, ale uzurpării, ale haosului, în opoziţie cu norma orădonatoare a *cetăţii*. Cînd nepotul lui Aristotel, Callisthenes, care-l însoţea pe Alexandru cel Mare în Asia ca istoric oficial al expediţiei, a început să-i instige pe tinerii macedoneni din suita regelui împotriva a ceea ce îi părea a fi abuz şi nemăsură în atitudinea acestuia, s-a slujit, fără ezitare, de istoria tiranilor atenieni de la sfîrşitul secolului al VI-lea î.e.n., şi mai ales i-a elogiat ca pe nişte eroi pe cei care încercaseră să-i ucidă, *tiranoctonii*.

Pînă aici, totul pare familiar unui auz contemporan. Dar, iată şi altă faţă a lucrurilor. Acelaşi Aristotel, care clasifica tirania ca pe o formă de haos, califică vremea tiranului Pisistrate la Atena ca pe o vîrstă „de aur", a prosperităţii şi a tihnei; Platon, adversar teoretic de neclintit al oricărei forme de tiranie, va fi încercat, se pare, să educe şi să cucerească de partea teoriilor lui pe Dionysios, tiranul Siracuzei. Şi exemplele pot continua. Duplicitate a oamenilor? Versatilitate a intelectualilor, atraşi de mirajul puterii pe care nu încetează să o recuze? Dincolo de toate acestea, care îşi au şi ele partea lor de adevăr, dăinuie o ambiguitate constitutivă a însesi tiraniei în concept şi în act pe care se cade să o cercetăm în viitoarele episoade ale acestui serial, care începe tocmai în chiar această clipă să mai fie arid pentru a istorisi înainte de toate povestea măririi şi decăderii unor tirani de ieri şi într-un fel, de totdeauna.

(Va urma)

Zoe PETRE-CONDURACHI

BENJAMIN FRANKLIN

ecouri în presa română din secolul trecut

Figura luminoasă a marelui patriot, om politic democrat, filosof, fizician, economist, publicist şi scriitor american Benjamin Franklin, născut în 1706, şi de la a cărui moarte se împlinesc două secole — unul dintre „părinţii fondatori" ai Statelor Unite — a fost de timpuriu cunoscută şi apreciată în cercurile largi ale oamenilor de cultură din ţara noastră[1]. Iar tălmăcirile din opera sa — la început din versiuni franceze sau germane — au cunoscut o largă răspîndire în spaţiul românesc încă din primele decenii ale secolului trecut. Lucrări ale sale, traduse în germană sau franceză, au fost întîlnite în biblioteci din Braşov, Sibiu, Bucureşti sau în cea a Rosetteştilor de la Stînca, în Moldova.

Personalitatea lui Franklin a fost evocată la noi sub un triplu aspect: om politic progresist, luptător pentru eliberarea patriei sale de sub dominaţia străină; fizician dornic să pătrundă tainele naturii; moralist-pedagog, animat de idealuri înaintate şi o adîncă dragoste faţă de semeni. Astfel, „cărvunarul" Ion Tăutul releva, în august 1827, că „Franklin au dărîmat tirania şi au aşezat fericirea noroadelor pe pravilele Republicii", **iar patriotul transilvan George Bariţiu mărturisea că în timpul studiilor sale la Cluj (1828-1831) se visa** „general ca Washington şi sol ca Franklin", **în timp ce, în 1836, Ion Heliade Rădulescu vorbea despre patriotul american ca despre un** „patriarh al libertăţii".

Primul autor american tradus în limba română

În 1833, cărturarul moldovean Gheorghe Asachi a publicat, într-un supliment al *Albinei româneşti*, prima biografie a lui B. Franklin: „*Mintea sa cea ageră* — scria el — *pătrundea cu liniştită limpezire legăturile vieţii între acele mari şi acele mici, fără a se abate vreodată din calea adevărului şi inima sa cea evghenisă* [nobilă] *îmbrăţişează fericirea omenirii. El ş-au fost urzit o sistime, care întru a ei aplicaţie s-au arătat a fi cea mai nimerită. Nime nu l-au întrecut în meşteşugul de a dizvăli învăţăturile de moral*[ă] *şi a le întrebuinţa în datoriile prieteniei, în cîştigarea vremii, în norocul facerii de bine, în legătora binelui personal cu acel obştesc şi în rodurile ostenelilor*".

O scriere a lui Franklin a constituit, de altfel, obiectul celei dintîi traduceri în româneşte din literatura americană. Este vorba de un fragment din culegerea de precepte *Calea spre îmbogăţire* (The Way to Wealth), extras din atît de popularul *Almanah al bunului Richard* (Poor Richard's Almanac), pe care Franklin l-a publicat la Philadelphia vreme de un sfert de veac, începînd din 1732, într-un tiraj record pentru acele vremuri — 10 000 exemplare. Aşadar, *Muzeul Naţional*, săptămînal ce apărea la Bucureşti sub îngrijirea lui Ion Heliade Rădulescu, a publicat în numărul din 8 iulie 1836 fragmentul *Meşteşugul de a fi cineva norocit sau ştiinţa bunului Rihard scrisă de Franklin*, cuprinzînd o serie de maxime şi cugetări ce s-au bucurat de mare popularitate. Punîndu-le în circulaţie, periodicul bucureştean a promis că peste cîteva numere va prezenta pe scurt „*viaţa acestui vestit bărbat ale cărui fapte virtuoase merită a fi îndeobşte cunoscute*". Acest lucru s-a şi întîmplat, la 28 iulie, cînd revista a publicat articolul *Oarecare aduceri aminte din biografia lui Veniamin Franklin*. Subliniindu-se originea lui modestă („*născut la Boston în anul 1706 de părinţi săraci dar industriaşi* [muncitori] *şi cinstiţi*"), se considera că „*cele mai stră-*

[1] Întîmplarea a făcut ca B. Franklin să fi întîlnit şi să sprijine, la Philadelphia, în 1748, pe primul român despre care avem cunoştinţă să fi călătorit în America, peregrinul Samuilă Damian, originar din Transilvania, preocupat de problemele electricităţii (*Magazin istoric*, nr. 11/1970).

lucite titluri ale sale sînt că a fost prietenul celui mai mare om al lumii noi, nemuritorul Vaşington [Washington], *că a fost ca şi acesta şi împreună cu el izbăvitorul Americii şi făcătorul de bine al omenirii*". Scurta notă biografică preciza că el a făcut „*descoperiri importante în ştiinţele fizice, a tălmăcit natura şi efectele electricităţii, a aflat secretul de a neutraliza trăznetul dîndu-i prin paratoner o direcţie care să nu poată vătăma. Tot ce putea fi mai de folos oamenilor a fost necontenit obiectul silinţelor şi meditaţiilor sale*". Acest „*patriarh al libertăţii a fost apreciat de Voltaire*", cu care s-a întîlnit, în 1778, într-o memorabilă şedinţă a Academiei de ştiinţe din Paris; se aprecia că „*în ştiinţe, în meşteşuguri şi în politică, rămîne încredinţat că niciodată n-a fost om în lume care să aibă un titlu mai universal, mai destoinic, de înalte gînduri şi de aplicaţii cu multă iscusinţă*".

Împreună cu nota biografică a apărut o povestioară a lui Franklin din ciclul *Almanahului* şi anume *Istoria fluierului* (The Whistle). O nouă traducere a acestei bucăţi din „*mărunţele scrieri ale lui Franklin Veniamin*" a apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* din Braşov, în 1840, sub titlul *Trîmbiţa* sau *O întîmplare adevărată*, preluată după numai două săptămîni de *Curierul românesc* din Bucureşti; în sfîrşit, în 1845, *Învăţătorul satului*, tot din capitala Ţării Româneşti, a retipărit povestirea cu titlul ei iniţial de *Istoria fluierului*.

Asigurînd, în continuare, o largă difuzare a operei lui Franklin, în special a aceleia cu profil etic, pedagogic şi didactic, presa românească din prima jumătate a sec. XIX a republicat în diferite şi numeroase versiuni cele mai populare lucrări apărute în *Almanahul bunului Richard*. În acest sens trebuie relevată remarca făcută de Mihail Kogălniceanu (*România literară*, 1855), care afirma că „*jurnalismul trebuie să se iee după pilda lui Franklin, carele a practicat cu atîta iscusinţă arta de a poporaliza* [populariza] *adeverile folositoare şi de a înfăţişa sfaturile morale practice sub forme atrăgătoare şi uşoare de înţeles pentru numărul cel mare al cetitorilor*".

Recordul tălmăcirilor l-a deţinut povestirea *Ştiinţa bunului Richard* sau *Calea spre îmbogăţire*, retipărită şi preluată sub diferite titluri de *Mozaikul*, din Craiova (1838), *Vestitorul bisericesc*, din Buzău (1839), *Spicuitorul moldo-valah*, din Iaşi (1841) *Gazeta de Transilvania*, din Braşov (1845), *Icoana lumei*, din Iaşi (1846), *Învăţătorul poporului*, din Blaj (1848), *Telegraful român*, din Sibiu (1857), *Amicul poporului*, tot din Sibiu (1862).

În ordinea popularităţii s-au aflat numeroasele sale *Sentinţe şi cugetări*, extrase cu prioritate din acelaşi *Almanah al bunului Richard*, ca şi *Planul de îmbunătăţire morală* (Project to arrive at Moral Perfection), fragment preluat din cunoscuta *Autobiografie* (The Autobiography) a autorului, cuprinzînd normele de comportare pe care Franklin şi le-a impus sieşi şi celor din jur: cumpătarea, tăcerea chibzuită, rînduiala, hotărîrea, sinceritatea, dreptatea, moderaţia, curăţenia, liniştea sufletească etc.

„Puterea cea mare şi sfîntă a muncii"

Concomitent cu răspîndirea operei lui Franklin, presa românească a publicat deseori biografia autorului, preluînd pasaje din *Autobiografia* sa şi prezentîndu-l cititorilor ca pe o întruchipare a feluritelor calităţi civice şi morale. Astfel, în 1841, *Icoana lumei* din Iaşi, însoţind textul şi de o litografie reprezentînd chipul lui Franklin (pentru prima oară la noi), îl considera printre acei bărbaţi meniţi a „*electriza pe cei amorţiţi şi a-i călăuzi pe calea virtuţei*".

Cele mai reuşite biografii s-au datorat însă lui M. Kogălniceanu şi C.A. Rosetti. Cel dintîi, în *Calendar pentru popolul românesc pe anul 1842*, arăta că „*în Republica Staturilor Unite din America, mai toţi cei mai mari bărbaţi de stat au fost datori cu poziţia înaltă ce au ocupat numai singurului lor merit: naşterea n-au făcut nimică pentru ei. Între aceşti bărbaţi străluciţi de carii tînăra republică se făleşte cu drept titlu, nici unul n-au lăsat o aducere aminte mai neştearsă decît Franklin*". Iar C.A. Rosetti, în *Calendariu popularu pentru anul 1852*, scrie: „*Scopu meu nu este a spune românilor viaţa unui om, dorinţa mea nu este a face pe cineva să-l imite... Cu descripţia vieţii lui Franklin am voit să dau o pildă acelora ce nu cred în puterea cea mare şi sfîntă a muncii... Cela ce va voi să fie om întreg, cela ce va voi să fie cinstit şi fericit, cela ce va voi ca talentele cu care l-a înzestrat pe el natura să-i fie folositoare lui şi omenirii întregi, să ia de pildă munca şi strădania lui Franklin şi, conformîndu-se cu natura şi aplecările sale, să-şi facă singur un alt plan, potrivit cu dînsul, şi să meargă înainte cu credinţă şi statornicie, sigur fiind că nu este nici o stavilă pe care n-o birue pînă-n sfîrşit virtutea, credinţa şi munca cea cinstită şi fără preget*".

După ce, o vreme, opera lui Franklin a circulat în scurte fragmente şi extrase, în 1859 a apărut, la Bucureşti, în imprimeria Iosif Romanov, cel dintîi volum de *Opere alese*, în traducerea şi sub îngrijirea pedagogului Ioan M. Rîureanu (1833-1904), volum ce a cunoscut succesive reeditări în 1860, 1868, 1872 şi 1888. Cea de a doua ediţie a *Operelor alese*, din 1860, a apărut sub îngrijirea lui Ion Heliade Rădulescu. În cadrul unei inspirate prefeţe, el arăta că volumul reprezintă „*o scriere de morală ce orice naţie civilisată se întrecu a o traduce*

(Continuare în p. 53)

Două kile buclucașe

Citind lucrarea istoricului francez Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, devenită clasică, atenția ne-a fost atrasă de următorul pasaj: „Bogata și încă frusta Moldovă expediază la Istanbul, în fiecare an, bun sau rău, 350 000 hectolitri [«grîu», în traducerea românească, «grains» în textul francez], în secolul XVI". Interesul nostru se împletea și cu o anume nedumerire. Cantitatea era impresionantă pentru acea vreme; în documentele de epocă nu se folosea hectolitrul, ci o varietate deconcertantă de alte unități de măsură, a căror echivalare a dat întotdeauna multă bătaie de cap economiștilor și istoricilor. În plus, Braudel nu indica sursa pe care își baza afirmația și cifra avansată de el fusese preluată deja de alți specialiști străini.

Tentativa noastră de a depista documentul — sau documentele — ce au stat la baza afirmației de mai sus se lovea de mai multe obstacole: nu știam cărei categorii îi aparținea actul, nu cunoșteam emitentul și anul emiterii. Desigur, știam de existența firmanelor otomane prin care se solicitau țărilor române diverse cantități de cereale, dar în documentele respective se foloseau *kile*, nu hectolitri, și echivalările din acea unitate de măsură nu dădeau cifra de 350 000 hectolitri.

Am căutat soluția în lucrările istoricilor români pe care i-a citat Fernand Braudel. Și am găsit-o în cartea — care rămîne și astăzi esențială pentru cunoașterea comerțului medieval românesc — scrisă de Ion I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, apărută la Gotha, în anul 1911. Citim acolo, la pagina 7: „Ca să obținem o imagine, fie și numai aproximativă, a imenselor cantități de cereale exportate anual de Moldova, este suficient să menționăm că în secolul XVI, numai către Turcia trebuiau livrate anual 100 000 kile cereale [«Getreide», în text]. Dacă echivalăm kila turcească din acea vreme cu numai 3,5 hectolitri, atunci rezultă o cifră anuală de export de 350 000 hectolitri cereale, care este foarte importantă chiar și pentru condițiile moderne".

Ion I. Nistor preluase informația despre cele 100 000 kile de la Nicolae Iorga, care, în *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, rezumase mai multe firmane otomane, aflate pe atunci, împreună cu traducerile lor în limba franceză, în fondurile Bibliotecii Academiei Române. Era vorba, mai precis, de firmanul din 18 aprilie 1565 (noi utilizăm rezumatele publicate de prof. Mihai Guboglu, în *Catalogul documentelor turcești*, vol. II) — prin care se cerea domnului Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, să trimită la Istanbul 50 000 kile orz și alte 50 000 kile, tot de orz, la Belgrad — și de cel din 24 mai 1566 — care solicita 100 000 kile orz, 80 000 urmînd a fi trimise la Poartă, prețul celorlalte 20 000 kile (6 aspri kila) trebuind să fie plătit la Belgrad. În echivalarea 1 kilă = 3,5 hectolitri, Ion I. Nistor se bazase pe lucrarea economistului Nicolae Suțu, *Notions statistiques sur la Moldavie*, apărută la Iași, în 1849. Acolo, la pagina 162, scrie însă că 1 kilă = 380 litri, adică 3,8 hectolitri. Trecem peste cei 0,3 hectolitri care s-au pierdut pe drumul dintre Nicolae Suțu și Ion I. Nistor. Ceea ce ne interesează aici este faptul că Nicolae Suțu se referea la kila folosită în Moldova în prima jumătate a sec. XIX, nu la „kila turcească din acea vreme", adică din sec. XVI. Or în cele două firmane, kila era de Istanbul și echivala cu 22,25 kilograme (orz). Deci, dacă înmulțim 100 000 kile cu 22,25 kilograme, rezultă 2 225 000 kilograme orz. Transformînd în hectolitri, obținem aproximativ 26 000 și nu 350 000 hectolitri, adică o cantitate de 13-14 ori mai mică. Atît ne spun documentele că se ceruse în 1565 și 1566 din Moldova, lăsîndu-ne să înțelegem că tendința era de a impune asemenea livrări anual.

Trebuie să menționăm că, încă din anul 1914, A.D. Xenopol atrăsese atenția, în volumul III al sintezei *Istoria Românilor din Dacia Traiană*: „totuși, nu putem primi părerea lui I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, p. 6 [!], că s-ar fi exportat din țările române *riesige Mengen von Getreide* [imense cantități de cereale], cu toate cele 100 000 kile de care se vorbește mai tîrziu pentru aprovizionările turcești". Iar mulți dintre istoricii români care s-au ocupat de firmanele din 1565 și 1566 au precizat că era vorba de kile de Istanbul, fără a le corobora cu calculul greșit al lui Ion I. Nistor.

Desigur, această corecție matematică nu modifică în esență caracterul relațiilor româno-otomane de la mijlocul sec. XVI. Încercările Porții de a limita și dirija exportul anumitor produse ale țărilor române către teritoriile aflate sub directa sa stăpînire (în primul rînd către Istanbul) — proces ce avea să se agraveze către sfîrșitul secolului — au lezat dezvoltarea liberă a economiei românești de atunci. Faptul că lucrarea lui Ion I. Nistor era scrisă într-o limbă de circulație internațională a permis însă difuzarea calculului său greșit, rezultat pe care istoriografia străină l-a preluat drept sigur și l-a transmis mai departe, ca atare.

Bogdan MURGESCU,
Dorin MATEI

AL. PAPADOPOL-CALIMAH

AMINTIRI DIN VREMEA UNIRII

Prezentăm cititorilor noştri noi fragmente din însemnările memorialistice ale lui Al. Papadopol-Calimah (1833-1898), în continuarea celor publicate în numărul trecut al revistei, pe care le-am selectat din scrierea sa memorialistică inedită Amintiri şi istorie. 1853-1888, **păstrată la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.**

Ne-am oprit, de data aceasta, asupra unor pagini evocînd evenimente din anii 1854 (cînd se desfăşura războiul Crimeii[1]) şi 1857 (cînd, în baza Tratatului de pace încheiat la Paris în urma acestui război, Principatele române obţinuseră dreptul de a se pronunţa asupra organizării lor politice viitoare). Sînt anii în care românii au desfăşurat o intensă activitate în slujba Unirii, afirmîndu-şi cu vigoare dorinţele lor în faţa guvernelor Europei.

Înainte de a-i da cuvîntul memorialistului, să mai precizăm că am transcris însemnările sale conform normelor ortografice actuale, păstrînd însă unele particularităţi stilistice şi lexicale ale autorului. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile din texte. Intervenţiile explicative din paranteze drepte, notele de subsol, precum şi titlul şi subtitlurile ne aparţin. Datele sînt pe stil nou.

I. L.

Propuneri pentru unire

La 14 decembrie 1854, un tractat încheiat la Viena între Francia, Inglitera şi Austria dispunea: puterile să nu intre în nici o înţelegere cu Rusia, decît numai după ce ele ar fi deliberat mai înainte împreună (art. 1); Austria să apere hotarele principatelor ocupate de dînsa contra orice încercări de întoarcere a ruşilor şi să nu aducă nici o piedică la mişcările ce întîmplător s-ar face în Principate de armatele puterilor aliate (art. 2); alianţa ofensivă şi defensivă contra Rusiei (art. 3); puterile se legau să nu primească nici o propunere din partea Rusiei de încetarea ostilităţilor decît după o comună înţelegere (art. 4); dacă pînă la sfîrşitul anului 1854 nu s-ar încheia pacea cu Rusia, puterile vor delibera neîntîrziat asupra măsurilor celor mai eficace ca să obţie obiectul alianţei lor (art. 5); Prusia să fie invitată a da adeziunea ei la acest tractat (art. 6).

Bazele acestei alianţe fuseseră statornicite prin protocolul de la 9 aprilie 1854 al celei întîi conferinţe de la Viena. Aceste baze erau: I. Desfiinţarea protectoratului rusesc în Principate; II. Libera plutire a Dunării; III. Revizuirea tractatului de la 1841 şi mărginirea puterii ruseşti în Marea Neagră; IV. Lepădarea din partea Rusiei de protectoratul ei oficial asupra supuşilor creştini de rit oriental ai sultanului. Rusia primindu-le pur şi simplu, Conferinţele se declarară deschise la Viena la 15 martie 1855, sub preşedinţia comitelui Buol-Schauenstein şi în şedinţa de la 19 martie se propuse dezvoltările asupra punctului I. La 26 martie 1855, plenipotenţiarul francez, baronul de Bourqueney, citeşte în conferinţă un *Memorandum* în care se expuneau vederile guvernului său asupra mijloacelor de garanţie pentru punctul I şi cere ca acest memorandum să fie anexat la procesul verbal. Acest document conchidea cerînd: Unirea principatelor Moldova şi Valahia într-un singur stat, sub cîrmuirea ereditară a unui domn dintr-una din familiile suverane ale Europei.

Deliberaţiunea Conferinţei asupra acestei propuneri fu rezervată pentru mai tîrziu, Turcia, Austria, Inglitera şi Rusia cătară a o amîna; Turcia se spărie de ea şi baronul de Bourqueney, în chip foarte abil, se mărgini atunci cu cererea de a se anexa documentul său la protocolul conferinţei din acea zi, aşteptînd timpuri mai priincioase.

Dar la 4 iunie 1855 conferinţele rămîn suspendate, fără a fi rupte, neputîndu-se înţelege plenipotenţiarii puterilor.

Vodă Ghica, îndată ce se întoarse de la Viena la tronul său, se puse pe lucru ca un urieş. Istoria românilor îi va păstra una din paginile cele mai frumoase în deşteptarea şi reorganizarea românilor. Prin ofisul său sub nr. 27 din 22 mai 1855, vodă Ghica desfiinţa toate măsurile ce luaseră ruşii în administraţia ţării, ca izvorîte de la o autoritate străină şi abrogă toate rangurile de boierie ce principele Gorceacoff acordase.

Dorinţele ţării

La 3 aprilie 1855, vodă Ghica patronează şi îndeamnă subscrierea unei petiţiuni către domn, prin care moldovenii cereau ca el, în vederea

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968, 1/1989.

conferințelor ce se deschiseseră la Viena și care urmau a se ocupa și de soarta principatelor Moldova și Valahia, să puie toate silințele spre a se putea trimite și delegați din partea Moldovei, ca să deie informațiuni despre nevoile și dorințele țării. Această petițiune a fost acoperită de mii de iscălituri din toată țara.

Vodă Ghica îmbrățișă cererea țării și lucră din toate puterile sale și la Viena și la Constantinopoli spre a fi admisă [Moldova]. Comitele Buol-Schauenstein îi dădu tot concursul putincios și, în numele celorlalți plenipotențiari ai puterilor aliate prin tractatul de la 2 decembrie, el adresă la 21 și 22 martie 1855 domnilor Moldovei și Valahiei invitația de a trimite, după ce vor înștiința Înalta Poartă, reprezentanți la Viena și Conferința din Viena suspendă la 26 aprilie lucrările sale pînă ce va fi ales Poarta pe boierii chemați a reprezenta Principatele la conferință.

La 10 aprilie 1855, vodă Ghica trimite pe Costachi Negri la conferințele de la Viena, delegat din partea Moldovei. Costachi Negri plecă din Iași la 10 aprilie 1855 și se întoarse de la Viena la 26 iunie[1].

La 10 decembrie 1855, vodă Ghica desființă robirea [șerbia] și promulgă următoarea lege memorabilă. „Sclavia se desființează pentru totdeauna din principatul Moldaviei. Toți acei care vor călca pămîntul Moldaviei sînt oameni liberi".

La 3 ianuarie 1856, vodă Ghica desființează dișterarea [exilarea], propunînd și promulgînd următoarea lege: „Dișterarea oricărui pămîntean se desființează pentru totdeauna din principatul Moldaviei". Acesta a fost un mare avînt spre deșteptare, căci ce luptă, ce propășire erau posibile cînd domnii aveau, pînă atunci, dreptul nemărginit să puie mîna pe oricare moldovan, dat curînd de turburător, și să-l trimață peste Dunăre?

La 10 iulie 1855, vodă Ghica trimite pe Costachi Negri și pe Dimitrie Ralet la Constantinopoli, în cauza averilor mănăstirilor zise închinate. Abia sosise Costachi Negri de la Viena și a trebuit să plece la Constantinopoli. În ambele sale solii, Costachi Negri a adus cele mai mari servicii țării și a ridicat România în considerațiunea Europei și a Porții Otomane. Din această epocă au datat relațiunile prietenești ale lui Costachi Negri cu Aali pașa și cu mulți miniștri ai puterilor garante. Aceste relațiuni au fost folositoare țării, în tot timpul cît Costachi Negri a reprezentat-o la Viena, sub vodă Ghica, și mai tîrziu la Constantinopoli, sub Cuza vodă.

La 12 mai 1856, vodă Ghica desființă cenzura și promulgă o lege liberală și înțeleaptă pentru libertatea presei. Ea a fost proiectată de o comisiune numită de vodă Ghica prin ofisul din aprilie 1856, nr. 15, compusă din Dimitrie Ralet, Costachi Hurmuzachi și Mihail Kogălniceanu. Eu eram atunci șef de birou la Ministeriul de externe (secretariat al statului) la secțiunea politică[2]. Beizadea Iancu Ghica, secretar de stat, mă delegase pe lîngă acea comisie ca redactor și secretar.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1989.

[2] Am intrat în serviciul țării din îndemnul personal al lui vodă Ghica care chemase pe toți tinerii ce făcuseră studii și-i îndatorea să ocupe funcțiuni publice. Spre a mă obliga să primesc o funcție, vodă Ghica mă onoră cu rangul de spătar, cel întîi rang pe care l-am avut — *n.a.*

Scenă de luptă din Războiul Crimeii (gravură din L'Illustration)

Timpul era grăbit

În sara de 26 aprilie 1856 a fost cea de pe urmă întrunire a comisiunii, la C. Hurmuzachi și aicea, în această sară, cenzura își dădu sufletul și se admise de comisiune instituțiunea juriului în materie de presă, după lungi dezbateri în șir de mai multe ședințe.

Proiectele de lege pentru libertatea presei și instituirea juriului trecură cu mare nevoie în Consiliul de miniștri, dar Divanul general, prin

Domnitorii celor două țări române în anii 1849-1856: Grigore Al. Ghica (Moldova)...

art. 57 și 58 din lege, făcu, în ce privește juriul, următoarea rezervă: „Delictele de presă se vor cerceta și se vor judeca de către tribunalul juraților, potrivit cu deosebita legiuire pentru aceasta. Însă asemenea delicte, acum de-o dată, se vor judeca numai de Divanul domnesc, prin cererea către logofeție (ministerul justiției) pînă la înființarea instituției juraților".

Zilele treceau, timpul era grăbit. Vodă Ghica a trebuit să primească acest amendament. Am fost față la acele deliberări și dezbateri vijelioase, din care legea pentru libertatea presei ieși triumfătoare numai prin purtarea hotărîtoare a lui vodă Ghica și prin opintirile miniștrilor săi Costachi Negri, Dimitrie Ralet, Petre Mavroeni și beizadea Iancu Ghica.

În silințele sale, în munca sa vodă Ghica era slujit de miniștri săi: logofătul Ștefan Catargiu (interne și președinte al Consiliului), vornicul Petrachi Mavroeni (finanțe), vornicul Costachi Negri (lucrări publice), beizadea Iancu Ghica, fiul său (externe), Anastasie Panu (justiție), Iordachi Boldur Costachi (hatman [șeful armatei]) și vornicul Dimitrie Ralet (culte și instrucție publică). Mihail Kogălniceanu, Costachi Hurmuzachi, Lascar Rosetti, Vasilie Sturdza, Manolachi Costachi Epureanu, V. Alecsandri erau încă sfetnicii săi. În rîndul oamenilor care au ajutat pe vodă Ghica în lucrul său nu trebuie să uităm nici pe un tînăr francez, plin de inimă și devotat cauzei românilor, Édouard Grenier, secretarul lui vodă Ghica, tînăr erudit.

Lupta era cumplită. Osebirea credințelor despărțise părinții de fii, rude, prieteni.

Partidul separatist nici vroia să audă de speranțele noastre într-un viitor mare, de puterea națională izvorînd din unirea țărilor surori, de independență, de ridicarea țării unite la rangul de regat, pe care partidul național le zărea în visurile sale. Partidul separatist considera toate acestea ca pieire, ca primejdie pentru Moldova și chiar pentru Valahia și ruperea legăturilor cu Turcia — pe care o vedea ca urmare neaparată a realizării dorințelor noastre — o socotea drept o nenorocire națională.

În ziua de 25 mai 1856, la via lui Petrachi Mavroeni de la Socola și la 30 mai 1856 în saloanele spătarului Mihail Cantacuzino Pașcanul, din Iași, se întruni partidul liberal al Moldovei și subscrise un act cerînd: Unirea Principatelor sub un principe străin dintr-o familie domnitoare în Europa, afară de dinastiile staturilor megieșite [vecine]; guvern constituțional reprezentativ; garantarea drepturilor noastre. Aceste întruniri se făcură în vederea tractatului de la Paris. Tractatul se iscăli de Congres în ziua de 30 martie 1856[1]. [Printre clauzele tratatului, era prevăzută și constituirea unei comisii a reprezentanților celor șapte puteri care să consulte dorințele locuitorilor din Moldova și Țara Românească în privința unirii.]

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1975, 1/1989; 1/1977.

Înalții comisari întîmpinați cu steagul tricolor

Membrii Comisiunii europene[2] veniră în București și în Iași. Ei fură întîmpinați în drumul lor cu urări entuziaste, întovărășite de rostiri de recunoștință către Europa și de manifestarea dorințelor țării. În Moldova, gazdele și trăsurile lor erau inundate de cărți de vizită, avînd în mijloc numele fiecărui, scris cu însăși mîna sa, sub cuvîntul *Union*.

Așa erau cărțile noastre de vizită atunci; ba chiar pentru corespondența noastră particulară noi comandasem la Paris hîrtie de poștă care avea la mijloc în filigran armele României Unite.

Comisarii puterilor garante și comisarul Înaltei Curți suzerane, numiți după tractatul de la Paris din 30 martie 1856 să cerceteze la fața locului și să se încredințeze despre dorințele românilor, intrară în Principate și-și stabiliră reședința în București. În ziua de 10 aprilie 1857, înalții comisari intrau în capitala Moldovei, Iași, pe la Păcurar. Toată suflarea unionistă cu un steag mare tricolor în frunte le ieșise înainte de Păcurar și trăsurele și gazdele lor în urmă au fost inundate de cărțile noastre de vizită.

Dar pe cînd unioniștii cu Comitetul Unirii în frunte făceau această manifestațiune la Păcurar, la care lua parte clerul, negustorimea și aproape tot Iașul, comitetul separatist, care-și ținea ședințele în casele unuia din capii săi, Neculai Istrati, fulgera contra lor prin pana unuia din membrii săi, care avea într-adevăr darul poeziei.

Tot atunci, la Păcurar, un tînăr anume C. Cuparencu, gerant responsabil al *Stelii Dunării* — acum suspendată — apropiindu-se de trăsura comisarului otoman, Savfet, și întinzînd mîna cu capul descoperit și respectuos spre a-i

înmîna o hîrtie cuprinzînd o declarațiune subscrisă de ieșeni despre dorințele țării, a fost lovit cu sabia și i s-a tăiat mîna de arnăutul ce caimacamul trimisese cu trăsura de gală la Păcurar pentru comisarul otoman și pe care-l îmbrăcase într-un splendid costum turcesc. Lumea protestă îndată la comisarii puterilor, martori oculari ai acestei sălbăticii și aceasta scîrbi așa de cumplit pe comisari [care protestară] și chiar în acea zi caimacamul a trebuit să destituie pe ministrul de interne, logofătul C. Catargiu, care striga pe față în fiecare zi: „Am să dau cu tunul în unioniști".

Un tablou se făcu și se răspîndi atunci prin Iași și prin districte, înfățișînd scena tăierii mîinii lui Cuparencu, de la Păcurar. Se mai găsesc încă exemplare din acest tablou, foarte rare însă.

Entuziasmul popular

Caimacamul Vogoridi, văzînd manifestațiunea făcută de ieșeni, cu clerul în frunte, în fața comisarilor europeni, cu cocarde și steag tricolor, publică a doua zi, 11 aprilie, un ofis prin care mustra pe unioniști și oprea cu strășnicie pe viitor [orice] *demarche colective* [demers colectiv], iar la 12 aprilie 1857 scrie mitropolitului fulgerînd contra clerului din Iași că a purtat cocarda tricoloră. Mitropolitul îi răspunde cu demnitate la 14 aprilie că clerul a ieșit să întîmpine pe comisarii Înaltei Porți și ai puterilor garante, că nu știa că în ochii guvernului este un delict de a onora pe reprezentanții puterilor și ai sultanului; că soarta țării este și soarta clerului Moldovei și că dacă caimacamul crede că nu trebuie să fie nimenea în relație cu trimisul sultanului și cu comisarii puterilor garante, să-i facă cunoscută această dispozițiune a sa.

[În fruntea țării se afla] un guvern cu totul dușman al Unirii și al celorlalte reforme, susținut de Turcia și de Austria și chiar de Inglitera, care combăteau prin toate puterile și prin toate mijloacele unirea principatelor. Prigonirile, destituirile, închisorile și exilurile erau lucruri de fiecare zi, de fiecare oră. Manifestațiunile cele mai pacinice, cele mai nevinovate pentru unire erau pedepsite în toate chipurile. Așa, vai și amar de bieții lăutari care ar fi îndrăznit să cînte *Hora Unirii*, care cu toate acestea se cînta prin toate unghiurile țării și cu cît cîrmuirea îi prigonea și pedepsea cu bătăi cumplite pe lăutarii ce o cîntau, cu atît mai mult unioniștii făceau să se cînte și mai des, luînd sub apărarea lor și răsplătind cu dărnicie pe lăutari. Mai mulți amploaieți din secretariatul de stat și din alte ministere au fost destituiți și prigoniți pentru că purtau cravate tricolore și inele (verigi) de aur zmălțuite tricolor, cu inscripțiunea *Unirea*.

Îmi aduc aminte cu mulțămire că și eu am fost exilat din ordinul caimacamului Balș, în iulie 1857, și învoit a-mi alege loc de exil Baia, moșia varei mele, aproape de Fălticeni, pentru că într-o zi, trecînd prin Bîrlad și fiind lumea adunată în grădina publică am izbutit să înduplec pe lăutarii ce cîntau în grădină să cînte *Hora Unirii*, deși ispravnicul (prefectul) dăduse strașnică poruncă să nu îndrăznească nici un lăutar să cînte asemenea cîntece răzvrătitoare; și pentru că scriam și subscriam în *Steaua Dunării* și în *Zimbrul* articole pentru unire.

La 3 martie 1857 se publică în Iași firmanul pentru alegerea și convocarea Divanului ad-hoc și întocmirea electorală după care urma să se alcătuiască Divanurile. Condițiunile electorale au fost povățuite în taină Înaltei Porți de împăratul Napoleon III care ceruse și primise de la vodă Ghica într-un chip cu totul confidențial un proiect despre acestea, pe cînd se discuta încă în Congresul de la Paris tractatul din 30 martie 1856. Vodă Ghica lucra ca divanurile ad-hoc să fie compuse „de manière à constituer la representation la plus exacte des intérêts de toutes les classes de la société [astfel încît să constituie reprezentarea foarte exactă a intereselor tuturor claselor societății]". Napoleon III numai în schimbul unei asemenea făgăduințe date de sultan primi ca divanurile ad-hoc să fie convocate printr-un firman al sultanului.

Se făcură listele electorale, apoi se așteptă pentru alegeri sosirea în Principate a Comisiei europene. Caimacamul Moldovei, în unire cu

...și Barbu Știrbei (Valahia)

consulul austriac, cu Turcia și cu consulul englez combătea unirea și făcu un rînd de alegeri care, spre a se anula[1] a trebuit ca norocul țării să ajute de s-au sustras corespondența secretă a caimacamului Vogoridi și a guvernului turcesc și austriac, a trebuit ca împăratul Napoleon III să ia chestiunea în mîna sa și să provoace un conflict și ruperea relațiilor Franciei, Rusiei, Prusiei și Sardiniei cu Turcia în ziua de 5 [4] august 1857. ■

---

[1] La 19 iulie 1857, în Moldova au avut loc alegeri pentru Divanul ad-hoc, falsificate însă de caimacamul Vogoridi, ostil unirii. Descoperite, aceste falsuri electorale au declanșat un scandal diplomatic, Franța, Rusia, Prusia și Sardinia anunțînd ruperea legăturilor diplomatice cu Turcia, care refuzase să anuleze alegerile. În cele din urmă, la 24 august 1857, sub presiunea diplomatică a celorlalte puteri europene, Poarta a anulat alegerile, organizîndu-se altele, care au fost cîștigate cu foarte mare majoritate de unioniști (*Magazin istoric*, nr.5/1975).

Apelul Comitetului provizoriu de organizare a Asociaţiei Române de Studii Orientale „Mircea Eliade“

Cultura română, cu o recunoscută vocaţie în dialogul Orient-Occident, a înregistrat, de la Dimitrie Cantemir la Mircea Eliade, contribuţii de renume mondial în domeniul orientalisticii.

Asociaţia Română de Studii Orientale „Mircea Eliade“ îşi propune să continue această tradiţie, să impulsioneze preocupările româneşti în domeniul istoriei, limbilor, civilizaţiilor şi religiilor orientale, al contactelor româno-orientale de-a lungul secolelor, să reliefeze valorile culturale ale Orientului în spaţiul românesc şi rolul spiritual al românilor în lumea orientală.

În acest scop, Asociaţia va reuni în rîndurile sale pe toţi cei cu preocupări şi rezultate concrete în orientalistică. Asociaţia, avînd personalitate juridică, urmează să organizeze şedinţe lunare de comunicări, să editeze o publicaţie periodică precum şi lucrări ştiinţifice şi de popularizare. Ea va colabora cu organisme cultural-ştiinţifice româneşti şi cu asociaţii şi instituţii culturale şi de învăţămînt cu preocupări similare din străinătate.

Comitetul provizoriu de organizare a Asociaţiei invită pe toţi orientaliştii care au propuneri privind alcătuirea Statutului de funcţionare a Asociaţiei să trimită aceste sugestii pe adresa Bd. Schitu Măgureanu nr. 1, sector 1 Bucureşti, Cod 70 626 (cu menţiunea: pentru Asociaţia Română de Studii Orientale.

Comitetul provizoriu de organizare a Asociaţiei apelează la toţi cei care doresc să facă parte din asociaţie să participe la adunarea generală de constituire, luni 19 februarie 1990, ora 14, Amfiteatrul „N. Iorga“ al Facultăţii de istorie, B-dul Republicii nr. 13.

UN INTERVIU AL POETULUI MIRCEA DINESCU ÎN ZIARUL FRANCEZ „LIBÉRATION“

(Urmare din p. 12)

făcute una cu pămîntul, că ierarhia valorilor a fost anulată şi nulităţile au devenit reprezentative, dă sentimentul unei culturi aflate *sub ocupaţie*.

Am citit într-un almanah de apicultură un mîndru articol ce afirmă că „albina românească e mult mai blîndă decît albina americană“. Or fi înţepînd mai cu duioşie albinele noastre dar să ştiţi că mierea lor tot copiii care vorbesc englezeşte o mănîncă — aşa că bietele albine nu pot fi acuzate de naţionalism. Cineva se joacă de-a v-aţi ascunselea cu realitatea, căutînd-o acolo unde nu poate fi. Deşi pseudonimul foamei se cheamă acum „alimentaţie ştiinţifică şi raţională“, nu din pricina asta pleacă totuşi oamenii ci pentru că nu mai au nici o speranţă, acest prezent înghiţind parcă nu numai trecutul dar şi viitorul.

Ziariştii occidentali par tot mai interesaţi de România. Cum vă explicaţi acest lucru?

Sînt atraşi de fabulosul exotism social de pe aici, de sinucigaşii rataţi care nu-şi pot da foc în piaţa publică din pricina crizei de chibrituri, şi nu se pot spînzura din lipsă de funie şi săpun; de Bucureştiul ce tinde să devină primul oraş laic din Europa, unde miliţienii sînt mai deşi ca porumbeii şi în care bişniţarii au reuşit să imprime pe moneda naţională numele ţigărilor Kent; de maladia gigantismului care măsoară fericirea omului în metri cubi de beton; de teritoriul absurd în care grănicerii stau cu armele întoarse spre interiorul ţării, în care grîul e secerat la televizor dar rămîne nesecerat pe cîmp, în care muncitorii sînt porecliţi proprietari spre a li se revinde ceea ce le aparţinea de drept prin constituţie, adică decorul muncii lor, vatmanii fiind obligaţi să-şi cumpere tramvaiele, sondorii, sondele şi ţăranii prispa din bătătură... Spuneţi acolo unde o să mergeţi că Dumnezeu şi-a luat faţa de la români. ■

PLANŞELE NOASTRE

①②③④ „Istoria... este adevărata povestire şi înfăţişare a întîmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vîrstelor şi a experienţei... glasul semiţiilor lor ce au fost şi icoana vremei trecute... testamentul lăsat de către strămoşi strănepoţilor ca să slujească de tălmăcire vremei de faţă şi de povăţuire vremei viitoare“. Subiectele cu tematică istorică românească au constituit — potrivit şi acestei caracterizări făcute de Mihail Kogălniceanu în *Cuvîntul introductiv la cursul de istoria naţională* — un generos subiect pentru scriitorii şi artiştii vremii în deşteptarea şi modelarea conştiinţei naţionale româneşti. În imagini, cîteva dintre aceste creaţii — reproduse în publicaţiile vremii — inspirate din istoria română: Portrete de voievozi (schiţe după picturi murale) de Carol Isler (planşa 1); trei gravuri înfăţişînd oraşul Iaşi la jumătatea veacului trecut (planşele 2-3); portretele voievozilor Vasile Lupu şi Bogdan I — sus; cetatea Neamţului jos (planşa 4)... (**1840.** Dacia literară: **„Istoria să ne fie cartea de căpetenie“**, p. 18)

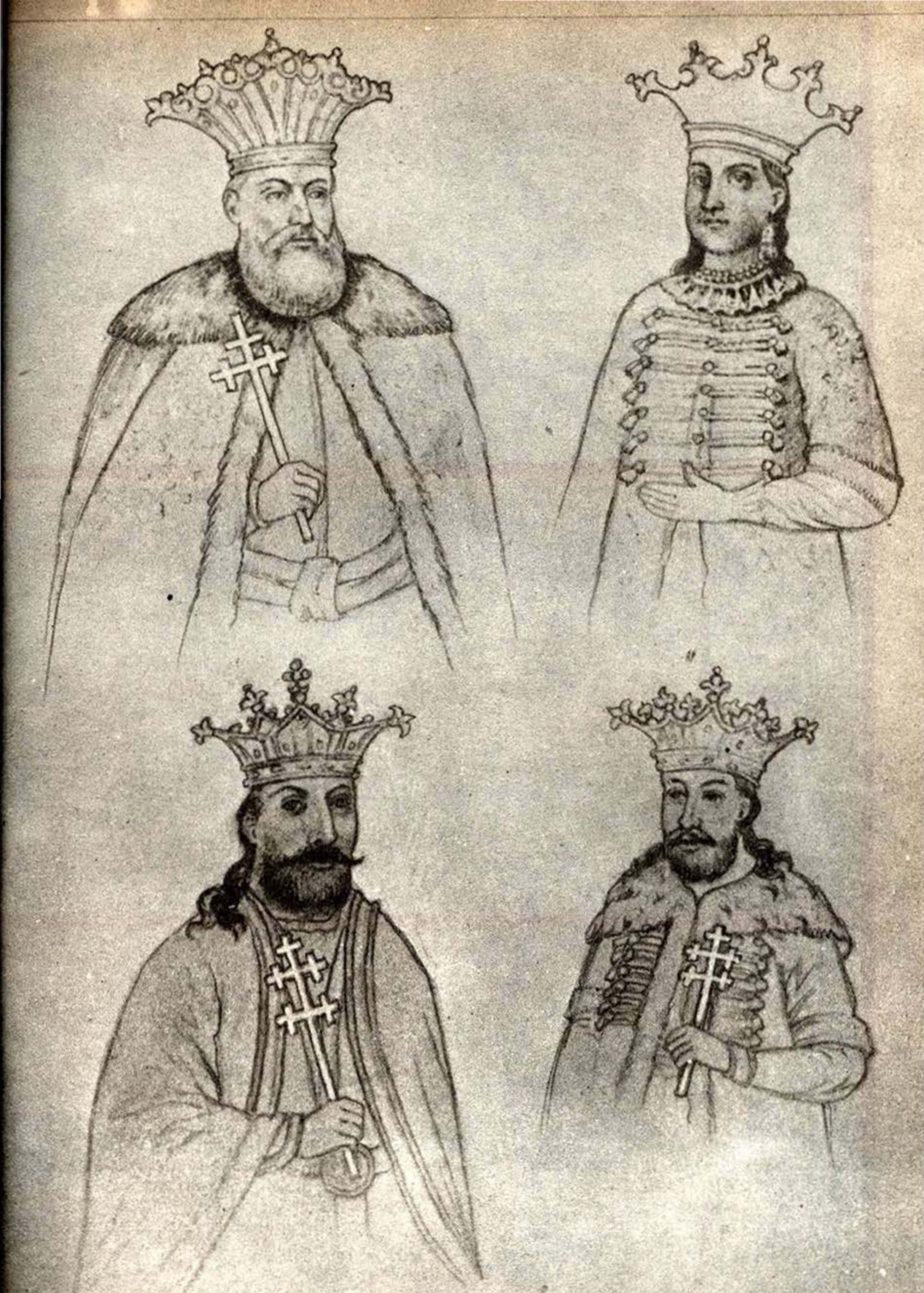

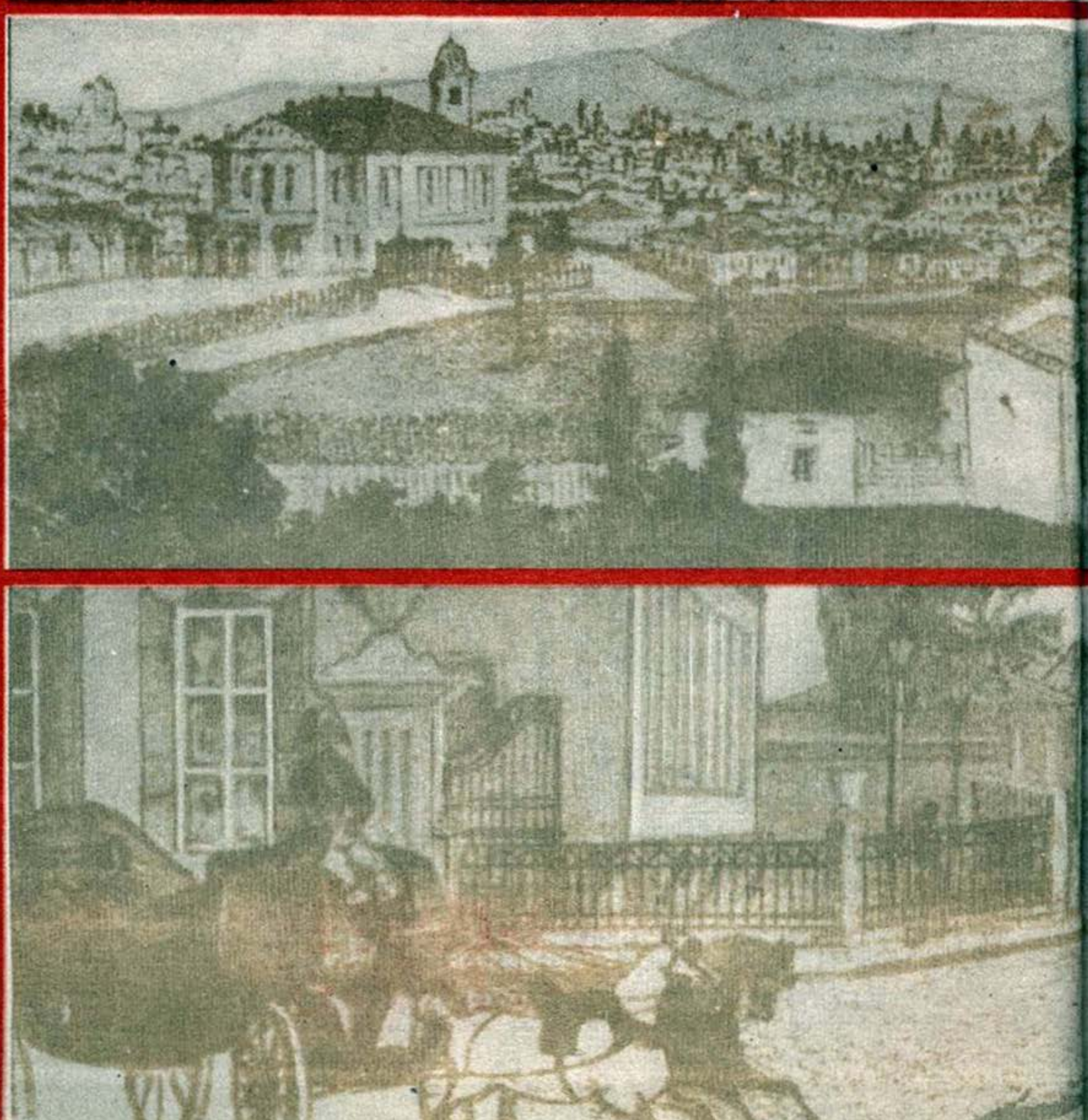

DE LA BUREBISTA LA REGATUL LUI DECEBAL

Apărut ca rezultat al evoluției interne, social-economice și politico-culturale, statul geto-dac a cunoscut o mare înflorire în vremea regelui Dromihaites (312-292 î.e.n.). După domnia acestuia, formațiunea statală realizată (existentă, după toate probabilitățile, în zona podișului central al Moldovei), a cunoscut o perioadă de declin, ca urmare a unui factor extern: invazia neamului germanic al bastarnilor. Iată, în continuare[1], principalele caracteristici ale evoluției statului geto-dac în perioada ce a urmat.

„Și dacii sînt o mlădiță a geților. În vremea regelui Oroles, se luptaseră fără succes împotriva bastarnilor și de aceea, ca pedeapsă pentru slăbiciunea arătată, au fost siliți, din porunca regelui, ca atunci cînd voiau să doarmă, să pună capul în locul picioarelor și să facă soților lor serviciile pe care înainte acestea obișnuiau să le facă lor. Această pedeapsă a fost înlăturată numai după ce, prin vitejia lor, au șters rușinea pe care și-au atras-o în războiul de mai înainte".

O altă informație cuprinsă în Prologul cărții XXXII a lui Trogus Pompeius confirmă opinia privind această recrudescență a puterii dacilor. Referindu-se la conflictul ce opunea pe regele Macedoniei, Filip V, armatelor romane, autorul amintit arată că acesta ar fi căutat să-i instige pe bastarni la o expediție în Italia, menționînd, totodată, „creșterea puterii dacilor sub regele Rubobostes".

S-au purtat numeroase discuții în lumea istoriografică asupra identității acestui rege, Rubobostes, socotit de unii ca urmaș al lui Oroles, de alții — una și aceeași persoană cu el, iar de către alți istorici identificat cu Burebista, cu precizarea că numele marelui rege geto-dac ar fi fost redactat într-o formă coruptă. Ipoteza nu-și găsește însă corespondențe cronologice, episodul petrecut între regele macedonean Filip V și bastarni avînd loc cu mult înaintea domniei lui Burebista.

Dar iată, de altfel, mai concret împrejurările în care s-a produs această „creștere" a puterii dacilor.

Davele pămîntului dacic

Bastarnii erau un neam germanic, originar din centrul Europei, care spre sfîrșitul sec. III î.e.n. au plecat din teritoriile lor, așezîndu-se în nordul Mării Negre și pe teritoriul cuprins între Carpați, Dunăre și Mare. La începutul sec. II i.e.n., această populație războinică, ce exercita o dominație nominală asupra populației locale a fostelor formațiuni statale getice din podișul Moldovei, a fost angrenată în evenimentele politice balcanice. În anul 179 i.e.n., la solicitarea regelui macedonean Filip V un contingent numeros de bastarni a trecut Dunărea, pentru a-i ataca pe dardani, aliați cu Republica romană și adversari ai macedonenilor. Regele Filip murind, urmașul acestuia, Perseu, a refuzat să plătească bastarnilor stipendiile promise de părintele său, motiv pentru care aceștia au jefuit cumplit teritoriul trac din preajma Muntelui Donuca (Rila, de azi), unde ajunseseră. Dispersîndu-și forțele (o parte a lor s-au reîntors la nordul Dunării, ceilalți i-au atacat — fără succes — pe dardani), bastarnii au revenit la nord de Dunăre, de unde s-au întors în Peninsula Balcanică unsprezece ani mai tîrziu, în 168 i.e.n., chemați de astă dată de către Perseu, tot împotriva dardanilor și tot în cadrul aceluiași joc de alianțe. Din nou însă Perseu a refuzat să le plătească stipendiile, și bastarnii s-au retras, nu înainte de a jefui teritoriile prin care au trecut.

Itinerarul urmat de ei este însă confuz redat de izvoare, care vorbesc de o retragere prin „Apollonia, o regiune sudică". Întrucît existau două orașe Apollonia, unul port la Adriatica, altul la Marea Neagră (Sozopol, de azi), părerile istoricilor au fost, din nou, contradictorii, cea mai avizată opinie fiind aceea privitoare la o retragere „prin Apollonia și Messembria, o regiune din interiorul țării pe drumul pe care venise". Este însă de luat în discuție și una din lecțiunile în care s-a păstrat într-o variantă a scrierii lui Titus Livius, *Ab Urbe condita*, în care se menționează că „cealaltă mulțime [a bastarnilor] s-a îndreptat înapoi de unde venise

[1] Prima parte a acestui articol în *Magazin istoric*, nr. 1/1990.

în regiunea Aquiloniam, din interiorul pămînturilor [continentului]", cu alte cuvinte spre zona de origine a vîntului Aquilonum — Crivățul nostru.

Cert este că nu multă vreme după aceste evenimente, bastarnii dispar din istoria acestei părți a continentului. Deși relativ scurtă, stăpînirea exercitată de ei asupra unei părți a Daciei a lăsat o anumită amprentă, sesizabilă îndeosebi în urmele materiale — așezări și necropole — identificate în podișul central moldovenesc.

Trebuie însă precizat, totodată, că această suprapunere de stăpînire bastarnă nu a însemnat nicidecum o încetare a viețuirii getice. Este adevărat, invazia bastarnilor a avut un caracter violent, soldîndu-se cu distrugerea marilor cetăți getice — Stînceşti, Cătălina-Cotnari, Moșna, Bunești-Averești, Brăhășești. Aria de dominație bastarnă s-a întins însă numai asupra părții de nord a Moldovei, fiind delimitată la miazăzi de o linie ce pornea de la Ghelăiești (Neamț), trecînd pe la sud de Roman, apoi, dincolo de Prut, urmînd cursul inferior al rîului Bonta pînă la vărsare și, de aici, linia Nistrului, pînă la izvoarele sale în Carpații Răsăriteni.

Dincolo de această linie, în toată Dacia, găsim așezări geto-dacice tipice, așa-numitele *dave*[1] — Răcătău, Brad, Poiana, Bîtca Doamnei — în Moldova; Popești, Piscu-Crăsani, Tinosu — în Muntenia, și numeroase așezări de tip dava în Transilvania, fiecare dintre aceste așezări vădind caracteristicile unui centru fortificat politic, militar, economic și religios — chiar dacă în privința acestei din urmă caracteristici, doar în cîteva locuri (Popești, Brad, Bîtca Doamnei, Cetățeni) s-au descoperit, deocamdată, lăcașurile de cult.

Arheologic deci, perioada cuprinsă între sfîrșitul sec. III î.e.n. și sfîrșitul sec. II î.e.n. înregistrează o continuitate în viața politico-statală geto-dacică, cu anumite particularități: vechile cetăți au fost abandonate, locul lor fiind luat de noi fortificații de tip dava (cele amintite mai sus). Totodată, centrul vieții politico-statale s-a deplasat din exteriorul cercului carpatic (unde se afla în sec. IV-III î.e.n.), în interiorul lui, dacii apărînd în prim-planul organizării statale.

Continuitatea formațiunilor geto-dacice este evidențiată și de diferite izvoare literare. Astfel, referindu-se la amintitele expediții împotriva dardanilor, istoricul antic Apian îi menționa ca protagoniști nu pe bastarni, ci pe geți, ceea ce ne conduce la concluzia că geto-dacii (sau o parte a lor) au participat la acțiune în calitate de aliați ai bastarnilor. De altfel, se cuvine amintit că, în chip frecvent, în izvoarele antice, indicarea numelui unei populații de pe un anumit teritoriu nu înseamnă implicit predominanța ei numerică, ci doar faptul că această populație era dominantă din punct de vedere politic. Deși izvoarele vorbesc în chip frecvent despre bastarni, realitatea arheologică ne indică un amestec de populații traco-bastarno-celte, în care bastarnii aveau doar rolul de putere politică dominantă. Acest aspect a rămas valabil și mai tîrziu, cînd denumiri ca Alania, Gepidia, Gotia etc., ascundeau o cu totul altă realitate etno-demografică.

În orice caz, eșecul expedițiilor bastarne de la jumătatea sec. II î.e.n. a creat condițiile politice favorabile înlăturării dominației acestora și la nordul Dunării. Mai întîi sub Oroles, apoi, mai accentuat, sub Rubobostes, formațiunile dacice — beneficiind și de adăpostul fortăreței naturale a Carpaților — au putut înlătura supremația acestui popor războinic, care, de altfel, a și dispărut, după scurt timp, din istoria Daciei.

Monedele elucidează

Permanența formațiunilor statale geto-dacice este ilustrată și de emisiunile monetare, care nu numai continuă, dar — fapt semnificativ — sînt mai numeroase și mai diverse în toată această perioadă. Specialiștii în numismatică au izbutit să identifice, analizînd numeroasele tipuri și variante monetare, cinci centre de emisiune: în Banat și Transilvania, Oltenia, Muntenia, estul Munteniei și sudul Moldovei, Moldova centrală și de nord.

Dintre aceste cinci formațiuni de grupe monetare reține în chip deosebit atenția cel dintîi, incluzînd Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul — de fapt, întreaga Dacie transcarpatică — alcătuind, așadar, o singură formațiune politică! Iată, dar, că din punct de vedere monetar înțelegem mai clar în ce a constat întinderea și puterea regatului condus, succesiv, de Oroles și Rubobostes.

Descoperirile arheologice sprijină, la rîndul lor, ceea ce izvoarele scrise ne lasă doar cu greutate să bănuim; în această perioadă apar așezări fortificate dacice, cum sînt acelea de la Hunedoara și Cugir[2], și anume tocmai în zona bogată în resurse metalice, semn sigur al desprinderii șefilor daci de sub hegemonia bastarnilor și celților, în detrimentul cărora statul lor s-a extins, căpătînd, totodată, o unitate și o coerență sporite în raport cu formațiile similare ciscarpatice.

Acesta era cadrul politic, dar și economic (dat de exploatările metalifere și de puternica circulație monetară) pe care s-a clădit statul dac din vremea regelui Burebista — primul înfăptuit la scara întregii Dacii.

Sprijinindu-și acțiunea pe domeniul regal din sud-vestul Transilvaniei, bogat în resurse, pe unitatea și puterea statului dacic intracarpatic, „marele rege" Burebista — cum îl numește cunoscutul document contemporan, decretul dat de locuitorii orașului Dionysopolis în cinstea concetățeanului lor, Acornion, sol al amintitului rege pe lîngă Cnaeus Pompeius — a întreprins unificarea

---

[1] Referitor la caracteristicile acestui tip de așezări, vezi serialul publicat în revista noastră începînd cu nr. 9/1979.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1980.

politică a întregului popor al geto-dacilor. Nu știm în ce măsură această acțiune s-a desfășurat ca o succesiune de cuceriri, ca rezultat al unor acțiuni și manevre diplomatice, ori folosind ambele căi. *Oricum, forța și unitatea statului dacic intercarpatic a stat la baza acestei unificări, iar zdrobirea hegemoniei străine — celtice și bastarne — a pecetluit-o.*

Dar semnificația operei politice înfăptuite de marele rege geto-dac constă nu numai în acțiunile militare care au îndepărtat stăpînirea străină, readucînd sub autoritate dacică vechi pămînturi locuite de acest popor, ci și în sistemul de măsuri adoptate pentru organizarea statului dac. Burebista a înălțat o nouă capitală — Sarmizegetusa —, în mijlocul domeniului regal, căruia i-a asigurat atribute de centru economic și social, politic și militar, precum și spiritual; a abolit sistemele monetare locale și a instituit unul central, unic, reproducînd moneda cea mai puternică și cu cea mai largă circulație a vremii — denarul roman republican. A instituit, de asemenea, monopolul regal asupra aurului (pentru a slăbi puterea unor șefi locali și a anihila acțiunile lor centrifuge) și și-a consolidat controlul asupra producției metalurgice, ceea ce i-a asigurat aportul activității meșteșugărești.

Reformele economice și politice au fost însoțite — așa cum se deduce din informațiile transmise de Strabon — de măsuri pe plan religios (datorate sfetnicului lui Burebista, Deceneu) și moral (în cadrul cărora, un loc de seamă l-a avut restrîngerea culturii viței de vie). Astfel, „prin exerciții,

Cetatea dacică de la Căpîlna — importantă fortificație din Munții Orăștiei

În p. 33: *cele mai importante personalități ale istoriei statului geto-dac: regii Burebista și Decebal (imagini după o litografie de Dimitrie Pappazoglu)*

abținere de la vin și ascultare față de porunci, în cîțiva ani [Burebista] a făurit un stat puternic".

Pe plan extern, regele geto-dac a inițiat, de asemenea, o susținută activitate, aderînd la sistemul de alianțe oriental[1]: mai întîi, alături de regele Pontului, Mitridate, și, apoi, după înfrîngerea acestuia, alături de Pompeius, căruia i-a promis sprijin în bătălia de la Pharsallos, atitudine ce i-a atras expunerea la un conflict deschis cu Roma, ce își trăia ultimele secvențe ale regimului ei republican.

Conflictul ce părea iminent a fost amînat în anul 44 î.e.n., prin moartea ambilor protagoniști: Cezar, asasinat în Senat de partizanii Republicii, Burebista, căzut, se pare, și el victimă unei conspirații de palat, datorată unor căpetenii militare; statul înfăptuit de el — ne spune Strabon — s-a împărțit în patru, ulterior în cinci formațiuni politice autonome, corespunzătoare, aproximativ, celor cinci centre de emisie monetare amintite mai înainte.

Vitejie și iscusință diplomatică

Cu toate acestea, cadrele noii structuri unitare de evoluție a statalității geto-dacice nu au putut fi sfărîmate. Centrul politic din Munții Orăștiei nu a dispărut, iar un izvor literar tîrziu — lucrarea *Getica*, aparținînd scriitorului goto-latin Iordanes — ne-a transmis o listă de regi: Deceneu, Comosicus, Scorilo, Duras ce a asigurat continuitatea existenței statale dacice de-a lungul întregului secol și jumătate ce a urmat.

În toată această perioadă, reconstituirea unității din vremea regelui Burebista a rămas un deziderat ce a căpătat consistență și concretețe odată cu accentuarea primejdiei romane la granița dunăreană.

Știrile furnizate de autorii antici sînt destul de amănunțite și de clare pentru a ne permite să afirmăm că Decebal a refăcut unitatea politică a geto-dacilor, prin consensul tuturor formațiunilor geto-dacice în fața pericolului roman ce presa la Dunăre și care se soldase deja cu cucerirea Dobrogei și a platformei prebalcanice — teritorii tradițional geto-dacice și pe care Burebista le stăpînise.

Mai puțin limpezi ne apar din aceste izvoare acțiunile concrete întreprinse de regele-erou pentru consolidarea unității redobîndite. Și în această direcție, descoperirile arheologice, dar și izvoarele iconografice (îndeosebi scenele de pe Columna lui Traian) vin să întărească și să îmbogățească informațiile scriitorilor antici.

Astfel, s-a putut stabili că Decebal a reconstruit și amplificat Sarmizegetusa, capitala fundată de Burebista. Tot descoperirile arheologice evidențiază o dezvoltare remarcabilă a producției metalurgice, semn al reorganizării și întăririi economiei regale. O notiță păstrată într-un dicționar antic — *Lexiconul* lui Suidas — precizează că Decebal a numit pe unii dintre *taraboști* — nobili daci — în fruntea agriculturii, pe alții i-a pus mai mari peste cetăți ș.a.m.d. Pare să fie formulată aici, laconic, dar precis, o adevărată reformă administrativă: nobilii nu mai sînt șefi locali sau importanța acestei calități scade, în schimb cresc atribuțiile lor în administrația regală.

Activitatea constructivă este ilustrată și de apariția unor așezări rurale fortificate noi — Marca, Arpașul de Sus — pe lîngă davele vechi, centre fortificate cu funcții multiple, cum am precizat.

Anumite restructurări se produc și pe plan social, înregistrîndu-se o oarecare autonomie a poporului de rind *(comati)*, față de nobilime *(tarabostes)*. Făcînd această afirmație, avem în vedere reprezentările de pe Columnă, unde în șase scene apar grupuri de locuitori recunoscînd autoritatea imperială romană: în cinci dintre acestea sînt înfățișate grupuri de tarabostes, sugerînd, poate, acțiuni individuale ale nobilimii; într-o singură scenă, și anume după căderea Sarmizegetusei, cînd soarta războiului era decisă, apare și un grup masiv de comati — fără tarabostes — depunînd armele.

Deși interpretările scenelor sînt încă controversate, se profilează, credem, o structură complexă, ce nu are în vedere neapărat o diferențiere socială, cum s-a apreciat pînă acum, ci mai curînd o anumită specializare funcțională.

Statul întemeiat de Decebal ni se înfățișează ca o realitate bazată pe comunități de oameni liberi, avînd trăsături de stat centralizat, cu o puternică bază economică, dată de un domeniu regal și un pachet de monopoluri de stat asupra metalelor prețioase și cu o putere militară ce reunea cetele nobiliare ale taraboștilor, folosite mai ales ca gardă regală, după modelul trupelor de „hetairoi" elenistici și o armată pe care am putea-o numi „populară", a comatilor. O extrem de puternică structură defensivă, dată de sistemele de fortificații ce apărau nucleul statal, Sarmizegetusa, precum și centrele locale — davele — și o activă diplomație, ce viza nu numai regiuni și popoare învecinate, ci și unele situate la mari distanțe explică deosebita rezistență opusă de statul dac celei mai mari puteri militare a vremii — Imperiul roman —, rezistență ce a făcut să se scrie una dintre cele mai eroice pagini ale istoriei universale antice. ■

Radu FLORESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1980.

Cei trei Johannes Benkner

Numele Benkner este bine cunoscut în istoria românească. Îl întîlnim în cel dintîi document scris în limba română — vestita scrisoare a lui Neacșu[1] —, prin care negustătorul purtînd acest nume din Cîmpulung Muscel se adresa „jupanului Hanăș Begner" din cetatea Brașovului, informîndu-l despre iminența unui atac otoman. Evenimentul a avut loc în anul 1521.

Cîteva decenii mai tîrziu, numele Benkner revenea în prim-planul vieții culturale românești, prin substanțialul ajutor pe care Johannes Benkner îl acorda diaconului Coresi, în tipărirea unor lucrări cu caracter liturgic — monumente ale limbii române din sec. XVI. Lucrările de istorie, nu numai manualele școlare, dar chiar și studii de specialitate, nu s-au oprit în chip special asupra acestui personaj, încît se părea că destinatarul scrisorii de la 1521 și întemeietorul fabricii de hîrtie de la 1546 ar fi una și aceeași persoană. În realitate, așa cum a precizat și cercetătorul brașovean Gernot Nüssbacher, în recenta sa monografie *Johannes Benkner* (Editura Kriterion, 1988) au existat nu unul, ci... trei Johannes Benkner, activînd, este drept, la intervale apropiate.

Cel dintîi, Johannes Benkner cel Bătrîn, era jude al Brașovului la începutul celui de-al treilea deceniu al sec. XVI, cînd Neacșu din Cîmpulung (poate omonimul său ca funcție) îi comunica știrile „za lucrul turcilor", respectiv plecarea împăratului otoman din Sofia pentru cucerirea Belgradului (eveniment care a avut loc la 29-30 iunie 1521), precum și intenția lui „Mahamet Beg", pașa de Nicopole, de a veni cu un corp de oaste pentru a impune un pretendent pe tronul Țării Românești. Despre acest Benkner

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1971; 5/1982.

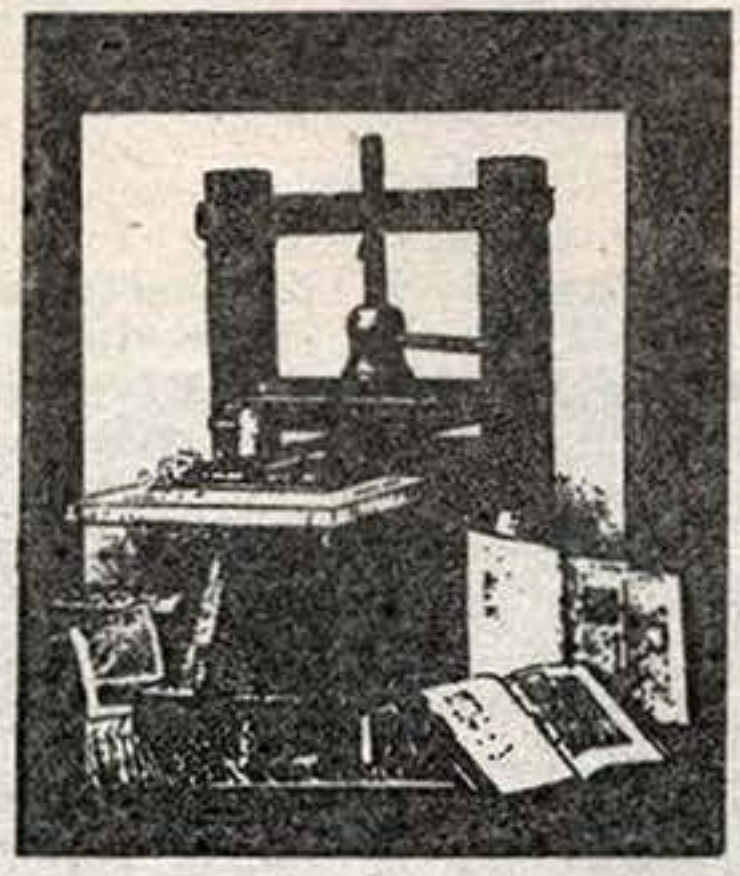

cel Bătrîn, documente recent depistate au evidențiat că în anul 1528 a făcut parte din delegația trimisă de brașoveni la Ferdinand de Habsburg. La întoarcere, în ziua de 22 iulie, delegația a fost atacată la Baia de Criș de „răufăcători" (spune documentul) — desigur, unelte plătite de Ioan Zapolya, adversarul lui Ferdinand de Habsburg —, între cei uciși numărîndu-se și Johannes Benkner, alături de Nicolaus Pictor, conducătorul delegației.

Johannes Benkner cel Tînăr era fiul celui de la 1521. În 1546 a întemeiat o fabrică („moară", cum i se spunea pe vremuri) de hîrtie. Tot el a cumpărat de la domnitorul Țării Românești, Pătrașcu cel Bun, tipografia de la Tîrgoviște, solicitînd, totodată, și trimiterea, la Brașov, a unui tipograf iscusit. Acesta a fost Coresi, care din anul 1557 și-a început bogata sa carieră de tipograf, traducător și editor[2], care va dura pînă în 1581, perioadă în care de sub teascurile tipografiei brașovene au ieșit numeroase lucrări realizate spre „folosul a toată semințiа românească", cum atît de sugestiv se exprimau *Predosloviile* acestor cărți.

Dintre acestea, numai cîteva au fost editate „cu zisa jupînului Haneș Begner" (cum se preciza în prefața *Evangheliarului românesc*), întrucît la 1 iulie 1565 Johannes Benkner cel Tînăr a decedat. Legăturile familiei Benkner cu românii nu au încetat, văduva sa, Apollonia, căsătorindu-se cu castelanul de Bran, Lukas Hirscher (1519-1590), care, în curînd, a devenit și jude al Brașovului. Cunoscător, ca și cei doi Benkner — tatăl și fiul — al limbii române, „jupan Lucaci Hrăjil, județul Brașovului și al tot ținutului Bârsei", cum a rămas în memoria istoriei românești, a continuat activitatea tipografică în limba română, sprijinind, financiar, tipărirea *Cazaniei* (1581).

Ultimul membru al familiei Benkner care a întreținut strînse legături cu românii a fost nepotul lui Johannes Benkner cel Tînăr, numit și el tot Johannes. Ca membru al Sfatului orășenesc al Brașovului el a fost trimis în solie în Țara Românească, pentru a cere ajutorul voievodului Radu Șerban în lupta pe care brașovenii au purtat-o împotriva lui Gabriel Bathory. După cum se știe, la 7 iulie 1611 Radu Șerban a obținut o strălucită victorie lîngă fosta moară de hîrtie ce aparținuse familiei Benkner și care fusese arsă în 1600 de trupele lui Basta.

Susținuta activitate tipografică desfășurată, vreme de decenii, de diferiți membri ai familiei Benkner a avut, desigur, scopuri lucrative. Ea s-a înscris însă, totodată, ca un activ proces cultural, contribuind la promovarea graiului românesc și la cooperarea culturală dintre provinciile românești — premisă a unității național-politice.

Dr. Ion HURDUBEȚIU

Din culisele conciliatorismului

DE LA ANSCHLUSS LA MÜNCHEN

În perioada imediat următoare cotropirii Austriei de către Germania hitleristă, la 11-12 martie 1938, statele antirevizioniste din centrul și sud-estul Europei au fost nevoite să constate, cu extremă îngrijorare, că politica conciliatoristă a cabinetelor de la Londra și Paris s-a îndreptat cu pași tot mai repezi spre faza ei de apogeu. Hotărînd să satisfacă noi și grave pretenții hitleriste, cercurile guvernante din cele două capitale occidentale au contribuit nemijlocit, prin succesive cecuri în alb date revizionismului și expansionismului german, la distrugerea ordinii politice și teritoriale a Europei postbelice. „Cînd Franța și Marea Britanie au fost în mod tacit de acord cu reocuparea militară a Renaniei de către Hitler în 1936 — scria cunoscutul istoric englez A.J. Toynbee —, ele au lăsat în felul acesta Europa de răsărit în mîinile lui Hitler pînă la lichidarea regimului nazist în Germania".

Calea agresiunilor fasciste repetate și nesancționate a dus, în mod inevitabil, la cel de-al doilea război mondial. Politica de concesii promovată de cercurile conducătoare din Franța și Marea Britanie — cum rezultă și dintr-o serie de documente inedite depistate în arhive franceze — a avut grave consecințe asupra păcii europene, lovind dureros integritatea teritorială și independența țărilor din centrul și sud-estul Europei, lăsate pradă agresiunii statelor fasciste revizioniste.

Promisiuni iluzorii

Cînd, la Viena, la 11 martie 1938, Schuschnigg demisiona, în împrejurările cunoscute[1], iar Seyss-Inquart, noul cancelar, chema armata germană în Austria, la Berlin, ambasadorul britanic, Neville Henderson participa la o mare recepție organizată de Goering, iar A. François-Poncet, ambasadorul Franței, își „acorda" ținuta cu aceea a colegului său. A doua zi, cei doi ambasadori au prezentat la Wilhelmstrasse o notă în care au „protestat în termeni energici contra unei astfel de metode de coercițiune sprijinită pe forță". În aceeași zi de 12 martie, ministrul de externe francez, Yvon Delbos, trimitea o telegramă circulară misiunilor diplomatice ale țării sale în străinătate în care spunea: „Situația căreia va trebui să-i facem față în viitor este desigur gravă; totuși ea nu este de natură să creeze panică... Nu avem nici un angajament față de Austria. Dar situația ar fi cu totul diferită în ziua cînd expansiunea germană ar ataca independența sau existența statelor de care sîntem legați prin angajamente speciale" (**respectiv Cehoslovacia, România, Polonia**).

În aceste țări însă nici un om politic lucid nu-și mai făcea iluzii cu privire la „ajutorul" pe care Occidentul aliat era dispus să-l ofere pentru apărarea independenței și suveranității proximelor victime ale expansiunii naziste. Din Cehoslovacia, șeful misiunii militare franceze, generalul Louis-Eugène Faucher, atrăgea atenția în repetate rînduri ministrului de război al Franței asupra campaniei *dirijate* de publicația *France Militaire*, care sublinia că Cehoslovacia nu se poate baza în nici un chip pe un ajutor francez în caz de agresiune, precizîndu-se fără echivoc: „Noi vom apăra doar propriile noastre frontiere și nimic mai mult"; în plus, se considera nu numai de dorit, dar și foarte justificată, o colaborare a Cehoslovaciei și a aliaților săi din Mica Înțelegere cu Germania lui Hitler în cadrul politicii de „pax germanica". Amărăciunea lui Faucher era alimentată continuu de opiniile exprimate public de către înalte personalități franceze — militare și politice — în defavoarea unei acțiuni de sprijinire efectivă a Cehoslovaciei, lucru pe care opinia publică din această țară îl știa și-l blama. Vești de același gen soseau și din România. „Din ce în ce mai mult se întărește convingerea că Anglia nu se va angaja împotriva Germaniei și că Franța nu este în măsură să asigure, ea singură, securitatea în Europa centrală" — scria colonelul André Delmas, atașatul militar francez la București. Nicolae Titulescu, cu puterea de previziune ce i-o dăduse îndelungata lui experiență de diplomat și om politic, declarase într-o convorbire cu William C. Bullitt, ambasadorul S.U.A. la Paris, la 6 mai 1937: „Dacă Franța nu-i pregătită să violeze neutralitatea Belgiei și să intre în Germania, în cazul unui atac german asupra Cehoslovaciei, întreaga Europă centrală, inclusiv România, va cădea în mîinile Germaniei în cursul anului viitor..."

În degringolada creată de criza post-Anschluss în viața internațională, s-a conturat tot mai mult conivența

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1989.

franco-britanică în abandonarea Cehoslovaciei. „Șeful guvernului britanic, Chamberlain, este omul care ține hățurile atelajului franco-englez și îl conduce la război" — scria Robert Coulondre, ambasadorul Franței la Berlin; istoricul Wheeler Bennet adăuga: „În ultimă analiză, cheia politicii franceze se afla la Londra"; iar amara butadă a lui Daladier era pe cît de ironică, pe atît de tristă nu numai la adresă Franței, ci vizînd în fond starea de degradare a eticii politice internaționale: „Pentru ce mai cheltuiește Marea Britanie bani pentru întreținerea unei ambasade la Paris? Are una care nu o costă nimic: Quai d'Orsay!"

„Guvernanta britanică"

S-a scris și se scrie încă mult despre rolul „guvernantei engleze" în definirea poziției Franței față de Cehoslovacia în perioada post-Anschluss. Istoricul francez François Bédarida, într-un studiu intitulat chiar *La „gouvernante anglaise"*, încearcă să definească trei tendințe în cadrul cercurilor conducătoare britanice în privința orientării politice în raporturile cu Germania nazistă, și anume: *pesimiștii*, sau conciliatoriștii, partizani ai salvării cu orice preț a păcii, în frunte cu Chamberlain și principalul său colaborator, Horace Wilson, alături de care se aflau ambasadorii la Berlin, Paris și Roma, respectiv Neville Henderson, Sir Eric Phipps și Sir Eric Drummond Perth; *realiștii*, grupați în jurul lui Edward Halifax, titularul de la Foreign Office, care mergeau spre o înțelegere cu Hitler „prin sacrificarea Cehoslovaciei"; în fine, *intransigenții*, gravitînd în jurul lui A. Eden, care susțineau o linie fermă în fața agresivității lui Hitler. În esență, Fr. Bédarida e de părere că „guvernanta engleză" ar fi singura vinovată pentru neputința Franței de a acționa contra expansiunii naziste înspre centrul Europei. El spune de altfel că „de fiecare dată, guvernul francez, pus în fața faptului împlinit, a fost nevoit să-și urmeze aliatul în deciziile pe care acesta le luase".

Relativ pe aceeași poziție, de a scoate din cauză responsabilitatea Franței în criza cehoslovacă, un alt istoric, René Giraud, consideră că politica externă franceză din acești ani a avut „un caracter defensiv: *inițiativa a aparținut taberei puterilor fasciste și în mod special lui Hitler* [subl. ns.]; guvernul francez a acționat întotdeauna în *replică* la acțiunile Führerului sau Ducelui, chiar și atunci cînd era vorba de inițiative privind vreun stat neutru sau prieten. Această atitudine — spune R. Giraud — corespunde, de altfel, concepției strategice a Statului Major Francez care-și asuma riscurile unui viitor război preconizînd defensiva în spatele protecției liniei Maginot". Explicînd caracterul „defensiv" al politicii externe franceze prin faptul că Franța avea o populație mai mică decît Germania și „nu s-ar fi putut măsura, singură, cu armata germană", el arată că, din acest motiv, Franța „a trebuit să încheie alianțe «de contracarare» cu statele Europei centrale sau orientale. În consecință, politica externă franceză a fost sortită să fie activă în acest est-european, ceea ce a contravenit strategiei ei globale defensive". „Defensiva" în spatele liniei Maginot, despre care vorbește Giraud, ar explica și faptul că guvernul Daladier s-ar fi străduit, pe de o parte, să obțină o oarecare fermitate din partea guvernului britanic față de pretențiile germane la adresa Cehoslovaciei, iar pe de alta să determine Praga la concesii substanțiale în favoarea Germaniei. Și, astfel, R. Giraud revine la teza sa, arătînd: „Așadar, contradicția tacticii franceze este evidentă; să-i împingă pe englezi

Trupe hitleriste pe străzile Vienei (12 martie 1938)

la fermitate și pe cehi la concesii față de același adversar; acesta din urmă, care înțelegea perfect ambiguitatea..., a jucat cum a vrut". Concluzia este deci aceea că responsabilitatea Franței față de deznodămîntul crizei politice europene din 1938 ar putea fi legată doar de concepția defensivă a politicii ei militare și de jocul ambiguităților în tactica diplomatică practicată de guvernul Daladier în această perioadă.

Polonia, atunci și mai tîrziu[1]. Prin extensie, angajamentele față de România au avut același caracter. Dacă exprimarea clară a intențiilor Marii Britanii de a nu se angaja în nici un chip în problemele Europei centrale, în sensul respectării independenței și suveranității statelor vizate de expansionismul puterilor revizioniste, a fost o trăsătură specifică permanentă a politicii externe britanice încă din perioada imediat următoare Congresului de pace de la Paris din 1919, este tot atît de adevărat că această trăsătură specifică *nu a fost factorul determinant* al elaborării concepției franceze de politică externă și al orientării sale în relațiile cu aliații mai mici din centrul și sud-estul continentului. Logic și normal, interesele reale, obiective ale securității Franței ar fi impus legătura strînsă și colaborarea efectivă cu statele antirevizioniste din zona amintită, tocmai ca o contrapondere a politicii britanice și pericolului relansării revanșismului german. O astfel de colaborare s-ar fi organizat cu atît mai ușor și *eficient* cu cît aceste state au dorit-o mereu și eforturile lor de a o realiza n-au încetat nici o clipă timp de două decenii. De aceea, răspunderea Franței față de izolarea treptată a aliatelor sale din centrul și sud-estul Europei și, în ultimă instanță, de abandonare a lor în fața mașinii de război a Germaniei naziste nu poate fi disimulată și nici motivată de severitatea „guvernantei engleze", de propria slăbiciune militară etc. Simptomatic mi se pare a fi fost dialogul între Edouard Daladier — șeful noului cabinet ce a succedat lui Léon Blum, demisionat la 10 aprilie 1938 — și Joseph Paul-Boncour, titularul de la Quai d'Orsay, care spera să-și păstreze postul și în noua formulă guvernamentală (Paul-Boncour fiind adeptul unei politici de sprijinire reală a Cehoslovaciei). Iată cum o relatează acesta din urmă în memoriile sale: „Atitudinea pe care ați adoptat-o față

Una din clipele tragice premergătoare celui de-al doilea război mondial: semnarea acordului de la München (30 septembrie 1938)

Angajamente inoperante

Desigur, poziția Franței față de exigențele lui Hitler după Anschluss, față de derularea tuturor evenimentelor care în ultimă instanță au dus la „concluzia de la München", nu poate fi nici explicată și nici înțeleasă dacă avem în vedere *numai* anii 1938-1939 și ajunul lor. Deceniul al treilea, în chiar prima sa jumătate, a arătat o Franță fără nici o intenție de a se angaja *de facto* în menținerea statu-quoului teritorial și politic în centrul și sud-estul Europei: a dovedit-o rețeaua de acorduri și tratate de alianță, prietenie etc. încheiate cu statele din zonă, dar în special Pactul renan din 1925, astfel construit încît făcea inoperante angajamentele pe care Franța le-a luat față de Cehoslovacia și

[1] Conferința de la Locarno (*Magazin istoric*, nr. 12/1985 și 1/1986), la care au participat delegații ale Marii Britanii, Franței, Germaniei, Belgiei, Italiei, Cehoslovaciei și Poloniei, și-a desfășurat lucrările între 5 și 16 octombrie 1925 și a adoptat mai multe documente: Pactul de garanție renan, încheiat între Franța, Belgia, Marea Britanie, Germania și Italia; tratatele de arbitraj germano-francez, germano-belgian, germano-cehoslovac, germano-polon; Nota colectivă privind intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, tratatele de garanție franco-cehoslovac și franco-polon și protocolul final.

Prin negarantarea colectivă de către puterile semnatare și a granițelor germano-cehoslovace și germano-polone s-a creat un precedent extrem de periculos, marcîndu-se începutul revizuirii Tratatului de la Versailles și divizarea Europei în state cu frontiere garantate și state cu frontiere negarantate.

de Cehoslovacia mă neliniştește — a spus Daladier. Am reflectat: politica pe care mi-aţi prezentat-o este foarte frumoasă, foarte demnă de Franţa; nu cred însă că sîntem în stare s-o urmăm. Îl voi lua pe Georges Bonnet".

Echipele Daladier-Bonnet, în Franţa, şi Chamberlain-Halifax, în Marea Britanie, au construit pas cu pas, paralel dar şi împreună cu Wilhelmstrasse, eşafodul pe care avea să fie sacrificată Cehoslovacia.

Adevărul fără fard

Un episod ilustrativ al situaţiei absurde şi penibile în care s-a aflat guvernul francez faţă de „aliatul" său cehoslovac, pe care se străduia să-l „salveze" în vara anului 1938, îl reprezintă corespondenţa dintre generalul Louis-Eugène Faucher, şeful misiunii militare franceze în Cehoslovacia, şi ministrul de război Daladier în zilele imediat premergătoare conferinţei de la München. „Intervenţiile Franţei şi Marii Britanii la Praga au produs în ţară şi în special în cercurile militare o indignare violentă care a crescut în intensitate cînd s-a aflat de acceptarea ultimatumului de către guvernul cehoslovac[1] — raporta Faucher la 22 septembrie.

Inspectorul general şi şeful Statului Major General [Cehoslovac] mi-au declarat sentimentele lor în termeni categorici, pentru că ştiu că le împărtăşesc durerea. Alţi ofiţeri mi-au scris sau au venit să mă vadă în mod spontan. Pentru toţi, Franţa este principala vinovată: era marea aliată. Oferta garantării noilor frontiere este judecată cu ironie severă.

Armata cehoslovacă era conştientă de grelele încercări ce o aşteptau în caz de conflict, dar era gata la orice sacrificiu. Este de înţeles că azi nutreşte o imensă indignare pentru faptul că a fost silită să depună armele fără să fi tras un singur foc de armă.

Pierderea frontierelor istorice şi naturale prin cedarea unor regiuni unde locuieşte, de altfel, o minoritate cehă importantă, abandonarea fără luptă a aproape întregului sistem de fortificaţii care a fost construit cu preţul atîtor sacrificii fac orice apărare imposibilă şi dau o lovitură morală teribilă naţiunii cehoslovace. De acum încolo, naţiunea cehoslovacă va fi independentă doar în măsura în care i-o va permite Reichul... Existau în Cehoslovacia vechi şi profunde sentimente de dragoste şi admiraţie pentru Franţa. Aceste sentimente s-au transformat astăzi în ură şi dispreţ: noi am trădat, mai mult, încercînd să camuflăm trădarea". Faucher completează emoţionantul său raport cu informaţia că numeroşi ofiţeri cehoslovaci au venit la misiune pentru a înapoia diversele decoraţii franceze primite anterior, că ofiţerii francezi sînt admonestaţi pe stradă şi, „pentru a evita orice incident, am ordonat ca tot personalul misiunii să nu mai iasă decît în civil".

La 23 septembrie, în circumstanţele date, generalul Faucher cere să fie, imediat desărcinat din funcţia de şef de misiune, în caz contrar anunţînd că va solicita „guvernului cehoslovac rezilierea contractului său individual". El explică astfel motivul cererii sale: „Nu pot să fiu de acord cu nerespectarea angajamentelor noastre sau, ceea ce este şi mai grav, cu mistificarea lor... Sentimentele tradiţionale de dragoste pentru Franţa au fost profund rănite de recentele evenimente. Indignarea începe să se manifeste în forme regretabile şi explicabile". Faucher ţine însă să precizeze că „în cazul mobilizării armatei franceze îmi voi relua locul în fruntea misiunii, conform ordinului de mobilizare".

Scrisoarea generalului Faucher, precum şi actul său de profundă demnitate patriotică şi civică au primit un răspuns demn de promo-

[1] La 18 septembrie 1938 a avut loc la Londra o consfătuire între Daladier-Bonnet şi Chamberlain-Halifax pentru luarea unei decizii în problema crizei cehoslovace. În declaraţia franco-britanică întocmită la sfîrşitul convorbirilor (*Magazin istoric*, nr. 9/1973) se hotărîse cedarea zonei sudete Germaniei şi acordarea de garanţii Cehoslovaciei în noua sa configuraţie teritorială. Daladier a conchis: „*Revine deci celor două guverne sarcina de a exercita o presiune foarte serioasă la Praga pentru ca Cehoslovacia să accepte soluţia care îi este propusă de două puteri prietene*". A doua zi, ambasadorii Franţei şi Angliei la Praga, Victor de Lacroix şi, respectiv, Basil Cohrane Newton, au înmînat preşedintelui Benes nota franco-britanică. După lungi şi aprinse discuţii, convorbiri între Paris şi Praga, presiuni şi ameninţări ale „marilor aliaţi", guvernul cehoslovac a acceptat, în ziua de 21 septembrie, „cu durere, forţat de împrejurări şi de insistenţele succesive şi presante ale guvernelor francez şi britanic", decizia luată la Londra la 18 septembrie.

Salvaţi de prigoana lui Hitler

Spre sfîrşitul anului 1938, cînd Hitler a invadat ţinutul sudet, iar germanii antinazişti şi evreii de acolo au început să se refugieze spre Praga, s-au petrecut scene emoţionante. Doreen Warriner — o englezoaică sosită în oraşul de pe Vltava, în octombrie 1938, ca reprezentantă a Comitetului britanic pentru refugiaţi din Cehoslovacia — relata că principala ei misiune era să scoată cît mai repede din Cehoslovacia sutele de sudeţi antinazişti, care figurau la loc de frunte pe „lista neagră" hitleristă. Curînd i s-au alăturat alţi concetăţeni, între care şi Trevor Chadwick. Mulţi dintre cei evacuaţi au fost adăpostiţi în casa lui din Anglia.

Chadwick s-a ocupat mai ales de soarta copiilor rămaşi fără părinţi, pe care îi trimitea în Anglia, prin Germania. Din decembrie 1938 şi pînă în iunie 1939 a reuşit să salveze 664 copii. Mai tîrziu, el avea să îşi amintească: „Nu pot să spun de cîţi copii răspundeam. Nici nu pot preciza cîţi am salvat. Voi rămîne întotdeauna cu un sentiment de remuşcare că nu am reuşit mai mult". Pînă la izbucnirea războiului, Comitetul reuşise să scoată din Europa 9 354 copii. Din iunie 1939 însă, Chadwick şi Warriner, urmăriţi îndeaproape de Gestapo şi temîndu-se pentru soarta copiilor, au cerut Londrei să fie înlocuiţi.

Chadwick a intrat apoi în Royal Air Force. A murit la 23 decembrie 1979, în acelaşi an ca şi Doreen Warriner.

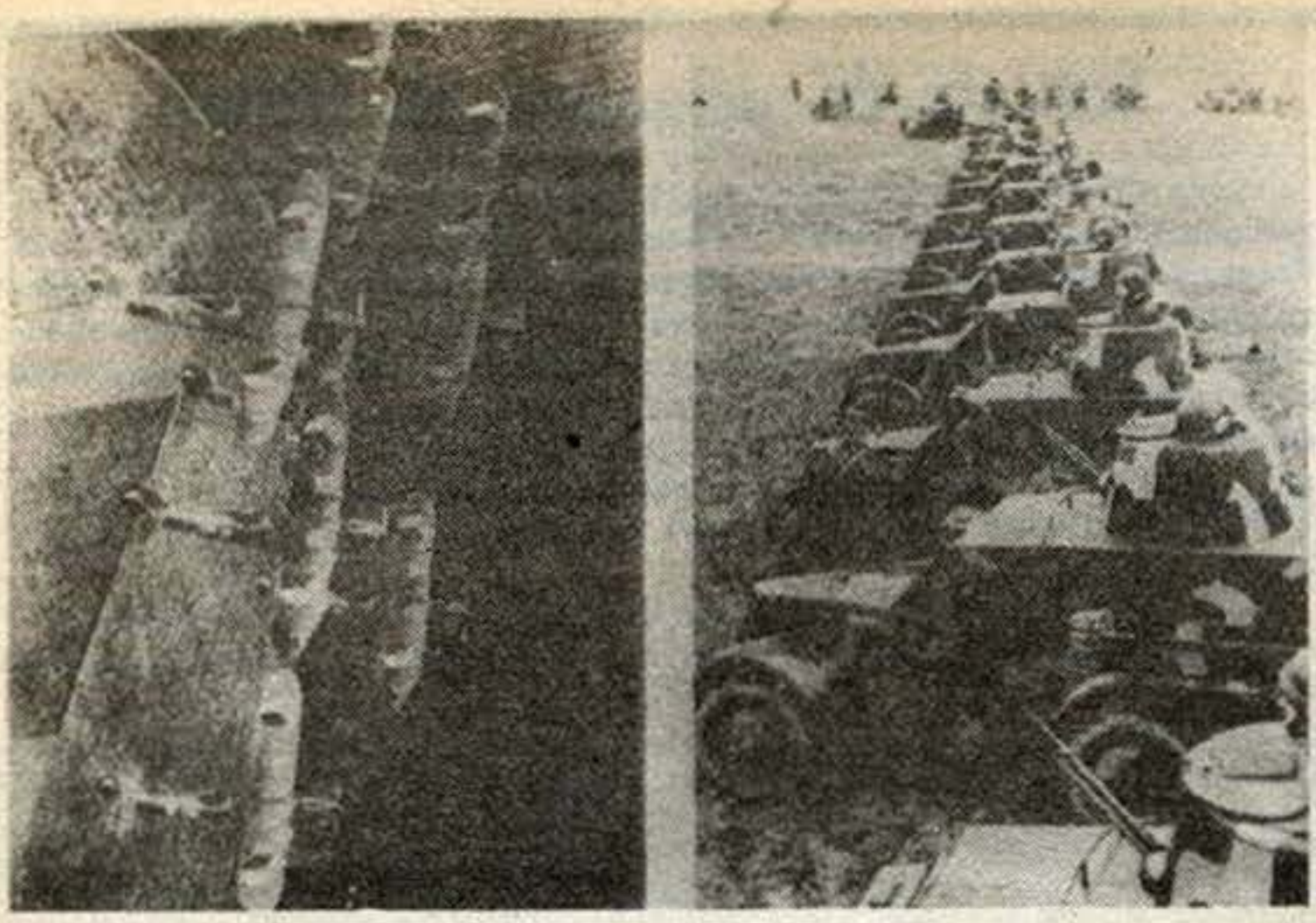

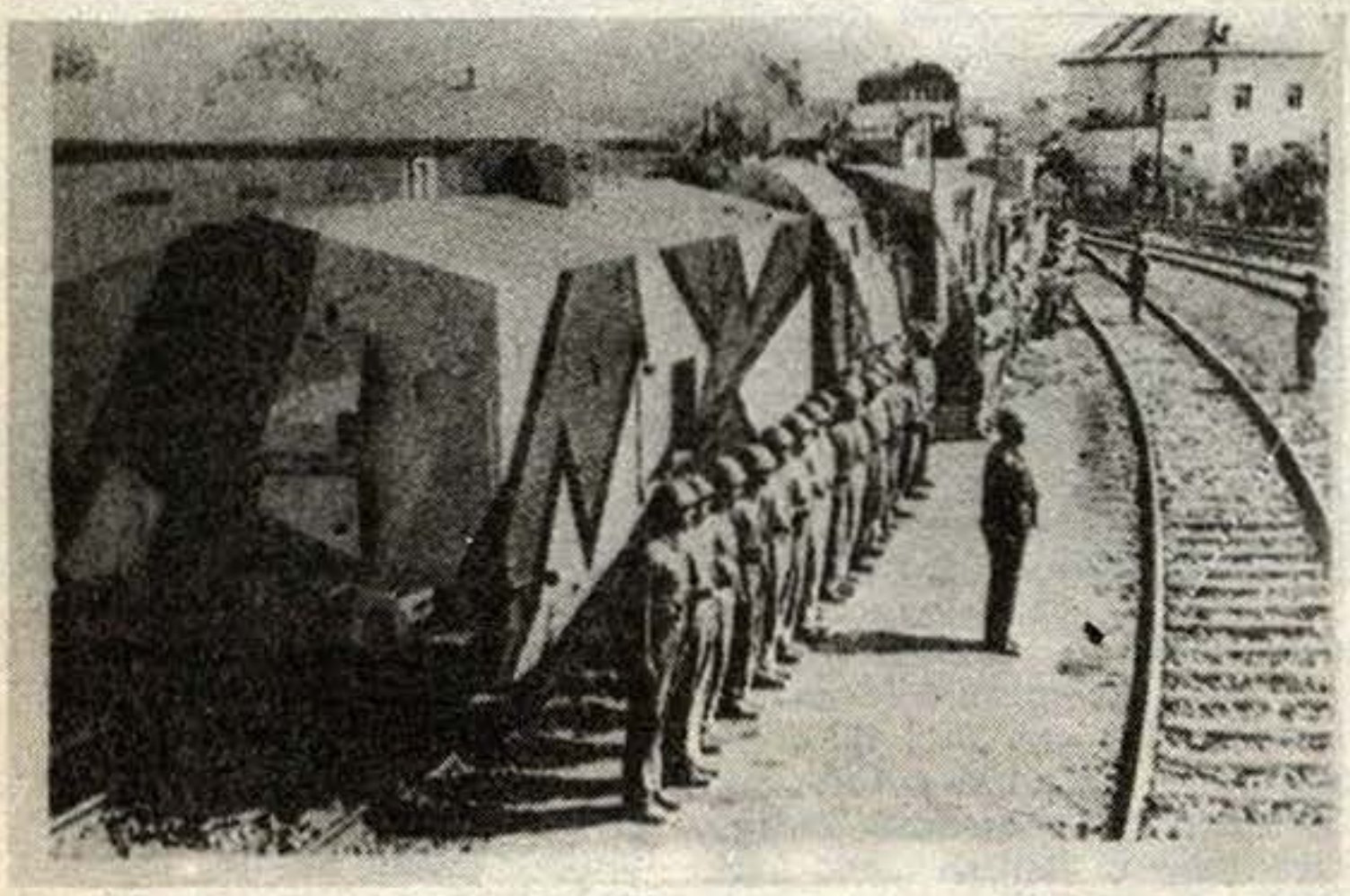

Material modern al armatei în Cehoslovacia, *așa sună legenda ce însoțea aceste imagini publicate de revista* L'Illustration *în numărul din 24 septembrie 1938, împreună cu articolul* Cehoslovacia ar putea, oare, rezista singură unui atac german? *Cu numai o săptămînă înaintea semnării acordului de la München, autorul articolului, analizînd raportul de forțe germano-cehoslovac, se îndoia de posibilitatea unui succes rapid german, înclinînd pentru un război de rezistență de lungă durată*

torii politicii müncheneze: la 28 septembrie 1938, generalul Gamelin îi trimitea generalului Faucher următoarea „telegramă oficială": „Am primit scrisoarea dvs. no. 3 196. Dacă cehoslovacii gîndesc așa, n-avem altceva de făcut decît să-i abandonăm soartei ce-i așteaptă. Dar eu nu o cred. Sînt sigur că ei își vor da seama de eforturile pe care le face Franța pentru a-i salva.

Vă aplic blamul șefului Statului Major General și vă ordon să continuați a vă face datoria de general francez".

Faucher și-a făcut în continuare „datoria de general francez", informînd *corect* pe ministrul de război, care era și președintele guvernului. La 6 octombrie, cînd drama cehoslovacă se consumase în prima ei fază prin acordul de la München[1], Faucher scria lui Daladier: „În telegrama dvs. no. 2447/2/ *EMA /SAE* din 28 septembrie, mă invitați să continui a-mi îndeplini datoriile de general francez. Printre aceste datorii este una pe care m-am străduit întotdeauna s-o îndeplinesc: aceea de a vă spune adevărul, fără a cădea în tentația de a-l farda așa încît să nu vă fie neplăcut în a-l afla". Și el continua cu un lung raport în care înfățișa, fără nici un fel de „fard", modul în care hotărîrea de la München contra Cehoslovaciei fusese receptată în această țară. „Publicarea rezultatelor conferinței de la München a fost urmată de o indignare extraordinară. Manifestații antifranceze au avut loc din nou la Praga. Ministrul Franței (Lacroix) mi-a spus că în fiecare zi i se înapoiază decorații franceze. Directorul Institutului francez [de la Praga] anunță desființarea tuturor secțiilor. Sînt înapoiate diplome de studii în Franța... În presă, atitudinea Franței este dur judecată: Franța a adoptat doctrina «du chiffon de papier» [petecului de hîrtie]. Trădarea sa este însoțită de asemenea procedee încît este fără precedent în istorie... Ofițerii cehoslovaci îmi prezintă, invariabil, aceleași argumente: «Ce ați făcut? Hitler ne-a amenințat cu execuția, iar voi înșivă v-ați angajat s-o puneți în aplicare. V-ați supus ordinelor lui Hitler pentru ca să nu fiți nevoiți să ne veniți în ajutor. Dacă, din cine știe ce motive, ați crezut că nu vă puteți ține angajamentele, pentru ce n-ați spus-o clar?... Ne aplicați o umilire fără precedent dînd [lui Hitler] fără luptă și, practic, fără opoziție, fortificațiile noastre. Sîntem pedepsiți cu cruzime pentru fidelitatea noastră față de Franța! Ce a mai rămas azi din prestigiul moral al Franței? Care este acum locul ei în lume? Franța ar participa — se spune — la garantarea noilor noastre frontiere. Dar ce încredere i se mai poate acorda din moment ce și-a călcat cuvîntul?» ...Caut în zadar argumente contra acestor afirmații" — adăuga Faucher. În fond, raportul cuprindea, în exprimare directă și indirectă, o lungă listă de acuzații la adresa Franței, a politicii sale conciliatoriste și duplicitare, a trădării aliatului cehoslovac, în pofida asigurărilor date pînă în ultima clipă, de îndeplinire a obligațiilor înscrise în tratate.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1969, 9/1973 și 3-4/1982.

„Ni s-a spus că sentința este definitivă..."

Un alt document în sensul opiniilor generalului Faucher (care, din octombrie 1938, a părăsit Cehoslovacia împreună cu Misiunea militară franceză) este raportul din 22 februarie 1939 al locotenent-colonelului T. Albord, numit atașat militar pe lîngă Legația Franței la Praga. Primit de oficialități civile care și-au exprimat deschis temerile pentru viitorul Cehoslovaciei în noul context internațional[1], Albord a avut, la 16 februarie, o lungă convorbire cu generalul Krejci, șeful Statului Major General al armatei Cehoslovaciei. Analizînd evenimentele din septembrie și repercusiunile lor pe o arie foarte întinsă și de lungă durată, Krejci a spus: „Este regretabil că Franța n-a înțeles că germanii n-ar fi făcut niciodată război pe două fronturi. *De altfel Germania nu era pregătită — cum nu este nici acum.* Echipamentul, mijloacele auto, mijlcacele de luptă blindate erau într-o stare defectuoasă. În față, linia noastră fortificată era bine utilată, poate chiar mai modernă în unele privințe decît linia voastră Maginot... Iar astăzi, 20 ani de griji și de muncă sînt pierduți. Franța n-a înțeles că noi eram, la est, contrapondera indispensabilă și puternică și că, în orice caz, cel puțin 40 de divizii germane n-ar mai fi putut fi păstrate la Rin. Franța să ia seama la chestiunea alsaciană și să nu uite că întreaga linie Maginot se găsește pe un teritoriu contestat. Cea mai mică concesie va avea consecințe incalculabile... În ziua cînd Germania va «lichida» Europa centrală, Franța se va găsi mai singură ca niciodată și în cele mai dificile condiții... Aș dori ca Franța să redevină stăpînă pe situație, dar nu uitați că, dacă n-a înțeles miza care era în joc în septembrie trecut și *cu cîtă ușurință noi împreună am fi putut provoca eșecul Germaniei*, în viitor lupta va fi grea, foarte grea...".

Iată acum și un fragment din raportul trimis la Praga de Hubert Masarjik, șef de secție la Ministerul de externe cehoslovac, asupra modului în care li s-a comunicat — lui și lui Vojtek Mastny, ministrul Cehoslovaciei la Berlin — hotărîrea luată de cei patru „mari" la conferința de la München: „La ora unu și treizeci am fost invitați în sala de ședințe unde erau N. Chamberlain, Daladier, Horace Wilson, Léger, Gwatkin... Mastny a citit textul cu voce tare... Chamberlain căsca, Daladier tăcea. Léger a spus «că nu se așteaptă nici un răspuns din partea noastră, că hotărîrile se consideră adoptate»... Pentru toți cei de față situația era grea; nouă ni s-a spus într-o formă destul de grosolană, și chiar de către francezi, că sentința este definitivă și nu poate fi atacată și nici nu poate fi modificată... Republica Cehoslovacă în hotarele ei din 1918 încetase să mai existe".

Istoricul cehoslovac Karel Doudera, într-o carte despre drama münchenează, publicată în 1987, scrie: „După semnarea acordurilor de la München, Hitler și-a exprimat recunoștința față de Chamberlain și Daladier pentru eforturile depuse de ei «în vederea obținerii unor rezultate favorabile ale tratativelor», adăugînd că «atît poporul german cît și alte popoare interesate vor primi cu mare bucurie aceste rezultate». Chamberlain și Daladier au spus că «hotărîrile de la München vor fi întîmpinate cu satisfacție de către popoarele interesate». Nici unul dintre ei nu se gîndea dacă popoarele ceh și slovac vor primi cu bucurie și satisfacție complotul de la München. Pentru ei — arată K. Doudera. — cele două popoare nu făceau parte din categoria «popoarelor interesate»". ■

(Va urma)

Viorica MOISUC

[1] În noiembrie 1938 avusese loc primul dictat de la Viena, prin care Cehoslovacia pierduse noi teritorii anexate de Ungaria horthystă și Polonia.

Răspundere proprie

Mai mult decît oricînd, seria nouă a revistei *Magazin istoric*, independentă de orice partid și de orice coloratură ideologică, își pune paginile la dispoziția adevăratei istorii. Tot mai mult decît oricînd, eliberați de orice opreliști cenzoriale, autorii poartă întreaga responsabilitate asupra conținutului articolelor publicate — articole pe care le așteptăm pătrunse de obiectivitate științifică și respect față de adevăr. Diversitatea punctelor de vedere în interpretarea subiectelor istorice nu echivalează în nici un caz cu abdicarea de la normele exigenței și probității publicistice, absolut necesare unei reviste de cultură istorică cu largă audiență. Prin profilul și menirea sa, *Magazin istoric* trebuie să fie o tribună a exprimării constructive de opinii, desfășurate în termeni civilizați și avînd *drept* și *singur* scop *progresul cunoașterii istorice* în *folosul sutelor de mii de cititori*. În spiritul tradiției istoriografice a marilor noștri înaintași, vom acorda maximă atenție documentelor de arhivă, tuturor acelor mărturii și izvoare istorice care au luminat și luminează calea spre adevăr.

IMNUL

Deșteaptă-te române — cunoscutul cîntec care a înaripat inimile și cugetele în acest decembrie de foc al Revoluției române din 1989 a fost compus de Andrei Mureșanu (1816-1863); sub titlul Răsunet, a fost publicat pentru întîia oară în Foaie pentru minte, inimă și literatură, nr. 25 din 21 iunie 1848. Răspundem astfel întrebărilor cititorului Mircea Teodorescu din București, privind numele exact al autorului și titlul noului Imn de stat al României.

1939-1945. CORESPONDENȚĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

Cititorii își amintesc desigur de serialul 1939-1945. Corespondență secretă Casa Albă-Downing Street 10, **început de revista noastră în nr. 4/1987 sub semnătura lui Corneliu Bogdan (nr. 4-12/1987, acesta fiind și ultimul text apărut sub semnătura lui în presa românească; din timpul vieții sale, 1922-1990) și continuat de Eugen Preda (nr. 1-4/1988).**

Acest serial a constituit motivul unor repetate presiuni asupra redacției, exercitate de la fostul cabinet 2. Pînă în ziua de 10 februarie 1988, cînd episodul XIV din serial, aflat în pagini de tipar, a fost categoric interzis din același ordin. Publicăm acum ultimele trei episoade, așa cum fuseseră ele pregătite pentru apariție în 1988.

După cîteva zile de odihnă pe malul fluviului Hudson, la domeniul familiei de la Hyde Park, unde a așteptat rezultatele alegerilor, care l-au desemnat pentru al patrulea mandat prezidențial, caz unic în istoria Statelor Unite, Roosevelt a revenit la Casa Albă. De aici, la 10 noiembrie 1944, i-a scris lui Churchill: *„Vă mulțumesc pentru prietenescul Dv. mesaj și pentru repetarea celui din 1940, pe care, indiscutabil, nu l-am uitat. Acum trebuie să ne fie permis să continuăm munca noastră împreună, pînă ce va fi asigurat un viitor mai bun și va lua sfîrșit această agonie mondială"*.

Zece zile înainte de a se încheia luna, pentru a-i parveni premierului cu prilejul celei de a 70-a aniversări, din 30 noiembrie, Roosevelt i-a trimis un pasaj dintr-o proclamație a lui Abraham Lincoln, cu următoarea dedicație: *„Pentru Winston, la ziua de naștere. M-aș duce chiar la Teheran, ca să fiu din nou cu el"*. Chiar în 30 noiembrie, Roosevelt a expediat următoarea telegramă: *„Personal și secret din partea Președintelui pentru Fosta persoană navală. La mulți ani fericiți. Nu voi uita niciodată petrecerea* [de la Teheran — *n.n.*] *cu Dv. și cu U.J.* [Stalin], *acum un an, și trebuie să avem mai multe* întîlniri] *de acest fel, ceea ce ar fi foarte bine. Salutări afectuoase. F.D.R."*.

La Londra se mai știa însă, dintr-un mesaj din 14 noiembrie, că, în pofida insistențelor premierului de a se grăbi data unei noi reuniuni la nivel înalt, președintele opina: *„Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît sînt mai convins că o întîlnire a noastră în trei acum ar fi mai puțin valoroasă decît după inaugurarea*[1] *mea, la 20 ianuarie"* [1945].

În „haine franțuzești"?

Nu trecuseră decît trei săptămîni de la tîrguiala de la Moscova[2], și Churchill, însoțit de A. Eden, a sosit la 10 noiembrie în capitala franceză. Dar abia în 14 noiembrie, cînd o părăsea, premierului i-a parvenit mesajul președintelui, în care se spunea: *„Cele mai bune* [urări] *în călătoria pariziană. Nu-ți face apariția în haine franțuzești"*.

La Casa Albă și Departamentul de Stat, iritarea provocată de manevrele politice britanice fusese stimulată și de declarația făcută de A. Eden la 29 septembrie, în Camera Comunelor, în favoarea unei asocieri a țărilor Europei occidentale, diplomația americană suspectînd că mobilul principal al călătoriei la Paris era tocmai constituirea unui bloc vest-european, care să întărească poziția engleză și, pentru a fi acceptat de Franța, și pe cea franceză[3]. Mesajul

---

[1] Al XX-lea amendament la Constituția S.U.A., propus Congresului în martie 1932 și a cărui adoptare a fost consumată la 23 ianuarie 1933, stabilea că mandatul președintelui și vicepreședintelui „se încheie la amiaza zilei de 20 ianuarie", această dată devenind, de atunci, și cea a inaugurării mandatelor prezidențiale, în anul următor alegerilor.

[2] Este vorba despre tratativele între I.V. Stalin și W. Churchill, desfășurate la Moscova între 9 și 20 octombrie (conferința „Tolstoi"), cu care ocazie au fost luate în discuție probleme privind situația din zona Balcanilor, respectiv împărțirea sferelor de influență în România, Grecia, Iugoslavia și Bulgaria (*Magazin istoric*, nr. 4/1988).

[3] Informațiile de care dispunea Departamentul de Stat arătau că se avea în vedere coordonarea politicii externe și militare și realizarea unei uniuni vamale între Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda și, posibil, Danemarca și Norvegia. Poziția Departamentului de Stat, transmisă Casei Albe, a fost următoarea: „Necesitatea supremă constă în a promova înțelegerea între Marea Britanie și Rusia. Se recomandă să nu se dea nici un sprijin acum unui plan sau unei propuneri care ar încuraja împărțirea Europei în blocuri regionale". În documentele publicate de S.U.A. în 1955, în legătură cu preliminariile și desfășurarea Conferinței din Crimeea (februarie 1945), acest pasaj a fost eliminat, el fiind dat publicității abia în 1972, în contextul permiterii accesului cercetătorilor la corespondența Roosevelt-Churchill (*International Herald Tribune*, din 14 iunie 1972).

premierului, din 16 noiembrie, prin care informa despre convorbirile de la Paris, nu risipea cu nimic bănuielile președintelui american privind intenția de formare a unui bloc vest-european, subiectul nefiind nici măcar amintit în relatarea trimisă lui Roosevelt. În prezent, se poate evalua, mai aproape de realitate, și afirmația lui Churchill că *„principala problemă dintre Eden și Bidault*[1] *a fost Siria, discuție anevoioasă, lungă și neconcludentă, dar care este mai cu seamă bătaia noastră de cap"*.

În realitate, după cum rezultă din stenograma franceză a discuției din 11 noiembrie, după ce premierul britanic l-a informat în linii mari pe generalul de Gaulle despre problemele abordate cu Stalin la Moscova, șeful guvernului provizoriu francez i-a împărtășit că, în privința independenței Siriei și Libanului, „noi acționăm așa cum ați făcut-o voi în Irak și Egipt. Nu considerăm că influența noastră dominantă în Levant ar fi de natură să vă prejudicieze. Nu facem și nu vom face nimic împotriva voastră în Irak, în Palestina sau în Egipt. De altfel, noi am ajuns la acorduri în problemele orientale în 1904, apoi în 1916[2]. Pentru ce n-am putea face la fel și azi?" Churchill a răspuns că „marile imperii coloniale au, în mod firesc, multe concepții comune" și că „noi nu vom contesta o poziție analoagă celei pe care o ocupăm în Irak"[3].

Mesajul lui Churchill către Roosevelt nu pomenea însă nimic despre așa ceva. În schimb, făcea astfel de precizări: *„Am văzut declarații puse în circulație de presa franceză și alte cercuri despre tot felul de lucruri pe care noi le-am fi decis la Paris. Puteți fi sigur că discuțiile noastre asupra chestiunilor importante au avut loc numai pe o bază* ad referendum *către cele trei mari puteri și, desigur, în special către Dv., care aveți, de departe, cele mai mari forțe în Franța"*. Mesajul sugera, de asemenea, sprijin din partea premierului pe lîngă Casa Albă pentru echiparea cu material modern american a încă opt divizii franceze și alocarea unei zone franceze de ocupație în Germania (deși dezmințea o relatare a agenției britanice „Reuter" că și-ar fi dat asentimentul). Churchill a emis chiar propunerea pentru *„o întîlnire tripartită, dacă U.J. nu vine, sau una cvadripartită, dacă participă... Sper că nu veți considera că spunînd aceasta mi-am pus haine franțuzești"*.

Nu numai căutările lui Churchill de a opri slăbirea influenței britanice în lume, în urma răsturnărilor produse de dinamica războiului, sînt evidente în mesaj, dar și noile speranțe puse în de Gaulle. Tot la 16 noiembrie, el i-a scris lui Roosevelt: *„Am restabilit relații particulare prietenești cu de Gaulle, care este superior de cînd a pierdut o mare parte din complexul său de inferioritate"*[4].

„Ar fi mare păcat..."

După cum vedem, corespondența Roosevelt-Churchill conține numeroase mărturii inedite privind felul în care erau abordate problemele Franței în 1944, anul eliberării ei. Profesorul W.F. Kimball apreciază că nu numai „de Gaulle îl irita pe Roosevelt, ci se părea că președintele se opunea oricărui lider puternic în Franța care nu accepta conducerea anglo-americană". Încă la 7 februarie 1944, Roosevelt îi comunicase lui Churchill: *„Mai presus de orice, Franța este copilașul Dv. și va trebui alăptat și hrănit mult timp pînă să meargă singur. Mi-ar fi foarte dificil să menfin, pe orice durată, în Franța, forța mea militară sau de administrare"*. În mesajul din ultima zi din februarie, președintele anunța intenția ca generalul D.D. Eisenhower, *„în primele luni după ce pătrundem în Franța"*, să fie *„singurul răspunzător pentru menținerea legii, ordinii și unei justiții rezonabile"*. La 21 martie, președintele a comunicat, în copie, directiva șefilor Statului Major Combinat către generalul Eisenhower, *„în cazul ocupării teritoriului francez"*.

Esența acestui document de trei pagini era să se confere *„autoritatea supremă"* generalului american: *„în calitate de comandant aliat, veți avea ultimul cuvînt în ceea ce privește unde, cînd și cum se va exercita administrația civilă în Franța de către cetățenii francezi, avînd permanent în vedere că situația militară trebuie să domnească"*.

La Foreign Office aceste instrucțiuni au fost interpretate ca o blocare a asumării puterii de către de Gaulle, după debarcarea în Franța. La 12 aprilie, Churchill, evitînd să-l implice direct pe Roosevelt, a sugerat ca Departamentul de Stat și Foreign Office să revadă textul *„înainte de publicarea declarației"* [directivei]. Totodată premierul l-a informat pe președinte că i-a cerut ambasado

---

[1] În momentul respectiv, Georges Bidault (1899-1976) era ministru de externe al Franței (septembrie 1944-august 1948). În 1958, el a favorizat revenirea la putere ca prim-ministru a generalului de Gaulle, dar, ulterior, s-a opus violent politicii acestuia de reglementare a problemei algeriene, devenind unul dintre liderii O.A.S. (Organizația Armată Secretă). În 1963, pentru a nu fi închis pentru trădare, a fugit în Brazilia, de unde a revenit în 1968, cînd mandatul de arestare a fost retras.

[2] „Prețul" Antantei cordiale din 1904 (*Magazin istoric*, nr. 11, 12/1979) a fost o serie de acorduri privind delimitarea sferelor de influență (Siam, unele regiuni din Africa etc.), dar, mai ales, înțelegerea că în schimbul neîmpiedicării acțiunii britanice în Egipt, Franța primea asentimentul „să vegheze asupra liniștii" în Maroc. În 1916 a fost elaborată înțelegerea (*Acordul Sykes-Picot*) privind împărțirea posesiunilor Imperiului otoman din Asia între Franța, Marea Britanie și Rusia. Acordul stabilea „sferele de interese" franceză și britanică și teritoriile în care cele două state urmau să exercite administrarea directă. În schimbul acceptării acestor interese, Rusia primea unele teritorii limitrofe.

[3] Stenograma a fost publicată în memoriile generalului de Gaulle (*Mémoires de guerre*, vol. III, *Le Salut, 1944-1946*, Paris, 1959, pp. 357-358).

[4] În volumul de memorii apărut în 1953, Churchill a omis, citind această telegramă, referirea la „complexul de inferioritate" al lui de Gaulle.

Magazin istoric a prezentat un serial consacrat exclusiv relației speciale Churchill-de Gaulle (nr. 9-12/1984, 1,2/1985).

rului Duff Cooper[1] să-i spună lui de Gaulle *„că ar fi un lucru foarte bun și important să faceți o scurtă vizită președintelui și să stabiliți un contact personal"*. A doua zi, Roosevelt a răspuns: *„Ar fi plăcut să-l văd* [pe de Gaulle — *n.n.*] *dacă el o cere, dar nu-i voi trimite vreo invitație oficială sau neoficială"*. Totodată, a reafirmat dorința sa de a nu fi divulgate C.F.L.N. nici un fel de informații privind planurile debarcării în Franța. Churchill a revenit la 19 aprilie, cu întrebarea dacă *„să-l încurajeze"* pe de Gaulle să viziteze Washingtonul, dar, a doua zi, președintele a apreciat că *„problema trebuie pusă peste o lună"*.

La noi insistențe, Roosevelt a scris, la 23 aprilie: *„nu am obiecții ca* [de Gaulle] *să fie informat că o cerere a lui făcută pentru sfîrșitul lunii mai va primi o luare în considerare favorabilă, pe cît o vor permite condițiile de atunci"*. Perspectiva „Overlord" l-a făcut pe Churchill să transmită, la 12 mai: *„Pe măsură ce ora se apropie, simțim tot mai acut nevoia să avem o oarecare înțelegere cu Comitetul național francez"*[2].

După cîteva ore, la Londra a parvenit următorul mesaj: *„Nu am nimic împotrivă să-l invitați pe de Gaulle și pe alții din Comitetul francez, pentru a discuta asocierea Dv. la problemele militare sau politice; totuși, trebuie să considerați necesar, în interesul securității, să-l țineți pe de Gaulle în Regatul Unit pînă la efectuarea debarcării «Overlord»*.

După cîte înțeleg, generalul Eisenhower are acum autoritate deplină pentru a discuta cu Comitetul toate problemele la nivel militar. Nu doresc ca Eisenhower să fie implicat în relațiile cu Comitetul la nivel politic și nu sînt în măsură să recunosc vreun guvern al Franței, pînă cînd poporul francez nu va avea ocazia să-și aleagă liber un guvern. Roosevelt".

Din Alger au început să parvină, între timp, vești despre adoptarea de către C.F.L.N. a denumirii de „Guvern provizoriu al Republicii franceze"[3]. La 19 mai, Churchill era de părere să se ignore faptul, pînă va veni o *„informare oficială"*. În aceeași zi, Roosevelt i-a împărtășit lui Churchill că, în ce îl privește, nu va putea *„da înapoi"* de la nerecunoașterea C.F.L.N. și a lui de Gaulle, ca guvern provizoriu. După o săptămînă, premierul a atras atenția asupra necesității unei acomodări cu de Gaulle, deoarece *„vom fi în dificultate, dacă va exista părerea că a fost vărsat mai mult sînge britanic și american, deoarece nu am făcut în așa fel, încît spiritul național francez să acționeze cu noi"*[4].

Din nou cu promptitudinea ce caracteriza subiectul Franța, în aceeași zi de 27 mai, președintele a răspuns: *„Sînt complet de acord cu Dv. ca spiritul național francez să acționeze împreună cu noi la «Overlord», pentru a preveni pierderi inutile de vieți americane și britanice"*. Dar, încă o dată, președintele nu a fost de acord cu recunoașterea C.F.L.N. ca guvern provizoriu și a redus colaborarea cu acest organism la probleme strict militare.

„Am avut o primire minunată din partea a o jumătate de milion de francezi pe Champs-Elysées", îi scria Churchill lui Roosevelt, după vizita la Paris, din 10-11 noiembrie 1944

---

[1] Duff Cooper (1890-1954) a fost reprezentant britanic pe lîngă Comitetul francez de eliberare națională — C.F.L.N. — (1943-1944) și ambasador în Franța (1944-1947).

[2] Sediul C.F.L.N. era la Alger.

[3] Ordonanța în acest sens a fost adoptată la 26 mai și dată publicității la 2 iunie 1944.

[4] Acest punct de vedere coincidea cu al generalului Eisenhower: „de Gaulle reprezenta singura autoritate capabilă să unifice și să coordoneze activitatea grupărilor franceze, așa că nu aveam nimic de pierdut dacă-i acordam recunoașterea pe care o cerea".

La 1 iunie, premierul a atras iarăși atenția că totuși lui de Gaulle ar trebui *„să i se spună despre «Overlord» înainte de a începe"*. Chiar în ziua începerii „Overlord", 6 iunie, Roosevelt i-a împărtășit lui Churchill că *„i-a trimis vorbă lui de Gaulle, avînd în vedere speranța pe care a exprimat-o de*

a se întîlni cu mine aici că voi fi foarte bucuros dacă va veni la Washington, între 22 și 30 iunie sau între 6 și 14 iulie".

În aceeași seară, de Gaulle a acceptat să rostească o cuvîntare la postul de radio Londra adresată poporului francez, cu prilejul începerii debarcării pe teritoriul francez. Dar, cum l-a informat Churchill pe Roosevelt, la 7 iunie, liderul francez *„nu va discuta problema administrației civile în Franța numai cu noi și va trebui să fie prezent un reprezentant american cu depline puteri"*.

În absența unei acceptări — a subliniat premierul — nu va putea fi obținut sprijinul lui de Gaulle pentru o proclamație de introducere a unei monede speciale pentru necesitățile trupelor anglo-americane în teritoriile eliberate[1]. Churchill a scris iarăși că *„ar fi mare păcat dacă nu vă veți întîlni cu el. Nu văd de ce să am numai eu un asemenea noroc"*. După o săptămînă, la 14 iunie, premierul a anunțat că a autorizat pe de Gaulle să viziteze, în aceeași zi, sectorul britanic al debarcării din Franța: *„Nici o demonstrație* [de sprijin] *nu va fi permisă pe motiv militar*, [deoarece] *mulțimile pot atrage bombardamente. Nu va fine nici o cuvîntare acolo, dar la reîntoarcere ar putea face o declarație pe care avem puterea să o cenzurăm"*.

Ritmul galopant al dezamăgirilor

În cele din urmă, între 6 și 8 iulie, de Gaulle a avut discuții la Washington. La 10 iulie, președintele a ajuns la concluzia, trimisă lui Churchill în această formă: *„Sînt pregătit să accept Comitetul*[2] *ca o autoritate temporară* de facto *pentru administrația civilă în Franța, cu condiția ca două lucruri să fie clare: primul, o autoritate completă rezervată lui Eisenhower, pentru a face tot ceea ce simte necesar pentru conducerea eficace a operațiilor militare, și, al doilea, poporului francez i se va da posibilitatea să-și aleagă liber propriul guvern"*. În ce privește conținutul discuțiilor cu de Gaulle, președintele s-a limitat la o singură propoziție: *„Vizita a ieșit din scenă foarte bine"*.

Această formulare criptică, precum și relatările lui de Gaulle despre conținutul convorbirilor, în special referirile la dorința Statelor Unite privind o structură postbelică, în care marile puteri să stabilească „un sistem permanent de intervenție", ceea ce ar fi cerut un lanț de baze militare americane în coloniile britanice și franceze din Asia de sud și sud-est și în Africa de vest, l-au îngrijorat pe Churchill[3]. El a intenționat chiar să trimită Casei Albe o copie a relatării lui de Gaulle, pentru a obține o dezmințire. A renunțat însă, pentru a nu complica și mai mult problemele, și, la 13 iulie, s-a mulțumit să consemneze că *„sînt bucuros să aud că vizita lui de Gaulle s-a desfășurat foarte bine"* și să expună din nou cum să se procedeze pentru extinderea recunoașterii C.F.L.N. de la *de facto* la *de jure*.

Deși eliberarea Parisului, la 25 august, a avut un puternic răsunet, corespondența Roosevelt-Churchill nu s-a făcut ecoul evenimentului, „posibil — cum scrie profesorul W.F. Kimball —, fiindcă a fost prilejul revenirii triumfale a lui de Gaulle". Mai mult, cînd în timpul Conferinței de la Quebec (11-16 septembrie), ministrul de externe britanic a pus chestiunea recunoașterii formale a guvernului francez, președintele și premierul s-au lansat, după cum nota A. Eden, „într-o tiradă împotriva lui de Gaulle". În cele din urmă, recunoașterea oficială a guvernului provizoriu al Franței a survenit la 23 octombrie.

Dar vizita lui Churchill la Paris și propunerile cuprinse în mesajul din 16 noiembrie au stimulat animozitățile existente la Casa Albă. E drept, proiectul de răspuns, redactat chiar la 16 noiembrie, respingînd pe un ton dur solicitările, n-a fost trimis, fiind înlocuit în 18 noiembrie cu formulări mai blajine, dar păstrînd substanța: *„Nu mi se pare că guvernul provizoriu francez ar trebui să ia parte la viitoarea noastră conferință, o asemenea societate de dezbatere putînd încurca temele noastre esențiale. În trei* [Roosevelt-Churchill-Stalin — *n.n.*] *putem discuta problemele pe care le ridicați privind remiterea către Franța a unor părți ale*

---

[1] De Gaulle refuzase să sprijine o astfel de proclamație.

[2] Ignora, și atunci, că C.F.L.N. fusese înlocuit de guvernul provizoriu.

[3] În memoriile sale, generalul de Gaulle scrie că discuțiile de la Washington „i-au dovedit că, în problemele dintre state, logica și sentimentele nu cîntăresc prea greu în comparație cu realitățile puterii: că ceea ce contează este ceea ce ai apucat și știi să păstrezi; că Franța, pentru a-și regăsi locul său, nu trebuie să se bizuie decît pe ea însăși" (*Mémoires de guerre*, vol. II, *L'Unité, 1942-1944*. Paris, 1956, p. 240).

Germaniei, după prăbuşirea nazismului, şi celelalte probleme de ajutorare a făuririi unei Franţe puternice. Lăsînd la o parte chestiunea dacă sînt disponibile în Statele Unite nave şi material, nu am în prezent nici o autoritate de a echipa opt divizii armate franceze pentru perioada postbelică".

Dar acest scurt mesaj mai cuprindea două afirmaţii. În încheiere, Roosevelt scria: *„După cum ştiţi, desigur, după prăbuşirea Germaniei trebuie să aduc acasă trupele americane, pe cît de rapid o vor permite problemele de transport"*, iar la început informa: *„vă trimit o copie a mesajului pe care tocmai l-am trimis Unchiului Joe în legătură cu viitoarea noastră întîlnire"*.

Conţinutul acestui din urmă mesaj îi confirma, indirect, lui Churchill că o întîlnire cu preşedintele se amînă pentru sfîrşitul lui ianuarie sau începutul lui februarie. Premierul ştiind că nu este posibilă o nouă discuţie personală cu Roosevelt pentru a obţine sprijinul american pentru înţelegerile de la Conferinţa „Tolstoi" decît în legătură cu o întîlnire tripartită, s-a declarat, la 19 noiembrie, *„foarte mîhnit"*: *„mă tem că se distruge speranţa că veţi efectua acum vizita de mult promisă în Marea Britanie şi că noi doi ne vom putea întîlni aici în decembrie şi vom putea cere lui U.J. să-l trimită pe Molotov, care ar fi un locţiitor adecvat. Este o mare dezamăgire pentru mine că această speranţă este amînată la nesfîrşit... Observ că nu vreţi ca francezul să fie prezent. Mă gîndeam că ar putea veni spre sfîrşit* [întîlnirii], *avînd în vedere interesele lor vitale în aranjamentele privind menţinerea ordinii în Germania, ca şi în problemele afectînd frontierele pe Rin. Chiar dacă o întîlnire ar putea fi aranjată pentru sfîrşitul lui ianuarie, intervalul de două luni şi jumătate va fi un hiatus serios. De exemplu, sînt multe chestiuni importante de rezolvat: modul de a trata Germania şi viitorul organizaţiei mondiale, relaţiile cu Franţa, poziţia în Balcani, ca şi problema polonză, care nu trebuie lăsate să se pulverizeze"*. În ce priveşte reamintirea că trupele americane vor fi retrase după război şi neacceptarea echipării de noi divizii franceze, Churchill a scris că toate acestea îl alarmează.

Noi semnale îngrijorătoare parveneau, de acum, aproape cotidian, iar ritmul dezamăgirilor devenea galopant, premierul privind relaţiile anglo-americane cu pesimism sporit în noul an ce se apropia. ■

(Va urma)

Eugen PREDA

Traducerea documentelor:

Dan GHIBERNEA

Donaţii pentru B.C.U.

● „Mă numesc Maria Stroia, locuiesc în Galaţi şi sînt elevă la Liceul industrial nr. 2. Am recepţionat apelul Bibliotecii Centrale Universitare (B.C.U.), din Bucureşti, care este în mare parte distrusă şi trebuie refăcută, atît clădirea cît şi fondurile. Vreau să donez şi eu cîteva volume din biblioteca mea". ● „Sînt cetăţeanul Nicolae Petre, din Sibiu. Am luat cunoştinţă de apelul făcut de B.C.U. pentru donarea de cărţi în vederea refacerii fondurilor distruse de terorişti. Eu am o carte românească din 1820, rămasă moştenire de la părinţii mei, ţărani. O donez din toată inima". ● „Sînt mîhnită pînă în adîncul sufletului de ceea ce s-a întîmplat la B.C.U. Cuvintele sînt de prisos, ceea ce simte sufletul nu se poate aşterne pe hîrtie. Vă ofer şi eu din biblioteca mea cîteva cărţi. Elisabeta Sudor, din Iaşi" ● „M-a mişcat distrugerea B.C.U. şi, mai ales, a marilor valori culturale pe care le deţinea. Vă rog să-mi îngăduiţi să ofer, în numele familiei noastre, o mică donaţie, în vederea reînfiinţării B.C.U. Vi le oferim din inimă. Un cetăţean din Călăraşi, care doreşte să rămînă anonim". ● „Cu deosebită durere am recepţionat ravagiile suferite de B.C.U. şi imediat am hotărît să dau o mînă de ajutor la refacerea ei. Am domiciliul la Oradea şi evenimentele revoluţionare m-au prins la Predeal, unde sînt internată într-un sanatoriu. Vă rog să-mi aprobaţi ca, după externarea mea, să lucrez la B.C.U. o perioadă de timp, în contul concediului meu de odihnă pe anul 1990. Szakáts Mara, Biblioteca judeţeană Bihor".

Am reprodus cîteva fragmente din scrisorile sosite pe adresa B.C.U., imediat după ce întreaga ţară a luat cunoştinţă, cu durere şi indignare, de uriaşele pierderi suferite de această instituţie de cultură în urma devastării ei de către bandele de terorişti. Oameni de bine din ţară şi din străinătate, instituţii de la noi şi de peste hotare, au răspuns apelurilor lansate la radio, televiziune, în presă (inclusiv în paginile revistei noastre) de a contribui prin donaţii de cărţi, manuscrise, fotografii, alte documente la refacerea fondurilor B.C.U.

Au şi intrat în colecţiile Bibliotecii numeroase volume ale scriitorilor români şi străini, ediţii ale marilor noştri istorici, dicţionare şi enciclopedii, donate cu dorinţa firească a iubitorilor de cultură ca, în cel mai scurt timp, Biblioteca să-şi refacă fondurile, renăscînd din cenuşa în care o transformaseră teroriştii.

Prezentăm cîteva dintre raritătile bibliografice intrate în fondurile B.C.U. pînă la ora cînd închidem acest număr: Sanctus Ambrosius, Opera omnia (Basel, 1527), Sanctus Cyrillus Alexandriae (Basel, 1528), Sanctus Gregorius (Basel, 1564), Noul Testament de la Bălgrad (1648), J. Cluver, Epitomes historiarum (1656), Cheia înţelesului (1678), Biblia (Bucureşti, 1688), D. Cantemir, Divanul, (Iaşi, 1698), Radu Tempea, Gramatică românească (Sibiu, 1797), Encyclopaedia Britannica (29 vol., 1881-1902), M. Eminescu, Poezii (ediţia princeps), N. Iorga, Războiul nostru în note zilnice, Vestitorul românesc (mai, 1848), Convorbiri literare (1914, 1915) precum şi colecţia Magazin istoric, 1986-1989.

Cîţiva dintre donatori: Centrul de inginerie tehnologică şi proiectare pentru industria electrotehnică, din Bucureşti, precum şi prof. Virgil Cândea, Sorin Olteanu, Eugen Vrabie, pictor Spiru Vergulescu, Sergiu Ranta, Ecaterina Stoica, Nicolae Moise, Maria Ana Sanda, Florin Filip, M. Cerez, Valerian Doniza, Cantemir Moşoiu, cetăţeni din capitală şi din alte localităţi ale ţării.

P.S. Gherasim Cristea, episcop al Rîmnicului şi Argeşului, a donat seria tipăriturilor vechi româneşti din sec. XVII-XIX, iar d-na Voichiţa Ivaşcu, din Paris — cărţi din biblioteca regretatului critic şi istoric literar prof. George Ivaşcu, între care ediţii princeps şi volume cu autografe de la principalii scriitori români din prima jumătate a veacului nostru.

Şi donaţiile continuă să sosească zilnic pe adresa Bibliotecii.

Reamintim cititorilor noştri care doresc să contribuie la refacerea fondurilor B.C.U. cu donaţii de cărţi, publicaţii, manuale şi cursuri universitare, cu orice alte materiale documentare, adresa la care pot fi trimise ofertele: Biblioteca Centrală Universitară, Bucureşti, str. Transilvaniei nr. 6, sector 1, telefoane: 15.12.73., 16.27.73.

SECRETELE CRIMELOR LUI STALIN

Revista sovietică Ogoniok **publică în numerele sale din noiembrie-decembrie 1989 ample extrase din cartea** Istoria secretă a crimelor lui Stalin[1]. **În cuvîntul său, celebrul scriitor rus Anatoli Rîbakov (autorul romanului istoric** Copiii din Arbat) **introduce pe cititor în istoria cărții și a autorului ei. Iată cum prezintă scriitorul sovietic cartea, din care reproducem cîteva fragmente (cu subtitlurile redacției** Magazin istoric): **„Între numeroasele lucrări consacrate perioadei staliniste, aceasta este o carte unică.**

Nu conține nici amintirile unui deținut politic, nici ale unui exilat sau ale unei victime a represiunii, nu este nici un roman sau o nuvelă ce încearcă să reconstituie tabloul veridic al acelor ani, pe baza unor fapte, nu este nici un document oficial ce reabilitează oameni condamnați pe nedrept.

Cartea lui Aleksandr Orlov reprezintă mărturia unui fost general din Comisariatul poporului pentru afaceri interne (N.K.V.D.), care aproape 20 de ani a ocupat înalte funcții în organele de securitate. La 12 iulie 1938, aflîndu-se în Spania, a dispărut și a ajuns ulterior în S.U.A., unde a relatat în cartea sa despre cumplitul mecanism de represiune stalinist, despre evenimentele la care fusese el însuși participant și martor ocular, a prezentat dinăuntru mașina stalinistă inumană de distrugere.

Istoria secretă a crimelor lui Stalin **a fost pentru prima oară publicată în limba engleză, în S.U.A., în revista** Life **în anul 1953, imediat după moartea lui Stalin.**

Această carte este cutremurătoare nu numai prin demascările înspăimîntătoarelor ticăloșii staliniste. Însăși soarta autorului este asemănătoare celui mai bun roman polițist.

Lucrarea lui Orlov, apărută ulterior în editura americană «Vremea și noi», cu o entuziastă prefață a editorului, este larg cunoscută în Occident. Faptele relatate în ea au atras atenția atît multor sovietologi occidentali, cît și autorilor sovietici ce se ocupă de perioada stalinistă. Această carte este depoziția unui martor, în ea sînt expuse fapte istorice, iar faptele istorice nu aparțin celui care le comunică, ci istoriei înseși. Orice cercetător se poate baza pe aceste fapte (dacă le consideră autentice)!"

Anatoli Rîbakov avertizează că atît cititorii cărții, cît și cercetătorii trebuie însă să aibă în vedere că Orlov a lucrat în organele securității 20 de ani și că el nu spune nimic despre propriul său rol în aceste organe, că el a avut relații strînse cu mulți înalți demnitari ai N.K.V.D.-ului, ai statului și partidului sovietic, că el a absentat un timp din U.R.S.S. și unele evenimente descrise le cunoaște doar din relatările colegilor săi, în sfîrșit că lucrarea lui a apărut cu aproape 40 de ani în urmă, timp în care despre crimele lui Stalin s-a acumulat un uriaș material documentar. „Și totuși, conchide Rîbakov, aspectele valoroase ale cărții lui Orlov îi depășesc minusurile. În ciuda caracterului discutabil al unor fapte, cartea creează în totalitatea ei un tablou veridic al acelei vremi îngrozitoare, redă atmosfera monstruoaselor mîrșăvii ale lui Stalin și, ceea ce poate fi cel mai important lucru, adevăratul rol al lui Stalin personal, cel care a condus cu propria-i mînă depozițiile nefericiților acuzați, obligîndu-i la recunoașterea unor sălbatice inepții, și a indicat personal cum să fie torturați și chinuiți oamenii. Fie ca aceste rînduri să fie citite de cei care pînă astăzi afirmă că nu Stalin a făcut toate acestea, ci că ele «se făceau, în numele său»".

Astăzi rîndul lui Kirov, mîine...

La 1 decembrie 1934 tînărul comunist Leonid Nikolaev a intrat în Smolnîi și cu un foc de revolver l-a ucis pe loc pe membrul Biroului politic Serghei Mironovici Kirov, conducătorul organizației de partid Leningrad. Asasinul a fost prins la locul crimei. Imediat, din Moscova a pornit spre Leningrad o comisie specială condusă de Stalin, pentru a cerceta împrejurările asasinatului.

Amănuntele acestei crime nu au fost date publicității. Cine era Nikolaev? Cum reușise el să pătrundă în Smolnîi, clădire atît de bine păzită? Cum izbutise să se apropie atît de mult de Kirov? Ce motive îl determinaseră să facă acest act disperat? Erau de ordin politic sau personal?

Toate împrejurările crimei au rămas învăluite într-o taină desăvîrșită.

În prima declarație a guvernului s-a anunțat că uciga-

---

[1] Pînă la 22 decembrie 1989 revistei *Magazin istoric*, ca și întregii prese din țara noastră, i-a fost *cu desăvîrșire* interzis de către cei doi dictatori să publice articole, studii sau evocări traduse din presa sau lucrările sovietice de istorie, scrise în spiritul schimbărilor care au loc în U.R.S.S., începînd din anul 1985. Scopul interdicției era de a nu denunța cultul lui Stalin și crimele stalinismului, a căror asemănare cu practicile ceaușismului fiind izbitoare, puteau edifica pe cititori asupra anumitor practici ale regimului politic din România postbelică. Cu toate acestea, prin numeroase mici strategii de inducere în eroare, am publicat cîteva articole consacrate diplomaților M.M. Litvinov și A. Kollontai, cît și primelor luni de război din anul 1941, în relatarea lui A.I. Mikoian, articole care atingeau aceste subiecte decretate tabu.

sul lui Kirov este unul dintre teroriștii albgardiști care pătrund, chipurile, în Uniunea Sovietică din Finlanda, Letonia și Polonia. Cîteva zile mai tîrziu, cotidianele sovietice au comunicat că organele N.K.V.D-ului au prins și împușcat 104 teroriști albgardiști. Ziarele au declanșat o campanie vehementă împotriva organizațiilor albgardiste „ascunse în Occident" (în primul rînd, Uniunea rusească a întregii armate), care, pasă-mi-te, „nu întîia oară își trimiteau emisarii în Uniunea Sovietică, cu scopul săvîrșirii unor acte teroriste".

Totuși, în a 16-a zi de la asasinat (ca la un semnal făcut cu bagheta magică), tabloul s-a modificat integral. O nouă versiune, publicată de ziarele sovietice, deplasa răspunderea pentru asasinarea lui Kirov asupra opoziției troțkist-zinovieviste. Chiar în aceeași zi, ca la comandă, cotidianele au început o campanie crîncenă împotriva liderilor acestei opoziții, ce aparținea trecutului. Kamenev și mulți alți foști din opoziție au fost arestați. Unele cotidiane străine au lansat zvonul că Zinoviev și Kamenev ar fi fost executați. Autoritățile sovietice au socotit necesar să dezmintă aceste zvonuri și, la 22 decembrie, a urmat un comunicat TASS: „dată fiind insuficiența probelor, cazul Zinoviev și Kamenev va fi analizat nu de un tribunal, ci de o comisie specială de pe lîngă N.K.V.D."

Astfel, în numai două săptămîni, guvernul sovietic a publicat două versiuni total contrare privind asasinarea lui Kirov.

În acele zile nu eram în Uniunea Sovietică, de aceea pot judeca toate cele întîmplate numai după comunicatele oficiale, apărute în ziarele din Moscova. Dar încă de la început am fost sigur că treaba nu era curată: nu m-a convins nici prima versiune a Kremlinului (albgardistă), nici versiunea de acuzare a lui Zinoviev și Kamenev.

La 23 ianuarie 1935, la aproape o lună după împușcarea lui Nikolaev (în 28 decembrie), s-a anunțat în ziare că șeful Direcției din Leningrad a N.K.V.D.-ului, Filipp Medved, locțiitorul său, Zaporojeț, și alți zece n.k.v.d.-iști au fost condamnați la privare de libertate, în cadrul unei ședințe închise a Tribunalului suprem, sub învinuirea că, „dispunînd de știri despre asasinarea iminentă a lui S.M. Kirov, ...nu au luat măsurile necesare pentru zădărnicirea atentatului".

Sentința m-a nedumerit prin blîndețea ei neobișnuită. Numai unul dintre acuzați a fost condamnat la zece ani închisoare; toți ceilalți, inclusiv Medved și locțiitorul său Zaporojeț, au primit între doi și trei ani. Ceea ce apărea cu atît mai ciudat, cu cît uciderea lui Kirov ar fi trebuit considerată de Stalin ca o amenințare nu numai la adresa politicii sale, ci și a lui personal: astăzi N.K.V.D.-ul îl curățase pe Kirov, mîine putea să-l curețe pe el. Oricine îl cunoștea pe Stalin nu avea nici o îndoială că el va ordona să fie împușcat comisarul poporului pentru afaceri interne Iagoda și va cere executarea tuturor celor care purtaseră răspunderea pentru securitatea lui Kirov. Ar fi trebuit să procedeze așa, fie numai și pentru avertizarea altor n.k.v.d.-iști, ca ei să nu uite niciodată că răspund cu capul pentru moartea șefilor lor.

Temniță cu „Cadillac" la scară

Dar cel mai ciudat mi s-a părut că, imediat ce a fost informat despre uciderea lui Kirov, Stalin a hotărît să plece personal la Leningrad. Știam foarte bine ce grijă purta el propriei sale persoane, de aceea călătoria lui la Leningrad, în împrejurări atît de tulburi, părea de domeniul fanteziei.

Prudența ieșită din comun a lui Stalin și teama lui permanentă pentru propria-i viață sînt foarte bine ilustrate de cîteva exemple. Se știe că în timpul ceremoniilor oficiale din Piața Roșie, Stalin apărea la Mausoleu păzit de unități militare de elită și de o masă de soldați din corpul de gardă al N.K.V.D-ului. În plus, sub tunică, purta întotdeauna o masivă vestă antiglonț, comandată special în Germania.

Ca să se asigure în timpul deselor deplasări spre reședința din afara orașului, Stalin cerea N.K.V.D.-ului să evacueze trei sferturi din locuitorii străzilor pe care trecea, iar camerele eliberate să fie puse la dispoziția colaboratorilor N.K.V.D.-ului. Cei 35 km ai traseului lui Stalin de la Kremlin pînă la vila sa din afara orașului erau păziți zi și noapte de colaboratori ai „organelor", care făceau de serviciu în trei schimburi, fiecare avînd 1 200 oameni.

Stalin nu risca să se deplaseze nepăzit nici pe teritoriul Kremlinului. Cînd ieșea din apartamentele lui și se îndrepta, de pildă, spre micul palat al Kremlinului, agenții izgoneau pe toți cei ce îi apăreau în cale, indiferent de funcțiile și gradele lor.

Mergînd anual la Soci, la odihnă, Stalin dispunea să-i fie pregătite simultan la Moscova trenul personal, iar la Gorki o motonavă. Uneori prefera să plece direct din Moscova și atunci folosea trenul, alteori, cobora pe Volga pînă la Stalingrad și abia de acolo lua un tren, tot special, care îl ducea la Soci. Nimeni nu știa dinainte ce variantă va alege Stalin în cazul respectiv, nici ziua cînd pornea la drum. Trenul și motonava speciale stăteau cîteva zile gata pregătite, dar numai în ultimele ore înainte de plecare el comunica unor persoane de încredere pentru ce variantă a optat.

În fața trenului său blindat și în urma lui se aflau alte două trenuri, pline cu agenți de pază. Trenul lui Stalin era înzestrat pentru un asediu de două săptămîni. În caz de alarmă, ferestrele se închideau automat cu obloane blindate.

Autodeclarîndu-se conducător al clasei muncitoare, Stalin n-a călcat, în timpul său de lucru, în nici o uzină, temîndu-se să se întîlnească față în față cu muncitorii.

Se mai pot aduce și multe alte exemple ale prudenței — ca să-i spunem numai așa — lui Stalin. Iată de ce nu mi-a venit deloc să cred că a riscat el să plece la Leningrad, unde acționa o organizație teroristă periculoasă și unde organele

N.K.V.D.-ului nu reuşiseră să-l păzească pe Kirov. Simplul fapt al călătoriei lui Stalin te ducea la gîndul că uciderea lui Kirov reprezenta o acţiune executată de o singură mînă şi că versiunea despre organizaţia teroristă descoperită nu era decît o fabulaţie.

Secretul morţii lui Kirov mi l-am dezlegat la întoarcerea în Uniunea Sovietică, la sfîrşitul anului 1935. Sosit la Leningrad, din Finlanda, am trecut pe la sediul N.K.V.D.-ului ca să iau legătura cu Moscova, printr-un telefon special, şi să-mi rezerv o cuşetă într-un expres de noapte ce mergea spre Capitală. Acolo l-am întîlnit pe un şef din Direcţia din Leningrad a N.K.V.D.-ului, cu care lucrasem în armata roşie în războiul civil. M-am lămurit atunci că fostul şef al Direcţiei din Leningrad a N.K.V.D.-ului, Medved, şi locţiitorul său, Zaporojeţ, condamnaţi la temniţă, în „cazul Kirov" n-au stat nici o zi în ea. Din dispoziţia lui Stalin, au fost numiţi în posturi de conducere la trustul „Lenzoloto", care administra cele mai bogate mine de aur din Siberia. „Lui Medved i s-a permis să-şi ia cu el noul lui «Cadillac»". Şi a mai adăugat prietenul meu că soţia lui Medved, o femeie capricioasă, fusese deja de trei ori la el în Siberia, de fiecare dată cu intenţia să rămînă acolo cu soţul ei, dar de fiecare dată întorcîndu-se la Leningrad. Ca şi înainte, în călătorii i se rezerva un compartiment singură la clasa I şi serviciu complet.

Prietenul meu mi-a povestit despre panica ce cuprinsese Leningradul la auzul veştii despre uciderea lui Kirov şi vizita lui Stalin. În cercetarea acestui caz el îl ajuta pe şeful Direcţiei economice a N.K.V.D.-ului, Mironov, şi pe locţiitorul comisarului poporului pentru afaceri interne, Agranov.

Înainte să se întoarcă la Moscova, Stalin l-a desemnat pe Mironov provizoriu, pentru lunile imediat următoare, să conducă Direcţia din Leningrad a N.K.V.D.-ului; el devenea de fapt dictatorul Leningradului. L-am întrebat pe prietenul meu cum a reuşit Nikolaev să pătrundă în Smolnîi, care era atît de bine păzit. „Tocmai de aceea au fost îndepărtaţi Medved şi Zaporojeţ, mi-a răspuns el. Mai mult chiar, cu cîteva zile înainte de asasinat, Nikolaev a mai încercat o dată să se strecoare în Smolnîi şi a fost reţinut. Dacă s-ar fi luat atunci măsurile necesare, Kirov ar fi trăit şi astăzi". Mi s-a părut, la un moment dat, că discuţia noastră se opreşte la suprafaţa lucrurilor, că prietenul meu nu vrea să-mi povestească nimic concret despre asasinat. M-am ridicat, să mă retrag. Atunci el a mormăit în barbă: „Treaba este atît de primejdioasă că, pentru securitatea ta personală, e bine să ştii cît mai puţin despre ea". Aluzia prietenului meu a fost mai preţioasă decît toate informaţiile, de altfel, destul de sărace, pe care le aflasem de la el. Această aluzie nu numai că mi-a întărit bănuiala că ambele versiuni oficiale erau false, dar m-a şi condus spre locul unde duceau, probabil, firele complotului. Pe vremea aceea numai un singur om din U.R.S.S. se autosituase în afara criticii. La nimeni altcineva nu se puteau referi cuvintele „pentru securitatea ta personală, e bine să ştii cît mai puţine despre ea".

La Moscova aveam să aflu substratul „cazului Kirov" mai repede decît bănuisem.

Cum s-a întîmplat? În primăvara şi vara anului 1934, Kirov a început să aibă conflicte cu alţi membri ai Biroului politic. Sinceritatea lui îi crea probleme.

Aplauze de două şi de zece minute

Treptat, relaţiile lui Kirov cu Biroul politic au atins o fază de criză; el a început să meargă tot mai rar la Moscova. Pe membrii Biroului politic şi pe Stalin personal îi zădărea în special popularitatea crescîndă a lui Kirov. Nici unul dintre ei, inclusiv Stalin, nu era un orator priceput. Cuvîntările lor publice erau anoste. Kirov, dimpotrivă, excela prin alocuţiuni strălucitoare, ştia cum să-şi apropie masele. Era singurul membru al Biroului politic care nu se temea să meargă în uzine şi să vorbească muncitorilor. El însuşi pe vremuri muncitor, asculta atent cererile lor şi, atît cît putea, se străduia să-i ajute. Mulţi activişti de partid şi din industrie, de rang înalt, lucrînd în diferite oraşe, au încercat să obţină transferul la Leningrad; a început să circule zvonul că Kirov încuraja iniţiativa subordonaţilor şi că îi promova pe cei ce vroiau şi ştiau să muncească. Autoritatea lui la Leningrad era incontestabilă. Pentru directorii întreprinderilor leningrădene comisarii poporului din Moscova însemnau mai puţin decît Kirov.

Marea popularitate a lui Kirov a crescut şi mai mult după congresul XVII al partidului, care a avut loc la începutul anului 1934. Pentru congres totul fusese fixat şi stabilit din timp, chiar şi entuziasmul cu care delegaţii trebuiau să-i salute pe conducători. Cînd apărea la tribună, fiecare membru al Biroului politic avea rezervate două minute de aplauze. Stalin trebuia aplaudat zece minute. Apariţia lui Kirov în prezidiul congresului a declanşat o furtună de ovaţii. Delegaţia din Leningrad l-a întîmpinat cu atîta entuziasm, încît întregul congres s-a molipsit de la ea. Kirov a fost primit cu ovaţii îndelungi, la care nici măcar nu visa un alt membru al Biroului politic. Pe culoarele congresului s-a spus în şoaptă că lui Kirov i s-a arătat un respect rezervat numai unui singur om: Stalin.

Enervat de independenţa afişată de Kirov, Stalin a hotărît să-l ia de la Leningrad. Acestuia i s-a comunicat că îl aşteaptă sarcini într-o funcţie de răspundere la Moscova, în Biroul organizatoric al C.C.

Dar Kirov nu s-a grăbit să meargă la Moscova. A tot amînat lună de lună, motivînd că are de încheiat treburi importante la Leningrad, treburi pe care apucase să le înceapă. În plus, venea tot mai rar la şedinţele Biroului politic, ceea ce avea deja iz de provocare.

Stalin putea, bineînţeles, să-l reţină pe Kirov la Moscova, într-una din călătoriile lui, şi să-l împiedice să se întoarcă la Leningrad. Dar asta ar fi însemnat conflict deschis, după

care ar fi fost extrem de greu să-i mai dea lui Kirov vreo funcție în C.C. În plus, nu era chiar așa ușor să-l rețiî pe Kirov la Moscova împotriva voinței lui — atunci cum, arestat? În 1934 asemenea acte față de un membru al Biroului politic nu erau deloc de dorit. Pe de altă parte, îndepărtarea unui membru al Biroului politic impunea o procedură complicată.

Dacă s-ar fi recurs la această soluție, ar fi trebuit, pentru început, să se fabrice o acuzare împotriva lui Kirov privind fie o erezie antileninistă, fie o abatere de la linia generală a partidului, apoi să fie concentrată asupra sa o campanie de critică, ce urma să cuprindă toate organizațiile de partid. În cazul dat, un asemenea procedeu nu putea fi acceptat de Stalin. După ce învinsese opoziția Trotki și Zinoviev, Stalin scrisese de multe ori și făcuse declarații în sensul că purificat de erezie, partidul s-a întărit, a devenit „unit, o forță de monolit ca niciînd altă dată". O campanie pornită împotriva lui Kirov ar fi generat, evident, zvonuri despre o nouă sciziune în partid și despre neînțelegeri în Biroul politic. Ceea ce ar fi dus la îndoieli și peste granițăprivind stabilitatea regimului, or, el în nici un caz nu vroia așa ceva.

Stalin a ajuns la concluzia că problema complexă ce îi stătea în față nu putea fi rezolvată decît pe o singură cale. Kirov trebuia îndepărtat, vina pentru uciderea lui urmînd să cadă asupra foștilor lideri ai opoziției. În acest fel, împușca doi iepuri dintr-o dată. Lichidîndu-l pe Kirov, scăpa și de tovarășii apropiați ai lui Lenin, care, oricît îi ponegrise Stalin, continuau să rămînă în ochii membrilor de partid de rînd ca simbol al bolșevismului. Stalin și-a spus că dacă va reuși să demonstreze că Zinoviev, Kamenev și alți lideri ai opoziției au vărsat sîngele lui Kirov, „fiul credincios al partidului nostru", membru al Biroului politic, el avea tot dreptul să ceară sînge pentru sînge.

A sosit și ziua decisivă. Avînd asupra sa un permis special, Nikolaev a trecut de prima gardă de la Smolnîi. A doua l-a oprit, l-a controlat și i-a găsit revolverul. Numai pentru arma de foc ce o avea asupră-i, fără permisiune specială, ar fi primit trei ani de temniță. Dar peste o oră și jumătate-două, răufăcătorului i s-a înapoiat revolverul, permisul de intrare și i s-a spus să părăsească clădirea. Uluit și el de cele întîmplate, Nikolaev a alergat la „prietenul" său [care nu era altul decît un lucrător al Direcției din Leningrad a N.K.V.D.-ului] și i-a povestit totul într-un suflet. Zaporojeț a înțeles că nu făcuse tot ce trebuia pentru ca Nikolaev să ajungă la Kirov. Or, Moscova aștepta deja vestea despre atentat.

„Prietenul" a început să-l convingă pe Nikolaev să încerce a doua oară. De data asta seara.

La 1 decembrie 1934, cu aceeași servietă în mînă, Nikolaev și-a făcut din nou apariția la Smolnîi. Un consilier personal al lui Kirov, Borisov, l-a condus, pe baza permisului pe care i-l arătase, în anticamera sălii unde se adunase biroul comitetului regional. Ședința se desfășura sub președinția lui Kirov. Nikolaev a așteptat răbdător. Intrînd în sală, Borisov i-a comunicat lui Kirov că este chemat la telefonul direct cu Kremlinul. Un minut mai tîrziu Kirov s-a ridicat și a ieșit din sala de ședințe, închizînd ușa în urma sa. În acel moment, s-a auzit o împușcătură. Participanții la ședință s-au năpustit la ușă, dar n-au reușit să o deschidă imediat, din cauza picioarelor lui Kirov, care o blocaseră. Kirov fusese ucis pe loc. Alături de el se afla corpul unui necunoscut: Nikolaev, care își pierduse cunoștința. Lîngă el — revolverul și servieta. În afara lor, pe coridor nu se mai afla țipenie de om. Membrii Biroului au fost uluiți că lipsea pînă și omul de pază al lui Kirov. Peste cîteva clipe au apărut colaboratorii N.K.V.D.-ului, sosiți să-l aresteze pe Nikolaev.

Stalin și Iagoda au fost imediat înștiințați despre moartea lui Kirov.

După un timp, Iagoda l-a sunat pe Medved, șeful Direcției din Leningrad a N.K.V.D.-ului, și i-a spus că pornește spre Leningrad, împreună cu Stalin. Zaporojeț își încheiase misiunea primită, dar rolul său nu se terminase. În Direcția din Leningrad, nimeni, în afara lui, nu știa că din ordinul „stăpînului" actul terorist contra lui Kirov trebuia să ducă, în final, la condamnarea lui Zinoviev și Kamenev. Așa că, imediat ce sosea Stalin, trebuia să i se pună sub ochi mărturisirea lui Nikolaev că l-a ucis pe Kirov, din ordinul direct al lui Zinoviev și Kamenev.

Zaporojeț și-a mobilizat toate energiile pentru a-i smulge lui Nikolaev această declarație, înainte să sosească Stalin. De la același „prieten" fidel, Zaporojeț a aflat că Nikolaev își iubește mult soția și copiii. Deci dacă refuză, îl va amenința că vor avea și ei de suferit. Ceea ce era suficient ca Nikolaev să semneze orice declarație.

Sărutul lui Iuda

S-a mai ivit o mică neconcordanță. Zaporojeț îi fusese prezentat o dată lui Nikolaev, de către „prietenul" său, ca „muncitor, ca și tine". Dacă l-ar fi recunoscut acum ca locțiitor al șefului N.K.V.D.-ului din Leningrad, lui Nikolaev i-ar fi fost clar că „prietenul" său este provocator n.k.v.d.-ist. Ar fi putut pune în relație unele fapte, verigi ale complotului... Pe de altă parte, Zaporojeț nu vroia să se retragă din anchetă, pentru că ar fi pălit în ochii lui Stalin. Și atunci, a hotărît să treacă peste faptul că l-a întîlnit o dată, întîmplător, pe Nikolaev. Cu atît mai mult că acum purta uniformă de n.k.v.d.-ist.

Imediat ce a intrat în cabinetul acestuia însă, Nikolaev l-a recunoscut. A înțeles, în acea clipă, că a fost victima unei provocări politice. Zaporojeț se încelase. În fața lui se afla un fanatic încăpățînat, nu un biet euroastenic, cum socotise el.

Discuția s-a încheiat chiar cu o scenă tragicomică. Din cabinet s-a auzit un strigăt, ușa s-a deschis brusc și Zaporojeț a ieșit val-vîrtej, urmat de Nikolaev cu un scaun ridicat

deasupra capului. Apoi Nikolaev a fost dus din nou în celula sa. Acolo, multă vreme s-a auzit cum se dădea cu capul de pereți. Vroia să-și pună capăt zilelor. A doua zi a fost mutat într-o cameră cu pereții capitonați.

Apariția lui Stalin la Leningrad a constituit un adevărat eveniment. I s-a rezervat un etaj întreg la Smolnîi și zece camere în sediul N.K.V.D.-ului, camere total izolate. De cum a sosit, Stalin a trecut la treabă. Primul l-a chemat pe Medved, șeful Direcției din Leningrad a N.K.V.D.-ului. Evident, era o convocare formală. Știa prea bine că Medved nu cunoștea decît faptele gol-goluțe despre moartea lui Kirov. A urmat Zaporojeț. Cu acesta Stalin a stat de vorbă între patru ochi peste o oră, după care a ordonat să-i fie adus Nikolaev.

Discuția cu el s-a desfășurat în prezența lui Iagoda, comisarul poporului pentru afaceri interne, Mironov, șeful Direcției economice a N.K.V.D.-ului, și a gardianului. Nikolaev s-a oprit în prag. Era legat la cap. Stalin i-a făcut semn să se apropie și, privindu-l fix, i s-a adresat aproape blînd:

— De ce ai omorît un om atît de bun?

Dacă nu mi-ar fi relatat Mironov scena asta, n-aș fi crezut pentru nimic în lume că Stalin i-a pus astfel întrebarea, pentru că nu era maniera lui obișnuită de a discuta cu cineva.

— N-am tras în el, ci în partid! i-a răspuns ritos Nikolaev!

Nici urmă de tremur în glas în fața lui Stalin.

— Dar revolverul de unde l-ai luat? a continuat Stalin.

— De ce mă întrebați pe mine? întrebați-l pe Zaporojeț.

Stalin s-a înverzit la față de răutate. „Luați-l!" — a mormăit. Din ușă Nikolaev s-a întors către Stalin, a vrut să-i mai spună ceva, dar gardianul l-a scos repede.

Cum s-a închis ușa, Stalin, s-a uitat pieziș la Mironov, apoi i-a strecurat printre dinți lui Iagoda: „Dobitocule!" Fără să mai ceară permisiunea, Mironov s-a îndreptat spre ușă. Cîteva minute mai tîrziu, Iagoda a ieșit să-l cheme pe Zaporojeț. Acesta a rămas singur cu Stalin cam un sfert de oră. A ieșit de acolo fără să ridice ochii la Mironov, care se afla încă în anticameră.

Afacerea Nikolaev s-a soldat cu un eșec.

Bineînțeles că Stalin a avut grijă să acopere munca făcută cu toporul de Zaporojeț. Înainte de toate, a ordonat să fie lichidat „prietenul". Apoi i-a chemat pe locțiitorii lui Kirov, să vadă dacă nu cumva știau mai multe despre moartea șefului lor. Dar aceștia erau oameni verificați. Știau că era periculos să dovedești prea multă perspicacitate și înțelegere a unor fapte. De la ei Stalin nu a reținut decît un amănunt: că, ieșind în coridor, nu l-au văzut nicăieri pe paznicul personal al lui Kirov și că Borisov, care numai ce îl chemase pe Kirov, nu se afla în apropiere. Apoi nu-l mai văzuse nimeni...

De fapt, dispariția misterioasă a lui Borisov nu avea nimic supranatural în ea: îl arestase Zaporojeț, pentru că știa ceva-ceva despre rolul N.K.V.D.-ului în organizarea atentatului și, în plus, era cunoscut pentru fidelitatea lui față de Kirov.

Stalin știa că Borisov este arestat. A cerut să îi fie adus. A urmat o discuție scurtă, după care, din ordinul lui Stalin, Borisov, în cel mai desăvîrșit secret, a fost lichidat. Stalin s-a descotorosit deci de doi martori.

Trenul lui Stalin a tansportat cadavrul lui Kirov la Moscova. Ceremonia de adio a avut loc în Sala coloanelor din Casa Sindicatelor. Ziarele au informat că Stalin, făcînd de gardă la sicriul celui decedat, a avut un asemenea acces de durere și de dragoste față de prietenul și tovarășul de luptă ucis, încît s-a apropiat de el și l-a sărutat. Ca fost elev la seminarul de popi, imposibil să nu fi recunoscut în sinea lui, în acel moment, că sărutul lui semăna cu sărutul lui Iuda pe chipul lui Cristos. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

BENJAMIN FRANKLIN

(Urmare din p. 26)

spre a-și dota limba cu morala practică a liberatorului Americei, ieșit din condiția uvrierilor [muncitorilor] *tipografi... La uvrierii, dar, tipografi ne adresăm cu operele lui Franklin ce a ieșit din rangurile* [rîndurile] *lor. Lor le aducem aminte că un uvrier tipograf a eliberat America și că pînă a ne libera de tirani, cată mai întîi a ne libera de viițiuri; căci numai popolul moral e un popol liber. Voi, uvrierilor, sunteți fiii neaverii și nu vă puteți înălța decît prin morală. Morala voastră, ca a lui Franklin, se va răspîndi peste toată Nația... Îmi place că vrînd a vorbi de Franklin îmi veniți voi îndată în minte..."*

Pînă către sfîrșitul sec. XIX, lucrări ale apreciatului autor american, grupate sub titlul *Știința bătrînului Richard*, au apărut în mai multe rînduri: la Iași (1864), București (1869), Tulcea (ediție în limba greacă, în 1888) și Botoșani (1890), fiind îngrijite de arhimandritul Varahil Latesiu, P.S. Aurelian, publicistul A.P. Mihailidis și avocatul Ioan N. Licu.

Ca o sinteză a modului în care personalitatea lui Benjamin Franklin a fost receptată de opinia publică din țara noastră, reproducem această frază din biografia pe care i-a reconstituit-o M. Kogălniceanu: *„Statele Unite n-au ridicat nici un falnic monument lui Franklin, dar suvenirea* [amintirea] *sa este săpată în fundul tuturor inimilor; aceasta este cea mai vrednică mulțămită pentru acest om strălucit, a cărui singură ambiție au fost a fi un bărbat de bine"* ■

Paul CERNOVODEANU

RADU R. ROSETTI:

alte pagini de jurnal

Concise, pline de înfrigurare, însemnările din jurnalul istoricului R.R. Rosetti pe care le reproducem în acest număr se referă la perioada iunie-septembrie 1939. Ele sînt o mărturie a poziției profund antihitleriste a autorului lor, a încrederii sale ferme în victoria finală a adversarilor fascismului.

1939

23 iunie... Sper că Anglia nu se va lăsa dusă într-un conflict armat cu Japonia, făcînd astfel jocul lui Hitler și lui Mussolini. Să înghită acum și să plătească cu vîrf și îndesat cînd îi va veni apa la moară. Cel mult, dacă și Statele Unite merg cu ea, să aplice sancțiuni economice japonezilor.

Lapedatu îmi spune că un ziar sau o revistă franceză scrie cum că Titulescu a fost chemat la Londra la Foreign Office, deoarece Sovietele nu au voit ca, în înțelegerea ce negociază cu Anglia, să ieie angajamentul de a sări în ajutorul nostru dacă Titulescu nu e de acord. Ceva a fost căci o scrisoare din 16 iunie de la Sir Stephen Gaselee[1], primită ieri îmi spune că Ciotori[2] a fost pe acolo împreună cu Titulescu.

Seara, a treia conferință făcută personalului (funcționari și oameni de serviciu) Academiei de delegații Apărării pasive a Capitalei. Merge încet pregătirea acestei apărări, dar merge...

26 iunie. Victor Slăvescu vine cu întîrziere la o întîlnire ce aveam azi dimineață pentru încheierea socotelilor bugetului bibliotecii și vine supărat și îngrijorat. După ce terminăm lucrul cu contabilul și pleacă acesta, îmi spune că avem plictiseli: Germania concentrează la granița Poloniei și trimite mult armament în Bulgaria și Ungaria. Crede că în septembrie vom trece printr-o nouă criză...

11 iulie. Alexandru Cretzeanu vine la mine. Îl întreb despre cestiunea părților din arhivele din Budapesta pe care avem dreptul a le lua conform tratatului de la Trianon. Răspunde că sînt și alte cestiuni care, cu toate împreună, ar putea fi rezolvate printr-o înțelegere. Cînd era Kánya[3] ministru al afacerilor străine în Ungaria se ajunsese aproape la o înțelegere, dar acum cu Csaky[4], care s-a dat cu totul de partea nemților, nu e chip a face ceva. Despre situația generală zice că, juridicește vorbind, situația polonă față de Danzig[5] e grea căci dacă ei atacă Danzigul în cazul cînd acesta se declară unit cu Germania este un act de agresiune. Și el găsește că declarațiile lui Chamberlain în această privință nu sînt destul de categorice. Are impresia că polonii, pe jumătate mobilizați, ar vrea să negocieze cu nemții. Ar fi pentru ei cea mai bună soluție. De altfel, zice el, polonii sînt vinovați de situația de azi. De ce n-au susținut Cehoslovacia, de ce s-au aruncat asupra ei?[6]

Cretzeanu se teme ca în cazul unui război general sau premergător acestuia, nemții să nu sară asupra noastră spre a-și asigura hrana și benzina. Discutăm de toată situația și cele ce-mi spune confirmă vederea generală ce mi-am format din ascultarea știrilor date de Radio-Londra și de ziarele franceze și engleze. Zice că are mult de lucru. Gafencu e bun și știe să se facă apreciat, dar e preocupat numai de una sau două probleme. Personalul diplomatic — mai ales miniștrii și consilierii — este slab și mai ales leneș și chiulangiu.

Trebuiește supravegheat continuu. Noua generație: atașații și secretarii e mai bună și arată dor de muncă.

Către seară merg la cimitirul Șerban Vodă (Belu) spre a vedea cum e întreținut mormîntul părinților mei. Cum n-am mai fost demult, nu-l găsesc. Ce rușine!...

14 iulie... A murit Harold Temperley[7], un bun istoric și un prieten al cauzei românești, pe care l-am cunoscut întîi la Ministerul englez

---

[1] Stephen Gaselee, profesor de latină la Universitatea din Cambridge specializat în latină medievală, cunoscător al limbii române; membru corespondent al Academiei Române (din 25 mai 1933).

[2] Dimitrie N. Ciotori, diplomat, publicist, traducător din literatura engleză, membru al reprezentanței diplomatice a României la Londra în perioada interbelică, colaborator al lui N. Titulescu. Este autorul unei culegeri de documente britanice referitoare la români, depistate în arhivele din Anglia, lucrare donată Academiei Române.

[3] Kálmán Kánya (1869-1945), ministru de externe al Ungariei între 1933 și 1938.

[4] Istvan Csaky (1894-1941), ministru de externe al Ungariei (1938-1941); a jucat un rol important în pregătirea dictatului de la Viena din 30 august 1940 și în ralierea Ungariei la Axa Berlin-Roma-Tokio.

[5] În urma tratatelor de pace de după primul război mondial, Danzig (Gdansk) avea statut de oraș liber.

[6] Aluzie la acordul polono-german din 24 august 1938 privind coordonarea acțiunilor în privința Cehoslovaciei; după cum se știe, guvernul polon a ocupat, la 2-3 octombrie 1938, regiunea Tesin din Cehoslovacia

[7] Harold Temperley, profesor la Cambridge, membru corespondent al Academiei Române.

al propagandei, în vara 1918, și l-am văzut în urmă anul trecut cînd a prezidat congresul istoricilor la Zürich[1].

A murit de asemenea omul muncitor care a fost Neculai Costăchescu[2]...

Slăvescu-mi spune că între Tg. Ocna și Onești vrea să facă un mare centru cu 7-8 fabrici. Găsesc că terenul e cam deschis și expus. Paul Teodorescu-mi spune că nemții înarmează și atîtă mereu pe unguri și bulgari. Aceștia din urmă au acum un echipagiu greu de pod pentru Dunăre la Nicopol și fac mereu exerciții cu dînsul. În convorbire exprimă o ideie care mi-a trecut prin minte de mai multe ori citind despre pregătirile de război ale Angliei. Nu cumva englezii, ajunși la convingerea că numai prin război s-ar putea pune capăt primejdiei pe care o alcătuiesc Germania și Italia, au ajuns la convingerea că acest război e necesar?

Părintele Nae Popescu[3] ne spune că fiul său actor, care a jucat acum în urmă la Berlin și la Viena, spune că toată lumea de acolo vrea războiul...

19 iulie. Isprăvit redacția definitivă (a 4-a) a articolului *Mihai Kogălniceanu și recrutarea armatei* și trimis manuscrisul d-rei G. Tiktin[4], spre a-l scrie la mașină...

22 iulie. În atmosfera de nesiguranță de azi și în mijlocul pregătirilor generale de război nu poți să nu gîndești la război... Ca și în trecutul mai îndepărtat, acest război ar fi unul de apărare a neamului și a granițelor în care trăiește. Și luînd pildă din trecut și din ceea ce pregătesc elveții, pentru cazul cînd ar fi atacați, socotesc că ar trebui să facem un război total, adică să făptuim tot ce poate vătăma pe dușman. Acesta [dușmanul] — pe lîngă acțiunea armatei — trebuie să găsească în calea lui toate piedicile și nici un ajutor. De aceea, în părțile unde ar trebui să ne retragem, trebuie, cum o făceau ai noștri în trecut, să creăm un deșert, arzînd holdele, casele, pădurile, astupînd și otrăvind fîntînile, distrugînd poduri, linii de telegraf și telefon, șosele, căi ferate, în fine, totul...

În sfîrșit, spre a îngreuia și mai mult acțiunea dușmanului, trebuie ca în zona operațiilor să se organizeze și să se înarmeze populația românească nechemată sub arme (adică cei nemobilizabili) spre a duce un război de partizani în părțile unde inamicul ar fi pătruns...

27 iulie. Aseară am isprăvit de citit *Le Mousson (The rains come)* de Louis Bromfield[5], voluminos roman care studiază viața în capitala unui stat din India engleză. Pentru cine a citit nuvelele și romanele lui Kipling[6] este arătarea celeilalte laturi a vieții din India. Dar, ca și ale acestuia, arată și slăbiciunile dar și părțile frumoase și calitățile englezilor care conduc India. Adaugă un ce nou: deșteptarea populațiilor indigene și sforțările unora din conducătorii lor pentru ridicarea stărilor sociale și economice. Cu toate că e lung, atenția rămîne încordată...

Din volumul II al cărții mele *Familia Rosetti* am isprăvit părțile privitoare pe ramurile: Rosetti din București, Rosetti ramura Samson, Rosetti din Botoșani, dar mai am nevoie de date și, mai ales, de date pentru a le putea lega de cele din volumul I sau cel puțin între ele. Acum lucrez la ramura Bibica...

2 august. Nu, hotărît nu, nu văd semne de liniște în situația internațională. Hitler și Mussolini au nevoie acum de cîteva săptămîni de liniște spre a-și strînge recoltele și a cumpăra și de-aiurea grîu din noua recoltă. Din fericire, Anglia continuă a se ține în gardă; tot așa și la noi văd că se continuă concentrările...

11 august... O scrisoare de la Victor Slăvescu spune: „Chemarea de la 15 august era de mult hotărîtă și către sud și către vest[7].

Grija noastră este azi mai mare și știrile ce primim ne obligă la multă prevedere"...

16 august. Apărarea țării mă preocupă mereu. Scriu lui Slăvescu...

Îi atrag de asemenea luarea aminte că moralul este excelent la ostașul țăran, mai puțin bun la ostașul orășean...

Nu pot înțelege optimismul celor care cred că vom avea pace. Cu efectivele azi sub arme peste tot (*The Times*, bine informat, zice că noi am chemat acum 300 000 de oameni sub arme, că Germania are 2 000 000 sub arme etc.), cu adunarea de trupe indiene și engleze în Egipt și la Singapore și cu atîtea și atîtea alte semne nu văd cum vom scăpa de război.

Așa stînd lucrurile am renunțat să mai merg la Congresul de bizantinologie la Alger — căci chiar de nu va fi război, atunci grija posibilității lui va strica toată plăcerea a ce am vedea și auzi.

Ileana a împlinit azi 31 de ani. Cum trece vremea și ce puține bucurii i-a adus viața.

Seara vine Ileana cu Schwester Maier.

18 august. De ieri am început redactarea volumului III al mărturisirilor mele[8]; este o redactare cu totul provizorie, după amintire, căci documentele și lucrările mele sînt în București [autorul aflîndu-se la Brusturoasa]. La întoarcerea acolo, voi completa cu datele ce sînt acolo și apoi voi face redactarea definitivă.

Mare bucurie îmi face micul Ion Varlam; vioi ca mama sa, drăguț și ascultător.

---

[1] Al VIII-lea Congres internațional al istoricilor desfășurat la Zürich, în 1938.

[2] Neculai Costăchescu (1876-1939), chimist, profesor universitar la Iași, membru al Academiei Române (*Magazin istoric*, nr. 7,8/1987, 7/1989).

[3] Niculae I. Popescu (1881-1963), istoric, studii de teologie și filologie clasică la București; specializare în istorie și bizantinologie la Viena (1913), din 1922 profesor de istoria bisericii române la Facultatea de teologie din București; membru al Academiei Române; subsecretar de stat la Ministerul cultelor și artelor (30 martie 1938-6 martie 1939).

[4] Fiica lui Heimann (Hariton) Tiktin (1850-1936), lingvist român, originar din Germania, stabilit mulți ani în România și apoi, din 1912, la Berlin, unde a ținut cursuri de limba română. A fost membru de onoare al Academiei Române (*Magazin istoric*, nr. 3/1971).

[5] Louis Bromfield (1896-1956), scriitor, eseist și publicist american; cartea sa a apărut și în limba română sub titlul *Vin ploile*.

[6] Rudyard Kipling (1865-1936), cunoscut scriitor englez, autor de nuvele și romane evocînd India cu fauna și flora ei luxuriantă, învăluită într-o atmosferă de basm. Opera sa este un elogiu adus curajului și acțiunii. Premiul Nobel pentru literatură (1907).

[7] Se referă la noi redistribuiri de trupe pe cele două frontiere.

[8] Primele două volume ale acestei lucrări memorialistice, și singurele care au văzut lumina tiparului, au apărut în 1940.

Fotografii publicate de revista L'Illustration *din 16 septembrie și 4 noiembrie 1939, înfățișînd drama Poloniei...*

19 august. Dacă e adevărat că nemții au concentrat forțe în Ucraina Subcarpatică, este cred pentru a întoarce apărarea polonă, în primul rînd, și pentru a despărți pe poloni de unguri. Că prin aceasta pot face și o presiune asupra noastră, cred că nu le displace.

21 august. D-na Ruwisch[1] vine și ia cafeaua cu lapte și dejunul la noi. Pleacă după-amiază.

22 august. Radio-Berlin anunță [seara] la 11.30 încheierea unui pact de neagresiune ruso-german[2]. Tras-au rușii pe sfoară Anglia și Franța? Ce e dedesubt? Și cînd te gîndești că unul din temeiurile campaniei dusă de Hitler contra Cehoslovaciei și a Franței a fost tocmai înțelegerea ce o aveau cu Rusia!

Încheierea acestui pact aduce o mare primejdie; știind că Rusia nu va mișca, Germania va fi și mai agresivă față de Polonia.

După-amiază vine să mă vadă Anghelescu, fost, înainte de război, director al școlii primare din Brusturoasa și azi unul din cei de la conducerea Strajei Țării. Discutăm despre asta; nu pare a avea idei personale și nu mă poate convinge de folosul Străjii. Isprăvesc de citit cele șapte întîi părți (zece volume) ale romanului lui Roger Martin du Gard[3] *Les Thibault*. Bine scris, deși cam lung, are părți minunat studiate și minunat înfățișate, care totuși au îndreptățit socotindu-se marele succes ce a avut...

23 august... Universul de azi vestește moartea generalului Ionescu Fl. Claudian, atît de destoinicul primul meu șef de corp [de armată], căruia îi datoresc atît de mult din formarea mea militară. Om muncitor, om credincios și devotat armatei, doritor de bine, de la care și sub imboldul căruia am învățat atîtea.

După radiourile din diferite stații, situația generală s-a înrăutățit mult...

24 august... Veștile asupra situației generale proaste; ne apropiem cu mari pași spre o criză grozavă. Nu văd cum nu se va termina prin război.

Dacă Germania respectă neutralitatea Belgiei și Olandei, nu văd cum Franța și Anglia pot ataca Germania spre a degaja Polonia, afară de vreo încercare de debarcare pe coastele Germaniei, care nu cred că poate avea succes. Rămîne numai atacul aerian, care nu va opri armatele germane, și blocusul coastei, al cărui efect nu s-ar simți decît mult mai tîrziu. Cu totul altfel stau lucrurile dacă Italia intră în horă de la început (va face-o?). Ea poate ataca și [poate] fi atacată.

25 august... Mă gîndesc cît de greșită a fost capitularea Cehoslovaciei în septembrie 1938 și ce mare vină poartă Anglia și Franța pentru această capitulare[4]. Evident că dacă rezistau, cehoslovacii erau zdrobiți, dar ce respect ar fi cîștigat printre celelalte neamuri și față de ei înșăși... Apoi rezistența cehilor ar fi cauzat pierderi însemnate nemților și ar fi împiedicat pe aceștia să dispună de tot armamentul ceh și de fabricile lor care ar fi fost desigur stricate...

27 august. Ofertele Germaniei de a respecta teritoriile Belgiei, Olandei și Elveției, dacă acestea rămîn neutre în caz de război, au fost făcute în interesul său, spre a micșora posibilitatea unui atac învăluitor anglo-francez și a anula astfel ajutorul ce-l pot da englezii și francezii Poloniei.

Refuzul Ungariei de a semna un pact de neagresiune cu noi arată intențiile ei[5].

28 august. Răspunsul lui

---

[1] De origine germană, guvernantă în casa lui Gheorghe și Lysbeth Știrbei.

[2] Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 12/1989.

[3] Roger Martin du Gard (1881-1958), scriitor francez, autor al cunoscutului ciclu *Familia Thibault*, urmărind destinul burgheziei franceze în sec. XX; premiul Nobel pentru literatură (1937).

[4] Se referă la rezultatele nefaste ale Acordului de la München (30 septembrie 1938) și la primul dictat fascist de la Viena, în urma căruia regiunile de sud ale Ucrainei Subcarpatice și Slovaciei au fost anexate de Ungaria horthystă.

[5] La cererea Germaniei, Ungaria concentrează forțe masive la granița cu România (250 000 soldați), guvernul din Budapesta justificînd această măsură ca un răspuns la concentrări anterioare de trupe române; ministrul de externe Grigore Gafencu respinge aceste acuzații și reafirmă bunele intenții ale guvernului român, precum și „dorința sa de a ajunge la o reglementare amicală" a raporturilor dintre cele două țări; pentru a dovedi intențiile pașnice față de Ungaria, la 24 august ministrul de externe român propune încheierea unui tratat de neagresiune între cele două state, propunere respinsă de guvernul ungar la 26 august.

Hitler către Daladier[1] — abil — arată voința lui Hitler de a ataca Polonia și aceea de a anula clauzele Tratatului de la Versailles.

29 august. Isprăvit de citit *The defence of Britain* de Liddell Hart[2], în parte cunoscut după articolele lui în *The Times*. Bine scris, cu tendința de a-și justifica acțiunea și părerile. Găsesc la dînsul multe idei ce le-am avut și eu.

Am întrerupt lucrul la volumul III din *Mărturisiri* spre a lucra la articolul ce mi-a cerut lt. colonelul C. Atanasiu[3] *Psihologia luptătorului moldovean în secolul al XVI-lea*, pentru care mă folosesc mai ales de cele scrise de mine în studiile asupra artei militare la români...

1 septembrie. Războiul germano-polon a început. Ascultat la radio cuvîntarea lui Hitler la Reichstag. Voce neplăcută și chip neplăcut de a vorbi...

Seara, Londra transmite rezumatul discursului lui Chamberlain — excelent — arătînd bine completa rea credință a lui Hitler și a guvernului său. Franța și Marea Britanie își vor ține cuvîntul. Italia stă, deocamdată, la o parte. Nu cred însă ca războiul să se poată limita numai la nemți, poloni, englezi și francezi...

2 septembrie... Astă dimineață trezindu-mă devreme (ca de obicei) mi-am rememorat discursurile lui Hitler și Chamberlain... Nu pot să nu mă revolt contra procedeelor sale [ale lui Hitler], contra relei sale credințe, contra minciunilor sale, contra brutalității sale și a voinței sale de a stăpîni Europa Centrală și sud-europeană. Ce simplu, ce „Gentleman-like" [ca un domn] în schimb discursul lui Chamberlain... De altfel e interesul nostru, al românilor, ca Anglia și aliații săi să învingă.

Deplîng nenorocirile Poloniei, dar nu pot să mă împiedic să cred că și le-a atras și prin purtarea ei (de pildă față de Cehoslovacia anul trecut)[4] și de grandomania sa. Totuși, noi trebuie să dorim izbînda ei finală...

3 septembrie... Anglia și Franța sînt de azi în război cu Germania. Catastrofa e dezlănțuită!

Cuvîntările regelui Angliei și a lui Chamberlain, la radio, demne. Comunicatul german plin de insulte...

13 septembrie. V. Slăvescu, căruia i-am telefonat aseară că m-am întors în București, vine dimineața să mă vadă la Academie. Îi pun o sumă de întrebări la care răspunde cu multă bunăvoință și deschis. Din aceste răspunsuri reiese că: Avem acum sub arme 31 de divizii infanterie și 3 divizii de cavalerie. Cele de pe frontul de vest și de sud (6 divizii infanterie spre sud, plus grăniceri și cavalerie) bine înarmate și echipate — mai puțin încălțămintea și harnașamentul. Cele de pe frontul de est mai slab echipate... ■

Selecție și note:
Mihai GRECEANU,
Ioana URSU

---

[1] La 26 august, premierul E. Daladier a remis o scrisoare lui Hitler exprimînd voința de pace a Franței și, în același timp, hotărîrea ei de a respecta angajamentele contractate față de Polonia. Scrisoarea cuprindea asigurarea solemnă că Polonia e favorabilă „adoptării mutuale a unui proiect de liberă soluționare" a diferendelor polono-germane. „Pot să vă asigur — afirma primul ministru francez — în deplină cunoștință, că printre diferendele ce există între Germania și Polonia, în legătură cu chestiunea Danzigului nu există nici unul care nu ar putea să fie supus unui asemenea procedeu, în scopul unei rezolvări pe cale pașnică și justă".

Hitler a răspuns la 27 august. După ce arată că în mod deliberat Germania a acceptat ca definitivă granița cu Franța și „a renunțat astfel la două provincii [Alsacia și Lorena] care au aparținut altă dată vechiului Reich", afirmă: „Dar această limitare voluntară a aspirațiilor vitale germane spre vest nu trebuie să fie considerată ca o acceptare a dictatului de la Versailles în toate domeniile... Revizuirea trebuia să vină. Dictatul de la Versailles era intolerabil". Respingînd propunerea de a se da o soluție negociată diferendelor cu Polonia, Hitler încheia: „Eu nu văd din punctul nostru de vedere nici o posibilitate de a influența, în vreun sens onorabil, Polonia, pentru a se îndrepta o situație ce este intolerabilă pentru poporul german și pentru Reich" (*Timpul*, 30 august 1939, p. 7).

[2] *Magazin istoric*, nr. 2/1971.

[3] Locotenent-colonelul C. Atanasiu era autorul unor studii de psihologie și pedagogie militară și editor al revistelor *Spirit militar modern* și *Estul*.

[4] Se referă la poziția guvernului polon în cursul „crizei sudete" ce a precedat acordul de la München din 29-30 septembrie 1938 și participarea la dezmembrarea statului cehoslovac.

...un colț de pe Champs-Elisée, unde, în ciuda gravității momentului, parizienii umpleau café-urile

FEBRUARIE 1940

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Cu ocazia comemorării a 90 ani de la nașterea lui M. Eminescu, revista Convorbiri literare organizează un simpozion la Ateneul Român; directorul acesteia, profesorul I.E. Torouțiu, membru al Academiei Române, menționează cu acest prilej printre altele deosebirea dintre Eminescu și Alecsandri: „După încercările atît de frumoase și atît de lăudabile ale lui Vasile Alecsandri, ale cărui poezii însă aveau un substrat de civilizare, aș putea zice, a poeziei populare, a venit acest mare poet, care ne-a dat pentru prima dată o producție românească a cărei valoare i-a îngăduit, fără greutate, să treacă peste hotarele țării. Importanța lui Eminescu în istoria culturii românești este aceea de a fi fost primul care a dat țării o absolută încredere în forțele ei intelectuale".

În continuare, Torouțiu se referă la trinitatea Maiorescu — Eminescu — Creangă: „Maiorescu — îndrumător prin critica sa deschizătoare de orizont. Eminescu — realizator în poezie; Creangă — în proză, aceștia, amîndoi alegători ai grăuntelui de aur din nisipul lexical adus de apele tulburi și căutătoare de vad. Această trinitate, Maiorescu — Eminescu — Creangă, formează coloanele de susținere ale templului".

Referindu-se și la ecoul poeziei lui Eminescu, Torouțiu subliniază: „Din țara crizantemelor, Japonia, pînă-n America de Sud, din nordul lui Ibsen, pînă-n Elada, din țările apusului cu vechi culturi, ca Franța și Germania, Anglia și Italia, și pînă-n Damascul Arabiei, fruntea lui Eminescu — luminată de razele geniului românesc — poartă astăzi numele de român, cu poezia sa tălmăcită în peste 20 limbi străine. Un fenomen? O enigmă? Un miracol? Nu! — ci toate coordonatele vieții și istoriei românești, toate adîncurile pămîntului și poporului românesc

Omenirea a păşit în 1940 „cu povara grea a urgiei anului 1939 şi cu nădejdea unor zile mai bune"[1], scrie *Universul* din 3 ianuarie.

Situaţia internaţională la începutul acestui an este caracterizată, ca şi în ultimele luni ale celui precedent, „prin inactivitatea militară pe frontul de vest şi prin intîietatea acţiunii diplomatice a beligeranţilor".

De fapt, războiul — cum menţionează *Timpul* din 1 februarie — „nu a depăşit încă faza preliminariilor şi a ameninţărilor reciproce între beligeranţi". „În Apus — comentează la rîndul ei revista lunară *Însemnări ieşene*, tot din 1 februarie — asistăm la un adevărat război al nervilor. De cîteva luni, armatele stau faţă-n faţă, fără a se încăiera. «Noapte calmă», «slab foc de artilerie», «activitate de patrule» sînt formulele obişnuite ale comunicatelor beligeranţilor. Fiecare aşteaptă ca adversarul să înceapă întîi. Lupte mai serioase se dau în aer şi pe mare. Războiul este crîncen pe tărîmul economic şi pe cel al propagandei".

Referindu-se la această situaţie ciudată, Martha Bibescu consemnează la 9 ianuarie în jurnalul ei politic: „Acest război, care nu mai începe! Acest război, sabie a lui Damocles! Acest război, în care spitalele sînt goale! Germania a capturat pînă acum un singur prizonier englez", iar la 29 ianuarie scrie: „Nemţii găsesc că beligeranţii sînt de fapt neutri, iar beligeranţii găsesc că toţi neutrii ar trebui să intre în război". În schimb, „cuvîntarea lui Churchill, cuvîntarea lui Chamberlain, cuvîntarea lui Hitler, toate sînt la fel. Sînt hotărîţi să vorbească fără a se auzi. Nici unul nu vrea decît pacea *sa* — pacea engleză, pacea germană —, nimeni nu vrea *Pacea*. După ce a cîştigat prima repriză (Polonia), Germania cîeră pacea *ei*, înainte de a iniţia runda a doua". Este perioada „războiului ciudat", cum o vor numi mai tîrziu istoricii celui de-al doilea război mondial.

Şi la începutul anului 1940, principala preocupare a guvernului român o constituie pericolul reprezentat de Germania hitleristă. Necesităţile crescînde de petrol şi de cereale ale maşinii de război hitleriste, pe de o parte, şi reţinerea pe care guvernul român o manifestă cu privire la achitarea restanţelor de livrări, pe de altă parte, duc la exercitarea unor noi presiuni asupra României de către cel de-al III-lea Reich.

Într-un moment în care „războiul frămîntă o parte a continentului", cum scrie *Timpul* din 3 februarie, între 2 şi 4 februarie are loc la Belgrad sesiunea Consiliului Permanent al

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare şi celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Miniștrii de interne ai României, Iugoslaviei, Greciei și Turciei întruniți la Belgrad cu ocazia ultimei sesiuni a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice

Înțelegerii Balcanice, „pentru a continua opera de pace și de bună înțelegere care este menirea însăși a Înțelegerii Balcanice"

Lucrările se desfășoară sub președinția ministrului afacerilor străine al României, Grigore Gafencu[1]. Iugoslavia și Turcia sînt reprezentate de miniștrii afacerilor străine, Alexander Činkar-Marković și, respectiv, Sükrü Saračoğlu, iar Grecia de președintele Consiliului și ministru al afacerilor străine, Ioannis Metaxas. Participă peste 200 de ziariști care au transformat Belgradul — după cum relatează corespondentul ziarului *Timpul*, Mircea Grigorescu — într-o adevărată „capitală a corespondenților diplomației din lumea întreagă"

Comentînd convorbirile politice de la Belgrad, *Azi* într-un editorial din 11 februarie, scrie: „Înțelegerea Balcanică nu constituie un bloc, ea nu este îndreptată împotriva nimănui și nici nu va servi nimănui ca instrument de război. Ea este o formație politică menită să păstreze și să consolideze pacea, păstrînd o obiectivă atitudine de neutralitate politică și economică față de puterile beligerante, căci statele ei au nevoie de pace pentru a se întări înlăuntru și pentru a se putea organiza, spre binele și prosperitatea națiunilor lor. Pentru consolidarea păcii în Europa Centrală și de Sud-Est, Înțelegerea Balcanică este hotărîtă să colaboreze în cea mai desăvîrșită înțelegere cu toate statele vecine"

În cadrul Conferinței se manifestă, de asemenea, tendința ca Înțelegerea Balcanică să acționeze în vederea adîncirii relațiilor și colaborării dintre statele membre. Pentru că, după cum menționa ministrul român (declarație apărută în *Timpul* din 5 februarie), „reprezentăm o regiune cu interesele ei, cu năzuințele ei și cu însemnata ei menire. De aici, interesul mutual pe care îl purtăm apărării bunurilor noastre supreme: dreptul nostru la libertate, la unitate și la teritoriul național, și tot de aici atitudinea noastră hotărît pacifică, aversiunea noastră pentru orice agresiune și dorința noastră de a feri această regiune, atît de des tulburată, de noi încercări sîngeroase". În continuare, făcînd un apel și la statele vecine, ministrul român spune: „Îmi exprim aici convingerea mea profundă că pentru problemele dunărene, ca și pentru problemele balcanice, este cu putință să se găsească, în cadrul unei

[1] La 20 ianuarie 1940, Grigore Gafencu se întîlnește la Vršac (Iugoslavia) cu Al. Činkar-Marković, avînd convorbiri asupra situației internaționale din Europa și din Sud-Estul continentului. Cu această ocazie, ministrul de externe român susține necesitatea promovării unei „politici solidare, înțelegătoare, dar ferme"; concesiile să fie din partea tuturor și garanțiile față de toți, pentru a pune capăt politicii „care urmărește a ne despărți pentru a ne împărți"; anularea oricăror discuții pînă la sfîrșitul războiului.

Cronică mărunță

au împins spre apariția lui Eminescu care simbolizează sinteza puterii sale de cugetare și simțire, explozia energiilor acumulate în zeci de generații".

● Timpul din 22 februarie anunță că începînd cu respectivul număr, în cadrul rubricii Album contemporan, publică primul portret din seria ce va constitui o reprezentare a figurilor cele mai proeminente ale vieții artistice și culturale contemporane. Aceste portrete — comentează ziarul amintit — vor fi o sinteză a actualității noastre intelectuale. Seria începe cu articolul Profesorul Al. Rosetti, de Gh. Dinu, ilustrat printr-un desen al lui Marcel Iancu: „Profesorul. Dar s-ar potrivi mai nimerit dascălul, duhovnicul. Bunătatea lui e mai bine exprimată în aceste denumiri, care aduc, odată cu ele, odată cu omul care le poartă, acea mireazmă sufletească, acel polen care i se prăfuiește ca o pulbere de jar în zîmbetul care îi acoperă buzele și care, tocmai ca acest zîmbet să fie cu atît mai discret, sînt umbrite de o mustață neagră și tăiată scurt. L-am văzut de cîteva ori ieșind dintr-o ușă și dispărînd îndărătul alteia. Dar mi-a fost de ajuns să surprind ceea ce voiam; să simt acea radiere de căldură pentru toți acei care vin la «domnul profesor». Dar, pentru desemnarea în cuvinte a filologului, trebuie să trecem dincolo de cuvintele cu sens științific, la cuvintele care să cuprindă în ele, ca într-un potir, mirosmele și iradierea de lumină și căldură pe care le desprinde chipul său. Aceste cuvinte nu pot fi înscrise cu o simplă peniță: ele sînt în tot văzduhul, sînt inefabile".

● S-a stins, în vîrstă de 54 ani, unul dintre cei mai dotați artiști moderni români, profesorul și pictorul Nicolae N. Tonitza. „A dispărut — scrie presa bucureș-

FEBRUARIE 1940

Profesorul Al. Rosetti — desen de Marcel Ianeu

Forțele militare navale engleze se pregătesc să înfrunte marina germană

Cronică măruntă

teană — omul bun, zimbitor care instaurase printre artiștii noștri o tradiție a prieteniei și a loialității. De la Bîrlad, unde s-a născut (1886) și a absolvit liceul, a plecat să urmeze Artele frumoase la Iași, unde s-a întors în 1933 ca profesor; a fost ales rector în 1937". A întemeiat „grupul celor patru" — Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Șirato și Oscar Han.

● Mărcile poștale au împlinit o sută de ani, relatează presa acestei luni. Abia în 1861 a apărut, la Paris, primul catalog filatelic, iar cumpărarea și vînzarea lor au luat aspectul unor speculații de bursă. Prima vînzare la licitație a unei colecții de mărci poștale s-a efectuat tot la Paris, în ziua de 29 decembrie 1865.

● Cel dintîi SOS a fost lansat acum 40 de ani, la 15 februarie 1900, cînd pentru întîia dată s-a stabilit o legătură radiofonică între un vapor în primejdie și uscat. Folosind aparatele radio tip Popov s-a izbutit să se stabilească legătura între un crucișător rusesc eșuat pe coastă și insula Hogland din golful Finlandei. Mesajele astfel expediate au salvat crucișătorul. Ulterior, în 1906 se introduce în mod oficial în navigația oceanică și maritimă semnalul convențional de salvare SOS, a cărei necesitate a fost apreciată la Congresul Internațional Maritim din 1903.

● Șerban Cioculescu ne dăruiește Viața lui I.L. Caragiale, semnalează presa, lucrare al cărui merit eminent este de a fi urmărit înainte de orice adevărul. „Ceea ce ne oferă — scrie Mihail Sebastian într-o recenzie — este un studiu perfect și amănunțit documentat asupra unei vieți care trebuie cunoscută. O cercetare documentară atentă, minuțioasă, plină de discernămînt și însuflețită de pasiune l-a pus pe d. Cioculescu în contact cu toate actele și mărturiile de multe ori prost sau deloc cunoscute, ce

înțelegeri regionale, formele potrivite pentru a împăca între ele neamuri convietuind laolaltă și pentru a apropia prietenește state vecine".

În închiderea lucrărilor, Conferința de la Belgrad decide prelungirea Pactului Înțelegerii Balcanice pe încă șapte ani, începînd cu 9 februarie 1941.

Tot în luna februarie, în zilele de 16-20, la Galați se desfășoară lucrările primei sesiuni a Comisiei Europene a Dunării, ce recunoaște deplina suveranitate a României asupra Dunării maritime.

Săptămînalul politic, social, literar, *Azi*, împlinește un an de la apariție. În editorialul din 18 februarie, publicat cu această ocazie, Zaharia Stancu scrie: „Europa a trecut în acest an din starea de alarmă în care se găsea în februarie 1939, în stare de război. Pacea pe care o visa omenirea s-a prăbușit. În apus și nord, popoarele s-au încăierat fără voia lor. Au dispărut state. Am asistat cu sufletele întunecate la dezastre. Primăvara care se apropie va aduce, probabil, alte dezastre, mai înfricoșătoare. Eforturile pentru pace, pe care le încearcă unii neutri, par a nu avea nici un succes. Nici franco-englezii, nici germanii, nici rușii nu mai pot da înapoi. Fiecare s-a angajat prea mult. Războiul nu se va termina decît cu învingători și învinși".

În această lună în coloanele presei românești este prezentat pe larg centenarul nașterii criticului, teoreticianului literar, omului politic, profesorului Titu Maiorescu (1840-1917)[1]. Consemnînd această comemorare, revista culturală bilunară *Muncă și voie bună*, condusă de Mihail Sadoveanu, scrie: „Maiorescu trăiește anii săi de apostolat cultural din a doua jumătate a veacului trecut. În epoca de ridicare a Principatelor Unite, în anii cînd după cîștigarea independenței țării românești se încerca și cealaltă independență și unitate, a spiritului nostru. A cerut și a izbutit să obțină ca școala românească să fie un lăcaș unde să se deprindă, dacă nu sumedenie de cunoștințe, cel puțin temeinice și folositoare învățături pentru viață; în critică, Maiorescu a fost cel dintîi pe care l-am avut în înțelesul științific al cuvîntului. Critica lui a fost necruțătoare, dar era trebuincioasă.

Să ne aducem aminte — continuă publicația amintită — apoi de rolul covîrșitor pe care marele critic l-a avut la *Junimea*. Asociația aceasta a tinerilor în învățătură înaltă, cu alese însușiri artistice, istorice sau filosofice, înființată la Iași, strămutată apoi la București, a cuprins, pe lîngă alți scriitori cunoscuți, trei nume care au lăsat adîncă pecetie în istoria culturii românești. Din *Juni-*

[1] *Magazin istoric*, nr. 6-7, 8/1988.

Elvira Godeanu și A. Pop Marțian, doi dintre interpreții *Scrisorii pierdute*, în stagiunea 1939/40

Un nepot al lui Ion Creangă

nea au făcut parte Eminescu, Creangă și Caragiale. La *Junimea*, Maiorescu era îndrumător, era imbold pentru creatori, era mai cu seamă minunat însuflețitor, cu toată ținuta-i rece și distantă, pe care biografii și unii junimiști au arătat-o.

Dar Titu Maiorescu a avut rosturi însemnate și în politica țării. Ca prim-ministru [1912-1914] și ca ministru al instrucțiunii publice, mai ales, a avut prilejul să înfăptuiască legiuiri potrivite cu credințele sale, pe care le dăruia școlii românești, și de la care au pornit mai tîrziu alte înfăptuiri binefăcătoare".

La rîndul său, *Timpul*, din 18 februarie, evocă activitatea și contribuția lui Titu Maiorescu din cadrul Academiei Române: „A fost membru al Academiei Române de la 1867 pînă în 1917. În acest interval, contribuția sa la lucrările Academiei a fost dintre cele mai prețioase. A făcut parte din delegația Academiei între anii 1880 și 1887, iar ca președinte al secției literare a fost de la 1889 la 1909. În acești ani, participarea sa la lucrările Academiei, în primul rînd la stabilirea ortografiei și la organizarea dicționarului limbii române, a fost foarte activă. Împreună cu V. Alecsandri și B.P. Hasdeu a făcut parte din prima comisiune a Dicționarului, în 1884, și a continuat tot timpul a face parte din această comisiune, fiind raportorul ei în sesiunile din 1905, 1906 și 1907.

Lui Maiorescu i se datorează — scrie în continuare ziarul menționat — intrarea Academiei în posesia documentelor culese de Eudoxiu Hurmuzachi[1] din Arhivele din Viena, pe baza cărora a fost începută publicația *Colecția E. Hurmuzachi, documente privitoare la istoria românilor* și care se continuă de la 1876 pînă astăzi".

Iată acum cum este prezentat profesorul Maiorescu de către prof. D. Juvara: „Am fost elev al lui. I-am urmărit cursurile și am avut fericirea să fiu primit deseori și în intimitatea casei lui din str. Mercur. Maiorescu ținea cursurile de două ori pe săptămînă, miercurea și joia, în sala mare a Universității. Intra cînd suna ceasul 5 și termina cînd suna 6 jumătate cu o precizie care ne uimea. În sală era lume foarte multă. Nu am mai văzut o aglomerație atît de mare decît la cursurile lui Bergson[2] la Collège de France". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

[1] *Magazin storic*, nr. 1/1974.

[2] Henri Bergson (1859-1941), filosof francez; premiul Nobel pentru literatură (1927).

Cronică măruntă

luminează cariera de scriitor și destinul de om ale lui Caragiale. Pe tot acest material strîns, verificat și clasat în anii de studiu se sprijină prezenta biografie. Viața lui I.L. Caragiale reprezintă în istoria noastră literară o faptă demnă și de marele nume al omului, pe care ne ajută să-l cunoaștem, și de autoritatea critică a biografului său".

● **În afară de corespondenții de război, în armata engleză există și un pictor de război care e... o pictoriță: Gwen Le Gallienne, fiica unui romancier britanic, Richard Le Gallienne (1866-1947).**

● **Cercetătorii au stabilit cîte războaie au fost pe lume. Reproducem din Timpul, din 24 februarie, aceste date: „Din anul 1469 î.e.n. și pînă în anul 1940 omul a purtat război împotriva semenului său 3 119 ani și abia 290 de ani au putut fi numiți, în tot acest timp, ani de pace. Numai de la 1919 pînă în 1939, adică în 20 de ani, am avut 26 de războaie, 17 dintre ele în Europa, unul singur în America de Sud, 3 în Africa și 5 în Asia".**

● **Teatrul din Sărindar joacă Doamna Butterfly, comedie în 3 acte de Tudor Mușatescu. Succesul piesei — remarcă presa — se datorește atît calităților neîntrecute ale textului, cît și interpretării, susținută cu mult talent și inteligență de Radu Beligan, Beate Fredanov, Marcel Anghelescu, Mihai Popescu ș.a.**

● **În librării: Gheorghe I. Brătianu, O enigmă și un miracol istoric: poporul român; Titu Maiorescu, Însemnări zilnice, cu note, facsimile și portrete sub îngrijirea lui I. Rădulescu-Pogoneanu; Mihail Sebastian, Accidentul; Dumitru Berciu, Arheologia preistorică a Olteniei, lucrare care cuprinde toată viața străveche a acestei provincii, începînd din epoca Paleolitică și pînă la întemeierea Principatelor. „Cartea este singura în acest fel scrisă pînă acum la noi", specifică Timpul din 6 februarie.**

DIALOG CU CITITORII

IMPORTANT!

Pentru a primi regulat seria nouă a revistei *Magazin istoric* vă puteți abona sau reînnoi abonamentul chiar mîine, la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate. În felul acesta aveți garanția de a primi revista noastră fără nici o lipsă în colecția dumneavoastră.

Prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

URĂRI

Continuăm să primim noi scrisori din partea cititorilor noștri, care își exprimă sentimentele lor de mare și profundă bucurie pentru victoria Revoluției din decembrie 1989, care a înlăturat regimul de teroare și dictatură și de încredere în faptul că în noul climat de adevăr, libertate și dreptate instaurat în viața țării, istoria va fi repusă în drepturile ei firești, nesocotite decenii de-a rîndul.

Astfel, COJAN CONSTANTIN, din Sibiu, ne scrie: Cu ocazia noului an 1990 liber, vă urez dumneavoastră, colaboratorilor apropiați, întregului colectiv al redacției **Magazin istoric**, noi succese în muncă pentru redactarea și tipărirea noului **Magazin istoric** nealterat și liber, cu adevărat. La mulți ani!

La rîndul său, un vechi și statornic cititor al revistei noastre, BALINT CĂTĂLIN, din București, consemnează: Odată cu pășirea într-un nou an, 1990, marcat de evenimente sîngeroase, dar care ne-au redat libertatea acaparată prin teroare cu 25 de ani în urmă, urez întregului colectiv redacțional multă sănătate, fericire și îndeplinirea tuturor dorințelor.

Fie ca anul 1990 să aducă în sufletele noastre îndurerate pace, liniște și încredere pentru a nu ne dezbina, pentru a ne păstra libertatea obținută cu atîtea jertfe.

ÎN PRAG DE NOU AN

Iată și o scrisoare primită în ajun de An Nou 1990, expediată de CAROL HEIM, din București, semnificativă prin mesajul ei:

Veți ști că sînt un vechi abonat al revistei — numerele ei le am de la primul și pînă în prezent — și sînt abonat și pentru 1990. Citim revista și-o răsfoim cu plăcere, avem ce învăța din istoria poporului nostru milenar, toată familia, patru copii și doi gineri. Băiatul meu, Cristian, a cîștigat un premiu la unul din concursurile **Magazin istoric**. Ne face plăcere să recitim revista, și numerele mai vechi și pe cele noi. Eu am 74 ani și tot le mai citesc în orele libere.

Încă o dată: La un an mult fericit, sănătate, cu pîine și sare, de fiecare sărbătoare. O Românie liberă și independentă!

La Mulți Ani, 1990!

Scrisoarea cititorului nostru bucureștean poartă ștampila poștală cu data de 16 decembrie 1989. Peste nici o săptămînă, adevărata Românie liberă se năștea din tumultul revoluției care cuprinsese întreaga țară în urma eroicelor și dramaticelor lupte de la Timișoara.

REVISTA RENĂSCUTĂ

Din Brașov, PETRE MARINESCU, posesor al întregii colecții Magazin istoric, ne împărtășește gîndurile sale, privind libertatea presei și adevărul istoriei: Marele act al dreptății și libertății săvîrșit de poporul român la 22 decembrie 1989 a descătușat energiile acestui neam, a eliberat spiritele, a înlăturat minciuna și impostura.

De acum înainte vom citi o presă liberă care va exprima adevărul și pluralitatea opiniilor, se va scrie o istorie adevărată, dezideologizată și fără pete albe.

În acest mare concert al culturii, revista **Magazin istoric** va avea și trebuie să aibă un important rol, care să satisfacă setea de cunoaștere a iubitorilor de istorie. Mă număr și eu printre îndrăgostiții de această știință a științelor și sînt fericitul posesor al întregii colecții a revistei.

Evenimentele trăite și pe care le aștept de mult timp m-au determinat să revăd colecția și să tai, cu cerneală roșie, citatele și toate omagierele aduse odioșilor dictatori. Am notat, pentru urmașii mei, că nu vreau să mutilez colecția din cauza lor.

Revista a plătit un tribut greu de prin anii '73 încoace și mulțumesc lui Dumnezeu că am avut tăria s-o colecționez chiar și atunci cînd infestarea o înnecase pur și simplu.

Aștept cu nerăbdare apariția unei reviste renăscute, de înaltă și elevată ținută artistică, științifică și documentară, demnă de rolul ei în societatea noastră.

APĂRÎND REVOLUȚIA

Un alt statornic cititor al revistei noastre, IULIAN MARA, din Dej, ne trimite o scrisoare în ale cărei rînduri bucuria se întrepătrunde cu durerea.

Vă scriu aceste rînduri sub puternica impresie produsă de evenimentele din ultima vreme din țara noastră, pe care le-am urmărit cu sufletul la gură și cu ochii plini de lacrimi, pentru a-mi exprima simțămintele față de măreața victorie obținută de poporul nostru. V-am mai scris o scrisoare pe această temă în ziua de 25 decembrie 1989, scrisoare care a rămas neexpediată din motive întemeiate, pe care o să le aflați mai jos.

Sînt copleșit de bucuria pe care o simțim toți românii de inimă, de zorile noi de lumină care ne-au bătut în geam în pragul sărbătorilor Crăciunului, sărbători dragi nouă tuturor, sărbătorile de suflet ale românilor.

Sînt copleșit de durerea pentru prețul scump pe care a trebuit să-l plătim, pentru multele vieți jertfite pe altarul Libertății. Printre acestea se află și o ființă dragă din familia noastră, locotenentul-major Mesler Petru, ginerele meu, căzut în seara zilei de 22 decembrie 1989 în timp ce, în fruntea companiei sale, apăra sediul Ministerului Apărării Naționale de atacurile perfide ale bandelor de teroriști. Am aflat aceasta în dimineața zilei de 26 decembrie 1989, înainte de a pune la poștă scrisoarea amintită mai sus.

Jertfa lui Petrică al nostru și a miilor de eroi căzuți pentru libertate va rămîne veșnic înscrisă în inimile noastre. Ne-a costat mult, dar sîntem liberi.

Dumneavoastră, revistei **Magazin istoric**, vă revine sarcina de a prezenta cititorilor istoria noastră adevărată, fără cenzură, fără perdele, fără ocolișuri, mai ales a ultimilor 25 de ani. Poporul nostru, generațiile de azi și cele viitoare au dreptul de a cunoaște adevărul despre noi, adevărata istorie a noastră din ultimele decenii. Acest lucru ar contribui nemăsurat de mult la încrederea în forțele noastre, la victoria definitivă asupra trecutului întunecat. Sînt convins că **Magazin istoric** va fi la înălțime și în această privință.

LACRIMI PENTRU EROI

Prof. GRIGORE HOLDIȘ, din Sighetul Marmației, fost ziarist, notează, la rîndul său: În sfîrșit, după 40 de ani de cenzură, la Sighetul Marmației a apărut **Tribuna liberă.** Într-o țară liberă se cere o presă liberă. Imediat după eliberarea noastră de sub jugul fascist dictatorial în orașul nostru au apărut liber: **Poporul Maramureșului, Lupta Maramureșului, Graiul Maramureșului** și **Viața liberă**: în perioada interbelică din tipografiile Sighetului ieșiseră peste 30 de publicații, ca să ne trezim ca în timpul pretinsei „epoci de aur" ceaușiste să nu mai apară nici o publicație. Începînd de la raionarea teritorial-administrativă după model străin din anul 1950 a început să se strîngă șurubul cenzurii contrar Constituției și legilor țării, treptat-treptat, pînă la desființarea ultimei gazete săptămînale **Viața liberă,** din ordinul direct al odiosului dictator nicolae

DIALOG CU CITITORII

ceaușescu. Acesta a dispus ca la Sighetul Marmației, fosta capitală voievodală a țării Maramureșului, să nu apară nici o publicație, că nu-i nevoie aici la granița de nord-vest a României de o flacără de luminare a populației maramureșene, atît de mult asuprită în tot trecutul său. Prin cenzorii și organele de represiune barbare teroriste, mîrșavul despot ne-a pus călușul în gură, căutînd să ne umilească, să ne îngenuncheze.

Fiți fericiți, dragi redactori și cititori, că am scăpat de dictatura unei familii cu pretenții monarhice, că acum sîntem liberi!

Să vărsăm lacrimi fierbinți pentru eroii noștri căzuți jertfă pentru adevărata Românie liberă, suverană și independentă.

ARMATA ȘI ISTORIA

Despre dragostea lor pentru istorie ne scriu membrii cercului de istorie din cadrul Liceului militar „Dimitrie Cantemir": În întreaga noastră activitate, am încercat, și putem spune că am reușit, să dobîndim cunoștințe temeinice în domeniul istoriei poporului român. Reprezentanții liceului nostru, membri ai cercului de istorie, au obținut rezultate bune și foarte bune la concursurile județene și naționale, precum și la olimpiadele între liceele militare. Dovada interesului cantemiriștilor pentru istoria neamului nostru sînt cele peste 200 de abonamente la revista redactată de dumneavoastră.

Tot din rîndul eroicei noastre armate, care și în zilele Revoluției s-a solidarizat din primele momente cu cauza poporului, ne scrie și maior ing. VICTOR PUȘCAȘ, din Tîrgu Mureș: Mă număr și eu printre cititorii statornici ai revistei **Magazin istoric**, revistă care mi-a dat posibilitatea lună de lună să-mi îmbogățesc cunoștințele despre istoria patriei noastre.

Particip cu regularitate la toate concursurile organizate de dumneavoastră prin intermediul revistei și am reușit să trezesc și interesul copiilor mei, care s-au hotărît să participe la concursuri.

Vă mulțumim pentru tot ce faceți în scopul răspîndirii cunoștințelor despre istoria patriei noastre, precum și ale celor privind istoria altor popoare.

Cuvinte simple, emoționante prin frumusețea simțămintelor exprimate, care confirmă și pe această cale adevărul afirmat în Revoluție, ca de altfel în întreg cursul istoriei românești: armata e cu poporul. Înstindu-i tradițiile, apărîndu-i viața și istoria.

UNIREA NAȚIUNII

ION PĂUNA, din București, își exprimă, indirect, dar cu atît mai elocvent, **sentimentele sale de dragoste față de istoria neamului nostru, trimițîndu-ne ceea ce d-sa numește** cîteva rînduri de la dumneavoastră, către dumneavoastră — **citate desprinse din articole publicate în paginile noastre, reamintindu-ne, în acest fel, că adevărul istoric este unul singur și că el nu trebuie uitat sau eludat niciodată. Reținem, retipărindu-le, aceste memorabile cuvinte rostite de Mihail Kogălniceanu:** „Eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că Unirea e actul său individual, proprietatea sa exclusivă; Unirea e actul energic al întregii națiuni române... și d-aceea... nici chiar domnitorului, dar încă unui singur particular, nu-i recunosc și nici nu-i voi da vreodată dreptul acesta de a zice că el a făcut singur Unirea... Unirea națiunea a făcut-o, națiunea care a ales un domn pentru ambele țări, cu misiunea de a realiza Unirea..."

Cîtă modestie, ce cuvinte de inimă, de suflet, nici urmă de lăudăroșenie. De fapt, cui folosește lauda de sine?" **se întreabă și ne întreabă cititorul nostru. S-a văzut, în cazul dictatorului și a clanului său înlăturați la 22 decembrie 1989, cui a folosit lauda de sine și cît de greu tribut i-a plătit poporul nostru.**

GLOBE STAFF PHOTO / SUZANNE KREITER

CURS DESPRE REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1989 LA BOSTON COLLEGE

Profesorul RADU R. FLORESCU, de la Boston College (S.U.A.), **ne-a făcut o vizită la redacție, aducîndu-ne și această fotografie, apărută în ziarul** Boston Globe, **din 26 decembrie 1989, mărturie a bucuriei familiei sale la aflarea veștilor despre revoluția română.**

În discuția avută la redacția noastră, profesorul Radu R. Florescu ne-a spus că va dedica primul său curs din acest trimestru, la Boston College, Revoluției române din decembrie 1989.

PROPĂȘIREA ÎN CULTURĂ

Pe marginea articolului din nr.5/ 1989. Cine a compus cîntecul lanculi, **TITUS I. ROȘU, din** Oradea, **ne scrie că pe un** Antologhion, **tipărit în 1745 la Rîmnic, cercetat în biserica din Ceica-Topa de Sus, jud. Bihor, a descoperit notat un** Cîntec romanu **care, de fapt, este textul cîntecului revoluționar de la 1848, scris de Ioan Buteanu și amintit în articolul respectiv. Cum în general noi nu publicăm beletristică, și îndeosebi versuri, transcriem totuși strofa finală a acestui cîntec revoluționar, cu rezonanțe actuale și astăzi:** „Curaj dar și vă mișcați /Din întuneric vă deșteptați / /Cu suflet vă îndemnați /Ce pierdurăți recîștigați! /Lucră, dar, te pregătește /În cultură propășește, /Măi române, măi".

COLECȚIONARII REVISTEI

NICOLAE PETRESCU, din Hunedoara, **ne comunică faptul că, cu sprijinul revistei noastre — care i-a publicat dorința de a-și completa colecția** Magazin istoric **— și cu cel al unor cititori din toată țara care i-au oferit exemplarele necesare, este în prezent posesorul tuturor numerelor revistei, începînd cu cel dintîi, apărut în aprilie 1967.**

Cititorul nostru ține să mulțumească pe această cale tuturor celor care l-au ajutat în completarea colecției.

CONTENTS (Romanian History) **N. Iorga** The History, a Necessity ● Testimonies from the Youth, who have made the Revolution ● **Al. Duţu** History and the Duration of the Revolution ● Against ceauşescu's Dictatorship: Mircea Dinescu's Interview in the French Newspaper *Libération*; Protest of Scientists and Researchers ● **P.I. David** The Dismantling of „Sfinta Vineri" Church ● **I. Dumitriu-Snagov** Documents on the True Life of the Peasants ● **P. Cornea** The *Dacia literară* Magazine — 150 Years ● **Al. Duţu** The Influence of the French Revolution in the Romanian Principalities ● **P. Cernovodeanu** Benjamin Franklin in the Romanian Press of the Last Century ● **R. Florescu** Geto-Dacians' History from Burebista to Decebal (II) ● **Al. Papadopol-Calimah** The 1859 Union of the Romanian Principalities (II) ● **R.R. Rosetti** 1939. Diary (V) ● In Bucharest, 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Iorga** L'histoire — une nécessité ● Les jeunes qui ont fait la révolution ● **Al. Duţu** L'histoire et la durée de la révolution ● Contre la dictature ceauşescu: l'interview du poète Mircea Dinescu dans le quotidien français *Libération*; Le Proteste des historiens et architectes ● **P.I. David** La destruction de l'église „Sf. Vineri" ● **I. Dumitriu-Snagov** Documents concernant la misère des paysans ● **P. Cornea** La publication *Dacia literară* à 150 ans ● **Al. Duţu** Influences de la Révolution française dans les Principautés Roumaines ● **P. Cernovodeanu** Benjamin Franklin vu par la presse roumaine du dernier siècle ● **R. Florescu** L'histoire des Gètodaces de Burebista à Decebal (II) ● **Al. Papadopol-Calimah** L'union des Principautés Roumaines de 1859 (II) ● **R.R. Rosetti** 1939. Journal politique (V) ● En Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Н. Иорга** История — необходимость ● Молодежь, которая осуществила революцию ● **Ал. Дуцу** История и продолжительность революции ● Свидетельства против диктатуры чаушеску: интервью поэта Мирчи Динеску французской газете *Либерасьон*; протест историков и зодчих ● **П. И. Давид** Снесение церкви „Сфынта Винерь" ● **И. Думитриу-Снагов** Документы о реальной жизни крестьян ● **П. Корня** Издание *Дачия Литерарэ* — 150-летие ● **Ал. Дуцу** Влияние французской революции в румынских княжествах ● **П. Черноводяну** Бенджамин Франклин — отклики в румынской прессе прошлого столетия ● **Р. Флореску** История гето-даков от Буребисты к Дечебалу (II) ● **Ал. Пападопол-Калимах** Воссоединение румынских княжеств 1859 (II) ● **Р.Р. Россетти** 1939. Дневник (V) ● В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Iorga** Die Geschichte, eine Notwendigkeit ● Die Jugendlichen, die die Revolution gemacht haben ● **Al. Duţu** Die Geschichte und die Dauer der Revolution ● Gegen die ceauşescu-Diktatur: ein Interview des Dichters Mircea Dinescu in der französischen Zeitung *Libération*; Der Protest der Historiker und Architekten ● **P.I. David** Die Zerstörung der Kirche „Sfinta Vineri" ● **I. Dumitriu-Snagov** Dokumente über das wahre Leben der Bauern ● **P. Cornea** Die Publikation *Dacia literară* — 150 Jahre ● **Al. Duţu** Einflüsse der französischen Revolution in den Rumänischen Fürstentümern ● **P. Cernovodeanu** Benjamin Franklin — Echo in der rumänischen Presse in vergangenen Jahrhundert ● **R. Florescu** Die Geschichte der Geto-Daker von Burebista zu Decebal (II) ● **Al. Papadopol-Calimah** Die Vereinigung der Rumänischen Fürstentümer im Jahre 1859 (II) ● **R.R. Rosetti** 1939. Tagebuch (V) ● In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) **N. Iorga** La historia — una necesidad ● Los jóvenes que hecho la revolución ● **Al. Duţu** La historia y la duración de la revolución ● Contra la dictadura de ceauşescu: una entrevista del poeta Mircea Dinescu en el diario francés *Libération*; La protesta de los historiadores y arcuitectos ● **P.I. David** La destrucción de la iglesia „Sfinta Vineri" ● **I. Dumitriu-Snagov** Documentos sobre la vida real de los campesinos ● **P. Cornea** La publicación *Dacia literară* — 150 años ● **Al. Duţu** Influencias de la Revolución Francesa en los Principados Rumanos ● **P. Cernovodeanu** Benjamin Franklin — ecos en la prensa rumana del siglo pasado ● **R. Florescu** La historia de los godo-dacios desde Burebista hasta Decebal (II) ● **A. Papadopol-Calimah** La Unión de los Principados Rumanos en 1859 (II) ● **R.R. Rosetti** 1939. Diario (V) ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 2 (275), februarie 1990. Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de : *Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popişteanu (redactor şef), Marian Ştefan, Ioana Ursu (secretar general de redacţie)* ; secretariat tehnic : *Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre, Anton Tănase ; macheta artistică Radu Ion Popescu* ; tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic Bucureşti cu sprijinul colectivelor secţiilor zeţărie, offset şi legătorie.

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — Bucureşti

42 427